

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Statens
offentliga
utredningar

1972: 88

Justitie-
departementet

Ärekränkning

Ref

SOU

Betänkande av kommittén för lagstiftningen
om yttrande- och tryckfrihet
Stockholm 1972

Statens offentliga utredningar
1972:88
Justitiedepartementet

Ärekränkning

Betänkande av kommittén för lagstiftningen
om yttrande- och tryckfrihet
Stockholm 1972

År 1973
1973

Årskön

1973

1973

Årskön 1973
Årskön 1973

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Genom beslut den 15 oktober 1965 bemyndigade Kungl Maj:ts chefen för justitiedepartementet att tillkalla sex sakkunniga för översyn i vissa hänseenden av lagstiftningen beträffande yttrande- och tryckfrihet.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallades den 28 oktober samma år justitierådet Sven Romanus, ledamöterna av riksdagen lantbrukaren Robert Dockered, borgmästaren Gudmund Ernulf, adjunkten Blenda Ljungberg och förbundsordföranden Lisa Mattson samt dåvarande ledamoten av riksdagens andra kammare nuvarande generaldirektören Bo Martinsson. Tillika uppdrogs åt Romanus att såsom ordförande leda de sakkunnigas arbete. De sakkunniga har antagit benämningen kommittén för lagstiftningen om yttrande- och tryckfrihet.

Till sekreterare åt kommittén förordnades den 6 december 1965 assessorn i Göta hovrätt Per Sandström.

Genom Kungl Maj:ts beslut den 8 december 1967 erhöll kommittén tilläggsuppdrag.

Kommittén har den 19 juni 1969 avlämnat delbetänkande angående uppvigling, stencil Ju 1969:16, och den 26 augusti 1969 delbetänkande avseende bestämmelserna om sårande av tukt och sedlighet samt brott mot trosfrid, SOU 1969:38.

Sedan kommittén numera slutfört sitt tilläggsuppdrag avseende bestämmelserna om förtal och förtal av avliden ävensom reglerna om ersättning på grund av ärekränkings-

brott får kommittén härmed överlämna slutbetänkande med förslag till ändringar i tryckfrihetsförordningen, brottsbalken och skadeståndslagen med därtill hörande motiv.

Betänkandet är enhälligt.

Stockholm den 15 november 1972.

Sven Romanus

Robert Dockered

Bo Martinsson

Gudmund Ernulf

Lisa Mattson

Blenda Ljungberg

/Per Sandström

om ställning på grund av arbetslöshet
fördel och fördel av ställning bestämdes
Sedan kommittén sammanträdde den

1967 till kommittén tillkommit

medel till 1967, till den 15 januari 1967

med delbeträffande ställning

Kommittén har den 19 juni 1967

1967 till kommittén tillkommit

Genom Kommittén tillkommit

hört till för ställning

den 6 december 1965

Till ställning i kommittén

om ställning och ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

kommittén kommittén för ställning

Innehåll

Förslag till ändring i tryckfrihetsförordningen	7	3.2 Rättspraxis	40
Förslag till Lag om ändring i brottsbalken	8	3.3 Ersättning vid ärekränkning	47
Förslag till Lag om ändring i skadeståndslagen	9	3.3.1 Gällande bestämmelser . .	47
Kapitel 1 <i>Inledning</i>	11	3.3.2 Rättspraxis	52
1.1 Direktiven	11	3.3.2.1 Vem är berättigad till skadestånd? . .	52
1.2 Motionerna	12	3.3.2.2 Skadeståndets beräkning	55
1.3 Pressens samarbetsnämnds skrivelser	13	3.4 Publicistklubbens publiceringsregler och Pressens opinionsnämnds verksamhet	56
Kapitel 2 <i>Historik</i>	17	3.5 Ekonomiskt förtal	62
2.1 Rättsutvecklingen före 1734 års lag	17	Kapitel 4 <i>Utländsk rätt</i>	67
2.2 Rättsutvecklingen från och med 1734 års lag	18	4.1 Inledning	67
2.3 Skadestånd i anledning av brottslig gärning	22	4.2 Danmark	67
2.4 Tryckfriheten	25	4.3 Norge	68
Kapitel 3 <i>Gällande rätt</i>	27	4.4 Finland	69
3.1 Förtal	27	4.5 Förbundsrepubliken Tyskland . .	70
3.1.1 Lagtext och förarbeten . .	27	4.6 Nederländerna	70
3.1.2 Rättspraxis	31	4.7 Frankrike	71
3.1.3 Tryckfrihetsförordningen m m	35	4.8 England	72
3.2 Förtal av avliden	38	4.9 Polen	73
3.2.1 Lagtext och förarbeten . .	38	4.10 Sovjetunionen	74
		4.11 Israel	75
		Kapitel 5 <i>Allmän motivering</i>	76
		5.1 Inledning	76
		5.2 Förtalsbrottet	77
		5.3 Förtal av avliden	81
		5.4 Ersättning vid ärekränkning	82
		5.5 Mortifikation	84

Kapitel 6 *Detaljmotivering* 86
 6.1 Förtalsbrottet 86
 6.2 Förtal av avliden 87
 6.3 Skadestånd 88

Kapitel 7 *Sammanfattning* 90

**Förslag till
ändring i tryckfrihetsförordningen**

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

7 KAP

4 §

Med beaktande av ----- mot enskild person.

Med ärekränkning förstås i denna paragraf förtal och förolämpning. Förtal innebär, att någon utpekar annan såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning, dock ej om det med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna uppgift i saken och han visar att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den. Förtal av avliden innefattar att gärningen är sårande för de efterlevande eller att den eljest kan anses kränka den frid, som bör tillkomma den avlidne. Förolämpning innebär att någon smädar annan genom kränkande tillmäle eller beskyllning eller genom annat skymfligt beteende mot honom.

Med ärekränkning förstås i denna paragraf förtal och förolämpning. Förtal innebär, att någon utpekar annan såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning, dock ej om det med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna uppgift i saken och han visar att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den, *och ej heller om det i annat fall, med hänsyn till det sätt på vilket uppgiften framfördes samt övriga omständigheter, kan anses påkallat från allmän synpunkt att uppgiften lämnades.* Förtal av avliden innefattar att gärningen, *med beaktande av den tid som förflutit sedan han var i livet samt omständigheterna i övrigt, kan anses kränka den avlidnes minne.* Förolämpning innebär att någon smädar annan genom kränkande tillmäle eller beskyllning eller genom annat skymfligt beteende mot honom.

**Förslag till
Lag om ändring i brottsbalken**

Härigenom förordnas att 5 kap 1 och 4 §§ brottsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

5 KAP

1 §

Den som ----- till böter.
Var han ----- till ansvar.

Ändå att fall som avses i andra stycket ej föreligger, skall ej dömas till ansvar om det, med hänsyn till det sätt på vilket uppgiften framfördes samt övriga omständigheter, kan anses påkallat från allmän synpunkt att uppgiften lämnades.

4 §

Förtal av avliden skall medföra ansvar enligt 1 eller 2 §, om gärningen är *sårande för de efterlevande eller den eljest*, med beaktande av den tid som förflutit sedan *den avlidne* var i livet *samt* omständigheterna i övrigt, kan anses kränka *den frid, som bör tillkomma den avlidne*.

Förtal av avliden skall medföra ansvar enligt 1 eller 2 §, om gärningen, med beaktande av den tid som förflutit sedan *han* var i livet *och* omständigheterna i övrigt, kan anses kränka *den avlidnes minne*.

Denna lag träder i kraft när det förslag till ändring i tryckfrihetsförordningen som riksdagen antagit såsom vilande med anledning av Kungl Maj:ts proposition nr 00 till 1973 års riksdag slutligt antagits och erhållit kraft av grundlag.

**Förslag till
Lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)**

Härigenom förordnas, att 5 kap. 1 § skadeståndslagen (1972:207) skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

5 KAP

1 §

Bestämmelserna i denna lag om skyldighet att ersätta personskada tillämpas också i fråga om lidande, som någon tillfogar annan genom brott mot den personliga friheten, genom annat ofredande, som innefattar brott, eller genom ärekränkning eller dylik brottslig gärning.

Den som har gjort sig skyldig till ärekränkning eller dylik brottslig gärning eller som eljest är skadeståndsskyldig med anledning av sådant brott kan på yrkande av den kränkte i mål om gärningen efter omständigheterna åläggas att bekosta tryckning i en eller flera tidningar av dom i målet.

Har någon gjort sig skyldig till förtal av avliden, kan han på yrkande av någon som är berättigad föra talan om ansvar därför i mål om sådant ansvar åläggas skyldighet enligt andra stycket.

Denna lag träder i kraft när det förslag till ändring i tryckfrihetsförordningen som riksdagen antagit såsom vilande med anledning av Kungl Maj:ts proposition nr 00 till 1973 års riksdag slutligt antagits och erhållit kraft av grundlag.

1 Inledning

1.1 Direktiven

De ursprungliga direktiven för kommitténs arbete innefattas i statsrådsprotokollet 15.10.1965. De avsåg en översyn av då gällande bestämmelser om uppvigling, brott mot trosfrid och sårande av tukt och sedlighet.

I skrivelse till Konungen 2.3.1967, nr 82, hemställde riksdagen med anledning av tre vid 1966 års riksdag väckta motioner (I:219 samt II:79 och 287) om översyn i lämpligt sammanhang av förtalsbrotten. Riksdagen återopade därvid vad första lagutskottet anfört i utlåtande 1967:10, i vilket utskottet hemställt om översyn av bestämmelserna i 5 kap 1 § andra stycket brottsbalken om straffrihet i vissa fall av förtal samt av reglerna om ansvar och skadeståndsskyldighet vid förtal av avliden.

I en 1.2.1967 till Kungl Maj:t inkommen skrivelse hemställde Pressens samarbetsnämnd om översyn av bestämmelserna i 5 kap brottsbalken om ärekränkning och om revision av reglerna om skadestånd på grund av sådana brott.

Den 8.12.1967 uppdrog Kungl Maj:t åt kommittén att verkställa den av riksdagen begärda utredningen, varvid de regler om ersättning på grund av ärekränkingsbrott, som då var intagna i 6 kap. 3 § strafflagen borde ses över i sin helhet. Pressens samarbetsnämnds skrivelse överlämnades till kommittén för att vara tillgänglig vid fullgörandet av uppdraget.

Första lagutskottet anförde i utlåtandet 1967:10 – efter att ha lämnat en redogörelse för bl a gällande rätt och innehållet i motionerna – följande:

I anledning av väckta motioner behandlar utskottet i detta utlåtande frågan om brottsbalkens bestämmelser om förtal bör överses med hänsyn till yttrandefriheten och den yrkesmässiga nyhetsförmedlingen.

Som närmare framgår av redogörelsen ovan skall enligt 5 kap 1 § första stycket brottsbalken den dömas för förtal, som utpekar en annan person såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest lämna uppgift som kan utsätta denne för andras missaktning. Ansvar skall emellertid enligt andra stycket inte ådömas, om uppgiftslämnaren var skyldig att uttala sig eller om det eljest med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna uppgiften. För straffrihet krävs dessutom att uppgiftslämnaren bevisar att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den. Förtal av avliden medför enligt 4 § ansvar om gärningen är sårande för de efterlevande eller den eljest, med beaktande bl a av den tid som förflutit efter dödsfallet, kan anses kränka den frid som bör tillkomma den avlidne. De nyss angivna förutsättningarna för straffrihet gäller även vid förtal av avliden. Förtalsbrotten är i princip målsägandebrott men allmänt åtal kan komma till stånd under vissa förutsättningar. Rörande förtal av avliden är målsägandekretsen inskränkt till efterlevande make, bröstarvinge, fader, moder och syskon. Bestämmelserna i tryckfrihetsförordningen om otillåtet yttrande i tryckt skrift är tillämpliga på framställningar som innefattar förtal eller förtal av avliden. Förtal kan

medföra skadeståndsskyldighet jämlikt 6 kap 3 § strafflagen. Däremot har spörsmålet i vad mån skadestånd kan utgå på grund av förtal av avliden icke reglerats i lag och ej heller uttömmande besvarats i rättspraxis. Viss klarhet har vunnits genom en av högsta domstolen nyligen meddelad dom, varigenom en person tillerkänts skadestånd för förtal av hans avlidne broder i en tidningsartikel, som ansetts sårande för den efterlevande. En minoritet inom domstolen ansåg att skadeståndssyrkandet, som framställdes med åberopande av 6 kap 3 § strafflagen, icke var lagligen grundat.

I motionerna I:219 och II:287 hemställas om översyn av förtalsbestämmelserna i den mån dessa innefattar otillbörliga inskränkningar av yttrandefriheten med hänsyn till nyhetsförmedling och opinionsbildning. Enligt motionen II:79 bör stadgandet om förtal av avliden överses med beaktande av tryckfrihetens principer.

Vid brottsbalkens tillkomst var utformningen av ärekränkningssbrotten föremål för delade meningar. Rörande avvägningen mellan skyddet för medborgarna mot kränkande yttranden och kravet på yttrandefrihet, något som aktualiserats genom förevarande motioner, uttalade departementschefen att det knappast torde vara möjligt att låta denna avvägning komma till fullständigt uttryck i lagen. Den måste nämligen bli beroende av värderingar som kunde komma att förskjutas med samhällsutvecklingen. Ärekränkningssbrotten ansågs därför, i högre grad än andra brott, bli till sin omfattning beroende på domstolens bedömande i varje särskilt fall. Uttalandet äger enligt utskottet alltjämt giltighet. Det har emellertid visat sig att bestämmelserna om det straffria området i 5 § andra stycket, vilka i huvudsak anknyter till rättsutvecklingen före brottsbalken, medfört avsevärda tolkningssvårigheter. Ett klagorande skulle vara av värde för rätts-tillämpningen och, enligt vad utskottet erfarit, underlätta arbetet för den yrkesmässiga nyhetsförmedlingen. Enligt utskottets mening bör därför en omarbetning av bestämmelserna övervägas. Bl a torde böra undersökas i vad mån det är möjligt att i lagstiftningen ange de viktigaste typerna av intressekollisioner och andra situationer då det icke skall vara straffbart att lämna en kränkande eller nedsättande uppgift om en annan person. Vad särskilt gäller bestämmelserna om förtal av avliden anser utskottet att det ånyo bör övervägas om dessa kan anses innefatta tillräckliga garantier för att den historiska

forskningen inte hindras och den fria yttrande- och kritikrätten i övrigt inte begränsas. Av intresse är även frågan i vad mån förtal av avliden bör medföra skadeståndsskyldighet. I den ovan omnämnda domen anmärkte högsta domstolen att tillämpningen av en princip om skadeståndsskyldighet vid förtal av avliden erbjuder vissa svårigheter. Särskilt antydes frågan om målsägande skall erhålla skadestånd endast där gärningen kan anses sårande för de efterlevande samt problemen hur skadeståndsskyldighet skall utkrävas då flera målsägande efter varandra för talan om samma brott eller då ett stort antal tidningar efter varandra återger samma kränkande uppgift. Utskottet anser att även dessa problem bör närmare övervägas.

I enlighet med det anförda finner således utskottet att förtalsbestämmelserna bör bli föremål för översyn. Utskottet har emellertid icke tagit ställning till hur arbetet med denna översyn bör bedrivas utan anser att det bör få ankomma på Kungl Maj:t att bestämma formen härför.

1.2 Motionerna

I motionerna 1966:I:219 och II:287, som var likalydande, hemställdes att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl Maj:t anhålla att Kungl Maj:t ville utvidga det uppdrag, som givits kommittén för lagstiftningen om yttrande- och tryckfrihet, till att omfatta även förtalsbestämmelserna, i den mån dessa innefattade med hänsyn till nyhetsförmedling och opinionsbildning otillbörliga inskränkningar av yttrandefriheten. I motionerna anfördes bl a följande.

Lagstiftningen om förtal har icke varit i kraft under någon längre tid men redan under den tid som den tillämpats har förekommit fall som visar att de nya bestämmelserna kan på ett betänkligt sätt inkräkta på den fria opinionsbildningen. Uppenbarligen är det inte möjligt att i en fri debatt i ett demokratiskt samhälle endast uttala sådant som är fördelaktigt eller neutralt om andra. Även uppgifter som kan verka nedsättande för aktningen för en person i andras ögon kan framkomma. I många lägen är det därvid ogörligt att klart kunna styrka uppgiftens riktighet. Särskilt gäller detta omdömen av mera generell art. Beträffande avlidna kan det ofta vara teoretiskt omöjligt att visa

sanningshalten av en uppgift. I åtskilliga situationer måste det vara tillåtet att kunna framkasta hypoteser om ett händelseförlopp som kan ställa enskild, död eller levande, i en mindre fördelaktig dager. Inte minst i vetenskapliga sammanhang måste sådana lägen uppkomma.

Att döma av de rättsfall som förekommit synes förtalsbestämmelsen uppfattas mycket strikt. Ett uppgiftslämnande i lagens mening synes föreligga även i fall då gärningsmannen endast refererar vad någon annan sagt. Även i den situationen att till ett sådant uppgiftslämnande omedelbart fogas ett vederläggande föreligger förtalsbrott. Den omständigheten att uppgiften omnämnas — låt vara med ett avståndstagande — är i och för sig tillräcklig för att grunda ansvar för förtal. Dras konsekvensen härav ut vidare blir exempelvis ett återgivande av en åklagares ansvarstalan för viss brottslig gärning förtal, även om gärningsmannen i samma andedrag omedelbart tillägger att domstolen frikände vederbörande från den åtalade gärning som omnämnts.

Bestämmelserna om åtal kan på detta sätt komma att lägga hämsko på både nyhetsförmedling och opinionsbildning. Uppgifter, som i och för sig cirkulerar, kan sålunda icke offentligen framtagas och dementeras utan risk för den som förfar sålunda att bli åtalad för förtal. En lagstiftning som har sådana konsekvenser synes böra något jämkas.

Måhända kan invändas att det är alltför tidigt att redan nu upptaga dessa lagregler, som endast varit i kraft under en kort tid, till revision. Emellertid har Kungl Maj:t redan låtit tillsätta en kommitté för en översyn av lagstiftningen om yttrande- och tryckfriheten, åsyftande en revision av andra av brottsbalkens helt nyligen ikraftträdde bestämmelser. Enligt direktiven för denna utredning åsyftar denna visserligen endast vissa bestämda lagrum i brottsbalken, bl a de som handlar om uppvigling och brott mot trosfrid. Emellertid synes ligga nära till hands i detta sammanhang att denna kommitté får i uppdrag att också upptaga frågan om en översyn av bestämmelserna om förtal, vilka på olika sätt nära sammanhänger med de regler som kommittén redan har att behandla.

I motionen 1966:II:79 hemställdes att riksdagen måtte besluta att hos Kungl Maj:t begära översyn av stadgandet i 5 kap 4 § brottsbalken utmynnande i förslag till ändrad lydelse med beaktande av att tryckfri-

hetens principer respekterades. I motionen anfördes:

Enligt femte kapitlet 4 § brottsbalken medför gärning brottsrubricerad som "förtal av avliden" viss påföljd. Syftet bakom införandet av denna bestämmelse är givetvis helt oantastbart. Under den tid lagstadgandet varit i tillämpning har det emellertid visat sig att det fått vissa rättsliga konsekvenser som måste anses vara mindre tillfredsställande och icke önskvärda. Stadgandet har på ett olyckligt sätt ingripit i det principiellt och demokratiskt viktiga skydd för tryckfriheten som vårt samhälle så angeläget värdat sig om. Det har i detta avseende visat sig att lagstadgandet om förtal av avliden av domstolarna applicerats å förfaranden som blott inneburit att pressorgan återgivit vad som publicerats i publikationer utgivna utomlands. Fällande dom har avkunnats ehuru det klart framgått att vederbörande tidning alls icke delat de omdömen som formulerats av det citerade organet — det har alldeles tvärtom tydligt ådagalagts att tidningen intagit en kritisk och avvisande attityd gentemot källmaterialet. I detta konstaterande ligger givetvis ingen som helst misstanke om att domstolarna inte skulle ha rätt tillämpat det nu aktuella lagstadgandet.

Nu rådande rättstillämpning innebär sålunda exempelvis att svensk tidning som skulle förmedla nyheten att något stort utländskt radiobolag dagligen under lång tid beskyllt en avliden svensk för brottslig verksamhet eller vanhedrande gärning därmed skulle vara förfallen till straff och detta trots att tidningen uppenbarligen därmed endast lämnat en faktisk nyhet och inte solidariserat sig med de syften som må ha väglett bolaget. Det torde också förhålla sig så att tidning som blott återgivit att den eller den publikationen blivit vid domstol fälld för förtal av avliden och därvid återgiver vari det brottsliga förfarandet bestått därmed själv begått samma brott och skulle vara förfallen till ansvar enligt stadgandet i 5 kap 4 § brottsbalken. Exemplet torde starkt understryka att lagstiftningen i detta avseende utlöser en rättstillämpning som ur tryckfrihetssynpunkt inte kan accepteras.

1.3 Pressens samarbetsnämnds skrivelser

Pressens samarbetsnämnd, som är ett samarbetsorgan för Publicistklubben, Svenska journalistförbundet och Svenska tidningsut-

givareföreningen, anförde i sin ovannämnda skrivelse 1.2. 1967 till Konungen:

Frågan om den praktiska tillämpningen av de nya ärekränkingsreglerna i 5 kap brottsbalken med de därtill anknyttande regler i tryckfrihetsförordningen har länge varit ett spörsmål, som ägnats uppmärksamhet av den svenska pressen och av Sveriges radio. Det har hittills rätt betydande ovisshet om hur de allmänt hållna bestämmelserna om förtal i nämnda kapitel skulle komma att tolkas i praxis. Det första på denna punkt mera klarläggande domstolsutslaget föreligger nu i Högsta domstolens dom av den 14 december 1966 i mål mellan redaktören Nils Ivar Ivarsson, ansvarig utgivare för Sydsvenska Dagbladet Snällposten, och förre byråsekreteraren Sten Hammarskjöld, det sk Hammarskjöldsmålet.

Det rättsstillstånd, som genom denna dom fått något skarpare konturer, företer många drag som måste betecknas som mindre tillfredsställande ur offentlighetsintressets synpunkt. Samarbetsnämnden har tidigare behandlat hithörande spörsmål i två yttranden från första halvåret 1966, dels ett som ingivits till riksdagens första lagutskott i anledning av en där under behandling varande motion, dels ett som infordrats av Högsta domstolen i det nyssnämnda Hammarskjöldsmålet.¹ Nämnden bifogar dessa yttranden i avskrift och hänvisar till dem. Den kan därför i det följande begränsa sig till vissa frågor, som blivit aktuella genom den nämnda domen.

Denna dom har givit klart vid handen att själva förtalsparagrafen är otillfredsställande utformad. I 5 kap 1 § första stycket brottsbalken gives i en vid formulering beskrivning av brottet förtal. Varje lämnande av uppgift, som är ägnad att utsätta någon för andras missaktning, är i princip kriminaliserat som förtal. Högsta domstolen har emellertid — stödd på tämligen oklara uttalanden i förarbetena till brottsbalken — i Hammarskjöldsmålet hävdad meningen att ansvar för förtal bortfaller i en rad fall, då i och för sig förtalsrekvisiten är uppfyllda men då intressekollision föreligger. De intressen som här står emot varandra är givetvis å ena sidan den enskildes i paragrafens första stycke skyddade intresse av att icke utsättas för andras missaktning och å andra sidan offentlighetsintresset. Detta senare intresse har emellertid icke omnämnts i paragrafens första stycke.

I paragrafens andra stycke upptages där-
efter ett fall av intressekollision till behand-

ling, som leder till ansvarsfrihet. Det fall som nämnes avser sanna eller grundade uppgifter. Sådana uppgifter får lämnas i saken, om detta lämnande kan anses försvarligt. Av Högsta domstolens dom framgår att det emellertid vid sidan av detta fall av intressekollision finns andra, i lagtexten icke omnämnda som likaledes kan leda till ansvarsfrihet. Domstolen uppehåller sig vid ett fall, som var aktuellt i det föreliggande rättsfallet, nämligen omnämmandet av osanna uppgifter i syfte att dementera dessa. Domstolens majoritet konstaterar, att en sådan grund för ansvarsfrihet i och för sig finnes men att omständigheterna i det föreliggande målet icke var sådana, att förutsättningarna för ansvarsfrihet förelåg i detta fall.

Det måste anses lagtekniskt otillfredsställande, att — medan ett flertal olika fall av intressekollision som leder till ansvarsfrihet antages förefinnas — man i den skrivna lagen inför beskrivning av allenast ett av dessa intressekollisionsfall utan att ett ord säges om övriga. Den normale läsaren får intryck av att paragrafens andra stycke ger en fullständig beskrivning av existerande intressekollisionsfall, vilket alltså ingalunda är fallet.

Lagen bör vid en översyn förtydligas på denna punkt. Icke minst är det ur publicistisk synpunkt av stor betydelse att få de viktigaste fallen av intressekollision klarlagda, om möjligt i skriven lag. De fall, som berör det vetenskapliga arbetet, har hittills icke närmare berörts. Nämnden har bl a sådana fall i tankarna, som då en vetenskaplig eller populärvetenskaplig skribent i en artikel eller i en bok diskuterar olika teorier kring ett intressant händelseförlopp och därvid är nödsakad att göra olika antaganden om olika personers handlande. Det kan i dylika sammanhang ofta bli nödvändigt att nämna för någon diffamerande förhållanden, om vilkas sanningshalt icke något bestämt kan uttalas. Rekvisiten för förtal kan då komma att vara uppfyllda.

Samarbetsnämnden vill vidare rikta uppmärksamheten på de nuvarande reglerna om skydd för avliden i 5 kap 4 § brottsbalken. Redan vid balkens antagande rådde tvekan om det berättigade i denna bestämmelse. Vad som inträffat under den tid brottsbalken varit i kraft har bekräftat att behov föreligger av en översyn av dessa bestämmelser. Det har i diskussionen härom bl a

¹ Beträffande skrivelse till HD se under 3.2.2 och 3.3.2.1

uttalats att det får anses nödvändigt att i denna del i vart fall göra en skiljelinje mellan avlidna personer, vilka i livet intagit en sådan ställning, att en tämligen fri debatt om dem måste anses tillätlig efter deras bortgång, och andra människor, beträffande vilka den gamla grundsatsen "om de döda intet annat än gott" har avsevärd tyngd. Nämnden har — utan att nu närmare ingå härpå — velat erinra om denna i den aktuella debatten från olika håll framförda tankegång.

Ur pressens och radions synpunkt är självfallet frågan om rätten till *skadestånd* för målsägande, som blivit kränkt av angrepp på avliden, av största betydelse. De farhågor om de nuvarande lagreglernas innebörd, som uttalats i nämndens ovan nämnda båda yttranden, har bekräftats genom Hammarskjöldsdomen. Det måste därför vara ett bestämt krav att frågan om rätt till skadestånd i anledning av ärekränkning blir föremål för närmare översyn i samband med det pågående arbetet på en ny allmän lag om skadestånd. Det synes nämnden fullt möjligt att, även om brottet ärekränkning av avliden bibehålles, borttaga målsägandens rätt till skadestånd i anledning av kränkning av avliden i alla normalfall, då ansvar ådömes.

I den i samarbetsnämndens skrivelse till Konungen omnämnda skrivelsen år 1966 till första lagutskottet, vilken avsåg de motioner som behandlades i utskottets utlåtande 1967:10, anförde samarbetsnämnden:

Den nuvarande ärekränkingslagstiftningen utgår från huvudtesen — lagfäst i brottsbeskrivningen rörande förtal i 5:1 BrB — att det är i princip straffbart att lämna uppgift som är ägnad att utsätta någon för andras missaktning. Lagstiftaren har därmed gått mycket långt för att bereda skydd för människornas ära.

Arten av de uppgifter, som kan framkalla andras missaktning, varierar från tid till annan och från ort till ort. Personliga värderingar spelar härvidlag in i hög grad. Ett exempel från de sk Hammarskjöldsmålen kan illustrera det sagda. Uppgiften att Dag Hammarskjöld vore homosexuell betraktades av en domstol som ägnad att utsätta den bortgångne för andras missaktning; en annan domstol som hade samma uppgift under bedömning kom till motsatt resultat. I själva beskrivningen av förtalsbrottet ligger sålunda ett ovisshetsmoment. Det är icke lätt att i varje läge förutse om en viss uppgift rörande en person kan komma att bedömas som

ägnad att leda till andras missaktning för den omtalade.

För att helt vara på den säkra sidan blir envar, som har med publicistik att skaffa, nödsakad att uttala sig berömmande om sina medmänniskor eller att i vart fall blott fälla neutrala omdömen om dem. Med kritiska yttranden, som kan uppfattas som nedsättande, måste största försiktighet iakttagas. Envar inser utan svårighet att regler med sådan verkan måste komma att lägga hämsko på den offentliga debatten i en utsträckning som är oförenlig med den fria opinionsbildning, varförutan allt offentligt liv i en demokrati ej kan fungera.

Brottsbeskrivningen innehåller ytterligare element, som innefattar allvarliga risker för det fria ordet. I första ledet i brottsbeskrivningen av förtal i 5:1 BrB talas det om ett utpekande. Häri ligger krav på en aktiv vilja från den handlandes sida att tillägga någon en klandervärd egenskap etc. I andra ledet i brottsbeskrivningen övergår emellertid lagstiftaren att bruka det helt neutrala uttrycket "lämna uppgift". Detta uttryck innefattar även lämnande av en uppgift i rent refererande sammanhang, t ex referat av åklagares ansvarsyrkande i ett brottmål. Även om uppgiften lämnas allenast i syfte att dementera dess riktighet synes fråga vara om ett uppgiftslämnande som konstituerar ett förtalsbrott. Enligt denna tolkning, som synes ofrånkomlig, blir en nyhetsförmedling, innefattande återgivande av en åklagares påstående om visst brott mot en tilltalad omedelbart åtföljt av en upplysning om att den tilltalade frikändes av domstolen, att uppfatta som ett otillåtet uppgiftslämnande, dvs ett förtalsbrott.

Två förutsättningar för att ansvar för förtal ej skall ådömas i ovan angivna lägen har uppställts. Först och främst gäller för bortfall av ansvar att den nedsättande uppgiften var sann eller att uppgiftslämnaren hade skäligen grund för den. Bevisbördan i denna del ligger på uppgiftslämnaren. I det nyss nämnda exemplet om återgivande av ett åtalspåstående, som domstol ogillat, har normalt uppgiftslämnaren ej möjlighet att bevisa uppgiftens riktighet. Tvärtom har genom rättsmaskineriet ådagalagts att den var oriktig. Ett annat exempel på de svårigheter, vartill sanningskriteriet för, kan hämtas från denna skrivelse. I syfte att exemplifiera innebörden av nuvarande lagstiftning har ovan refererats ett påstående om Dag Hammarskjöld, vilket av någon domstol ansetts innefatta förtal. Sanningshalten av uppgiften

är för det sammanhang, vari den lämnas i denna skrivelse, utan intresse. I den mån uppgiften i sista instans skulle anses ägnad att föranleda andras missaktning, skulle emellertid exemplet ej få nämnas, om ej undertecknarna av denna skrivelse kan styrka dess riktighet eller åtminstone dess sannolikhet.

För att en nedsättande uppgift, som är sann, skall få spridas utan att föranleda ansvar för förtal för uppgiftslämnaren uppställes det ytterligare kravet att det var försvarligt att lämna uppgiften. Detta uttryck tillåter en vidsträckt tolkning. I den fåtaliga judikatur som hittills föreligger förefinnes dock inga tecken på att domstolarna inte på denna punkt är beredda att visa den liberalitet, som erfordras med hänsyn till nyhetsförmedling och fri opinionsbildning.

Särskilda problem har uppkommit genom att även avlidens ära numera skyddas genom stadgandet i 5:4 BrB. Icke minst med hänsyn till åtalsbestämmelserna har detta nya brott — förtal av avliden — kommit att spela en betydande roll.

Åtalsfrekvensen i fråga om ärekränkingsbrott har nämligen hittills varit relativt låg i vårt land, vilket sammanhänger med att dessa brott i huvudsak är målsägandebrott. I flertalet fall förhåller det sig så, att den som blivit kränkt drager sig för att anhängiggöra ett åtal, varigenom hans person skulle komma att kalfatras inför offentligheten. Den nya lagregeln ger ju möjlighet för motståndaren att föra sanningsbevisning om det kränkande påståendets riktighet. Att utsätta sig själv härför ter sig för de flesta föga lockande.

Annorlunda förhåller det sig då fråga blir om en bortgången. Denne kan icke själv lida något men av en process. Några särskilda hinder reser sig därför ej för de anhöriga att försöka rentvå en nära anhörigs minne genom en domstolsprocess. Det torde därför icke vara någon tillfällighet att flera av de tryckfrihetsmål, som sedan den nya lagstiftningens ikraftträdande anhängiggjorts rörande förtal, avsett avliden.

Med hänsyn till det sagda och under beaktande av den tveksamhet, varmed den nya brottstypen "förtal av avliden" introducerades i svensk rätt, torde kunna ifrågasättas om icke brottet förtal av avliden borde på ett eller annat sätt begränsas till att gälla mera flagranta fall. Att så sker är av särskild vikt med hänsyn till den historiska forskningens behov såsom påpekats i motionsparet I:219 och II:287.

En särskild aspekt får utvidgningen av förtalsansvaret till att avse även skydd för avlidens ära, då man granskar den skadeståndsrättsliga sidan. Redan tidigare ordning ledde till allvarliga konsekvenser vad gäller skadeståndet. Har en notis, som bedömes utgöra förtal, kommit att gå ut till stora delar av den svenska pressen och införas i många tidningar, har den förfördelade möjlighet att få skadestånd av varje pressorgan, som råkat intaga den ifrågavarande notisen. Sedan en tidning blivit fälld, föredrar oftast övriga att betala skadestånd utan process. Fall ha förekommit, då en person omnämnd i en sådan "förtalsnotis", för vilken domstol i ett fall utdömt skadestånd, lyckats inkasera skadestånd även från ett stort antal andra tidningar. Motsvarande situation återkommer nu i än allvarigare form i och med att brottet förtal av avliden introducerats. Väckes talan av en anhörig till den avlidne och tillerkännes denne skadestånd, blir givetvis övriga anhöriga, som stod i samma relation släktskapsmässigt och personligt till den avlidne som den, vilken tillerkänts skadestånd, berättigade till skadestånd med enahanda belopp. Har den bortgångne ett stort antal närstående, kan på detta sätt skadestånden komma att uppgå till mycket betydande belopp sammanlagt. Kombinerats faktorn många målsägande med faktorn publicering av "förtalsnotisen" i ett stort antal tidningar, kan en enda förgriplig uppgift, vilken enligt den nya lagen anses utgöra förtal och som kanske spritts genom nyhetsförmedlingen, komma att förorsaka pressen skadestånd på sammanlagt måhända flera 100 000 kronor. Erfarenheter från tidigare händelser visar att vad här anförts icke kan betraktas som foster av fri fantasi.

Under hänvisning till det anförda hemställde samarbetsnämnden att utskottet ville tillstyrka en översyn av reglerna om förtal i 5 kap brottsbalken.

2.1 Rättsutvecklingen före 1734 års lag

Redan i de allra första svenska lagarna fanns bestämmelser om ärekränkning. Det som straffskyddades brukade sammanfattande kallas äran. Under detta begrepp inräknades dels det anseende en person åtnjöt bland sina medmänniskor, hans "goda namn och rykte" (äran i objektiv mening), dels hans egen känsla av att vara aktad och ansedd (äran i subjektiv mening). Angreppen mot äran kunde ske genom skällsord eller skymfliga hotelser och beskyllningar (verbalinjurier), skymfliga åtbörder, framställningar i bild o d (formalinjurier) eller föraktfull behandling av annans kropp t ex genom att spotta på någon (realinjurier).

I landskapslagarna fanns bestämmelser om såväl verbal- som realinjurier. Realinjurier berördes på spridda ställen, t ex i samband med misshandelsbrotten medan verbalinjurier behandlades för sig. De straffbara verbalinjurier beskrevs i landskapslagarna oftast så att bestämda okvädinsord uppräknades. Så förklarade exempelvis Gotlandslagen kategoriskt att okvädinsorden mot en man var fyra och mot en kvinna fem. Även om flera av landskapslagarna som förutsättning för straffbarhet krävde att beskyllningen skedde offentligt och det således var den objektiva äran som straffskyddades, så avsåg framför allt de äldre rättskällornas uttryck det direkta kränkandet av subjektiv ära. Ofta förekom s k äreförklaring för att

upprätta den kränktes ära. En sådan förklaring skulle avgas av förolämparen.

Denne måste också skaffa i vissa fall upp till sex man vilka med ed skulle styrka att den kränkte hade sin ära i behåll. Kunde däremot svaranden bevisa riktigheten av sina påståenden, gick han helt fri från straff.

Allmänna stadslagen skilde mellan den som beljugit någon och den som eljest utfarit i okvädinsord mot någon. Det sistnämnda fallet delades i två grupper beroende på beskaffenheten av de okvädinsord som kommit till användning. Härtill kom det fall att någon väckt käromål utan att kunna bevisa sitt påstående.

Christoffers allmänna landslag behandlade ärekränkning endast i sammanhang med rättegångsförfarandet. Den innehöll således bestämmelser om obevisat käromål och bestämmelser om injurier inför domstol. I båda fallen skildes på vad som berörde hedern och vad som inte gjorde det. Dessa bestämmelser utvecklade sig så småningom till att omfatta också extrajudiciella fall. Alla beskyllningar mot någons heder, som kunde anses framställda av arghet, vare sig de skett genom ett ej bevisat käromål eller på annat sätt, straffades med 40 marks böter. Ansågs beskyllningen framställd i hastigt mod stannade straffet vid 3 marks böter. Mera obetydliga injurier som inte berörde hedern straffades med 1 1/2 marks böter. Avgörandet av vad som skulle anses beröra någons heder berodde inte på det beskyllda brottets grovhet. Beskyllning mot en kvinna för

lägersmål ansågs sålunda angå hennes heder, motsvarande beskyllning mot en man där- emot inte. Beträffande sanningsbevisningens friande karaktär fanns inga inskränkningar. Vissa kvalificerade fall av ärekränkning fanns. Sålunda straffades ärekränkning mot konung och råd med halshuggning, om kränkningen berörde deras heder. Ärekränkning mot domare och vissa högre ämbetsmän bestraffades också hårdare än andra fall. Återkallelse eller avbön utgjorde ett moment av straffet.

I ett lagförslag 1643 handlade ett helt kapitel om missfirmelse och okvädinsord. Under rubriken hade sammanförts verbal-, formal- och realinjurier, som var för sig definierades. Bland verbalinjurier nämndes särskilt ärekränkning genom smädeskrift, som behandlades strängare än andra fall: straffet var antingen samma straff som stadgades för det brott man tillvitat någon (talionsprincipen) eller offentlig återkallelse jämte förvisning eller också fängelse. För verbalinjurier i övrigt var straffet böter. Vid formalinjurier (missfirmande med åthävor, t ex att räcka ut tungan åt någon) var straffet "några dagars fängelse". Realinjurier, vilket begrepp fattades ganska vidsträckt och dit man förde misshandel o d men också exempelvis hemfridsbrott, behandlades i stort sett på samma sätt som formalinjurier. Bevisning tilläts i princip, men injurien som sådan blev inte straffri även om bevisning presterades, under förutsättning att beskyllningen skett av "lutter ondska". Författningar och rättspraxis under senare delen av 1600-talet och början av 1700-talet gav delvis uttryck åt samma uppfattning som lagförslaget. I det s k paskillplakatet 1665, som behandlade smädeskrifter, stadgades uttryckligen att åberopande av sagesman inte fritog den brottslige från straff. I en Kungl resolution 1675 uppställdes talionsprincipen vid falsk angivelse. Beskyllning om brott förklarades i många fall straffbar även om beskyllningen var sann; så skedde exempelvis i det s k duellplakatet 1682.

2.2 Rättsutvecklingen från och med 1734 års lag

I missgärningsbalken i 1734 års lag sammanfördes i ett kapitel falsk angivelse, mened i avsikt att få oskyldig dömd och ärekränkning. Bestämmelser om andra fall av ärekränkning förekom också på andra ställen i lagen, t ex om lasteligt talande och skrivande mot konung, drottning och tronföljare, ärekränkning mot konungens ämbetsmän, ärekränkning av barn mot föräldrar, av myndling mot förmyndare, av tjänare mot husbonde och förolämpning på allmän väg. Man kan som ärekränkingskapitlet i 1734 års lag är uppbyggt skilja mellan sådan kränkning som "går å liv och ära" och mindre allvarliga fall. När det gäller kränkning som "går å liv och ära", kan skiljas mellan falsk angivelse och andra fall. Falsk angivelse kunde enligt lagen ske av argt uppsåt eller av obetänksamhet. Hade angivelsen skett av arghet, gällde talionsprincipen utan inskränkning; om angivelsen däremot skett av obetänksamhet, var straffet böter jämte offentlig avbön. I fråga om extrajudicell kränkning som var så allvarlig att den gick "å liv och ära" intog smädeskriften en särställning; var den osann, ansågs den alltid visa argt uppsåt. Författaren av en osann smädeskrift förklarades ärelös och skyldig till offentlig avbön. Därjämte ådömdes spö eller ris, fängelse vid vatten och bröd eller landsflykt. Smädeskriften skulle dessutom av skarprättaren offentligen uppbrännas. En utspridare av skriften straffades på samma sätt som författaren. Beträffande sådan på liv och ära gående kränkning, som skett muntligen, skildes mellan den som skett i argt uppsåt och den som skett i vredesmod. Även när det gällde fall som inte gick "å liv och ära" skildes mellan smädeskrift och muntliga injurier. Smädeskriften bestraffades med offentlig avbön och fängelse eller böter. Vid det muntliga fallet liksom vid formalinjurier inskränkte sig straffet till en dalers bot och vid vissa kvalificerade fall två dalers bot. Realinjurier upptogs inte som ärekränkning utan fördes till misshandelsbrotten.

Bestämmelsen i ärekränkingskapitlet om straffrihet för falsk angivelse vid halvt bevis synes ha medfört en tendens att taga liknande hänsyn även vid extrajudiciell beskyllning.

Lagkommitténs förslag till allmän kriminallag avgavs 1832. Lagkommittén skilde i sitt förslag noga på falsk angivelse, förtalsbrott och injurier. Förtalsbrotten utgjorde enligt lagkommittén två typer: pådiktande av egentliga lagbrott och pådiktande av ”gerningar, som, ehuru de ej utgöra egentliga lagbrott, likväl ofördelaktigt inverka på andras omdöme om hans moralitet, ådraga honom förakt, eller minska förtroendet till honom i den befattning eller det näringsyrke, han utöfvar, m m”. Lagkommittén bibehöll i sitt förslag samma subjektiva rekvisit som kommit till användning i 1734 års lag, nämligen att handlingen skulle ske av arghet. Någon definition av detta begrepp fanns inte i lagtext eller motiv. Till injurier hänförde lagkommittén ”förolämpanden med smädeord, muntligen eller skriftligen, eller med hotelser eller andra missfärliga gerningar, t ex åthäfwor, målningar, bilder eller andra dylika tecken, eller ock widörande af annans kropp å skymfligt sätt”. Lagkommittén föreslog att sanningsbevisning skulle vara tillåten. I motiven yttrade lagkommittén bl a att den, som sanningsenligt omtalar en av annan förövad gärning, som för dennes goda namn och rykte finnes menlig, ej är den egentlige ärekränkaren; det är gärningsmannen själv som kränkt sin ära.

I ett lagrum gav lagkommittén rätt för en avlidens närmaste anförvanter att föra målsägandetalan i de fall då ärekränkning skett mot den avlidne. I motiven nämns emellertid inte om lagkommittén avsett att skydda avlidens minne eller blott att hålla åtalsrätten vid makt om döden inträffat efter ärekränkningen. Vid sin granskning 1839 av förslaget konstaterade också HD att lagkommittén inte tillräckligt tydligt uttryckt om ärekränkningen var straffbar även då den riktats mot en redan avliden person. HD ansåg att en åtalsrätt för de närmast anhöriga var befogad även i det fall att ärekränk-

ningen skett mot en redan avlidne, eftersom det för statens eget ändamål var av vikt att invånarna inte var likgiltiga för ett gott namn och rykte efter döden och eftersom den avlidnes efterlevande anförvanter och rättsinnehavare därigenom kunde tillskyndas lidande. Emellertid ville HD — ”för att ej träda historiens rätt för nära” och i betraktande av svårigheten att efter en längre tids förlopp åstadkomma sådan bevisning som gällde inför domstol — inskränka straffbarheten till ärekränkning som skett inom 10 år från den kränktes död.

Sedan Kungl Maj:t i skrivelse den 24 mars 1840 till ständerna anmält att det förslag till ny brottmålslagstiftning, som skulle föreläggas ständerna, ännu inte kommit i sådant skick att proposition i ämnet kunnat avlätas, hemställde ständerna att Kungl Maj:t måtte för ärendets påskyndande och fullföljande tillsätta en kommitté eller lagberedning. Enligt ständernas mening skulle lagberedningens uppgift i första hand bl a vara att ytterligare granska och genomgå lagförslaget och de anmärkningar som gjorts mot det samma. Kungl Maj:t biföll ständernas hemställan och utfärdade instruktion för lagberedningen.

Lagberedningen fick inte tillfälle att från början ostört ägna sig åt nu ifrågasvarande huvuduppgift. Först den 4 mars 1843 började lagberedningen granska lagkommitténs förslag. Lagberedningens granskning av lagkommitténs förslag avslutades den 6 april 1844. Trots detta tillkännagav justitiestatsministern i konselj den 20 maj 1844 att lagberedningen ännu inte avslutat sin granskning. För att påskynda arbetet förordnades ytterligare ledamöter i lagberedningen. På grund härav gjordes hela arbetet om och lagberedningens betänkande med förslag i ämnet avgavs den 25 november 1844. Lagberedningen upptog i sitt förslag i stort sett samma indelning av ärekränkingsbrotten som lagkommittén föreslagit, alltså falsk angivelse, diffamation delad i två grader, nämligen beskyllning om brott och annan straffbar beskyllning, samt injurier. I betänkandet föreslog lagberedningen i motsats till

vad som anges i dess tidigare under året utarbetade förslag att bestämmelsen om ärkränkning mot död man borde utgå. I motiven härför anføres, att den avlidne inte för egen del behöver upprättelse och att målsäganderätten mången gång skulle lägga å de efterlevande en moralisk börda, som vore mer tyngande än sorgen över sanningslösa tillvitelser mot den anhöriges minne. Lagkommittén hade föreslagit en i princip undantagslös rätt till sanningsbevisning, då man tillvitat annan bestämt brott eller viss gärning som visserligen inte var straffbar men menlig för hans ära, goda namn och rykte, medborgerliga anseende, näringsyrke eller fortkomst. Lagberedningen hade i början av år 1844 samma inställning i denna fråga men föreslog i sitt slutliga förslag vissa inskränkningar i rätten till sanningsbevisning då det gällde beskyllningar om brott. Dessa inskränkningar gällde 1) om den mot vilken tillmälet gjordes varit för brottet tilltalad men blivit genom lagakraftgående dom från åtalet frikänd, 2) om den som gjort tillmälet ej var målsägande och brottet ej hörde under allmänt åtal eller 3) om brottet var preskriberat.

Lagberedningens förslag överlämnades till HD för behandling enligt 87 § RF. HD vidhöll sitt över lagkommitténs förslag avgivna utlåtande och hemställde att en ny paragraf måtte införas med följande lydelse:

Är den avliden, emot vilken ärkränkning under hans livstid skett, eller sker ärkränkning emot den, som död är; då äga dess maka, barn, föräldrar och syskon målsäganderätt; men ej må, i ty fall, åtal anställas efter två år, sedan ärkränkning skett. Hava tio år förflutit, sedan den, mot vilken ärkränkning riktad var, avlidit; då äge ej åtal rum.

Proposition om antagande av ny strafflag avgavs den 17 december 1844. Propositionen ledde inte till lagstiftning. Efter många och heta debatter antog tre av stånden vissa riktlinjer för en ny brottmålslag. Vid 1847–1848 års riksdag förelade Kungl Maj:t återigen ständerna samma förslag till strafflag som framlagts vid 1844–1845 års riksdag. Ärendet remitterades till lagutskottet.

Lagutskottet avisade det framlagda förslaget och avgav i stället ett eget förslag. Detta förslag skiljer sig endast på vissa punkter från lagberedningens förslag. För det första föreslogs att en strängare straffskala för ärkränkning mot skyldeman generellt skulle gälla. Vidare föreslog lagutskottet att förbudet mot sanningsbevisning vid preskriberat brott skulle utgå samt att ärkränkning mot skyldeman skulle falla under allmänt åtal liksom ärkränkning av någon i och för hans ämbete eller tjänst. Ständerna ville varken godta propositionens eller lagutskottets strafflagsförslag och frågan om en strafflagsreform föll.

Inom justitiedepartementet utarbetades emellertid ett nytt förslag 1862. Detta förslag anslöt sig i stort sett till lagberedningens förslag. Den viktigaste förändringen bestod i att departementsförslaget innehöll en bestämmelse om ärkränkning av avliden. Ingenting finns nämnt om varför detta skett. Bestämmelsen föreslogs få följande lydelse:

Är den avliden, mot vilken ärkränkning under hans livstid skett, eller sker ärkränkning emot den, som död är; då äge dess make, barn, föräldrar och syskon målsäganderätt; dock må ej, i ty fall, åtal anställas efter två år sedan ärkränkning skett.

Justitiedepartementets förslag remitterades till HD för granskning. HD:s majoritet motsatte sig de ändringar i lagberedningens förslag som gjorts i departementsförslaget och övergav således HD:s tidigare ståndpunkt beträffande ärkränkning av avliden. I fråga om rätten till sanningsbevisning förenade sig en majoritet av fyra justitieråd mot två om en inskränkning av denna rätt. Minoriteten hävdade att framställandet av en sann uppgift aldrig kunde vara ärkränkande. Majoriteten hävdade att privatlivet, hur det än var beskaffat, borde hållas undan från utomståendes kritik, vare sig denna återropade sig på verkliga eller uppiktade händelser. Majoriteten föreslog därför att beträffande andra straffbara beskyllningar än sådana som avsåg brott ingen rätt till sanningsbevisning skulle medges. I fråga om beskyllningar för brott medgav majoritetsförslaget ingen annan

sanningsbevisning än genom straffdom eller skadeståndsdöm.

Efter HD:s granskning blev förslaget överarbetat inom justitiedepartementet. I Kungl Maj:ts proposition till 1862 års riksdag hade statsrådet tagit hänsyn till de av HD gjorda invändningarna. I propositionen gjorde riksdagen inte några större ändringar. Den nya strafflagen trädde i kraft den 1 januari 1865.

Strafflagens bestämmelser om ärekränkning hade följande lydelse:

7 §. Var som, muntligen eller i skrift, den han utsprider eller utsprida låter, beljager annan, i ty att han av arghet pådiktar honom bestämt brott eller visst slag av brott; dömes, om dödsstraff, straffarbete över två år eller ovärdighet att i rikets tjänst nyttjas å det pådiktade brottet följa kunnat, till straffarbete i högst två år eller fängelse i högst sex månader, och, i annat fall, till fängelse i högst sex månader eller böter. Lag samma vare om den, som av arghet utsprider sådan ärekränkande dikt, eller ock eljest så förfar, att den, som oskyldig är, må för skyldig hållas.

Prövas brott, som i denna § sagt är, hava av obetänksamhet skett; då må ej i något fall dömas till svårare straff än fängelse i sex månader.

8 §. Utsätter man, i avsikt såsom i 7 § sägas, emot annan rykte om gärning eller last, som ej efter lag straffbar, men eljest för hans ära, goda namn och medborgerliga anseende, yrke, näring eller fortkomst menlig är, eller fortsprider man av arghet sådant av annan utsatt rykte; dömes till fängelse i högst sex månader eller böter.

9 §. Förolämpar man annan med smädligt yttrande i tal eller skrift, eller med hotelse eller annan gärning, som missfirmlig är, och sker det å tid, ort eller sätt, att ärekränkningen väcker synnerligt upseende, eller är det eljest av svår beskaffenhet; straffes gärningsmannen med böter eller fängelse i högst sex månader.

10 §. Böter, som efter någon av de föregående §§ ådömas, må till ettusen riksdaler sättas.

11 §. För smädliga yttranden, hotelser eller missfirmliga gärningar i annat fall, än förut sagda äro, bötes högst två hundra riksdaler.

12 §. Förgriper man sig med ärekränkning emot någon av de personer, som i 14 kap 35 §¹ nämnda äro; varde den omständigheten såsom försvarande ansedd.

13 §. Den, som för ärekränkning tilltalas, må ej till sitt fredande framställa bevisning om sanningen av sådant tillmäle, som i 8 § sägs. Är tillmäle gjort om bestämt brott eller visst slag av brott, och vill den tilltalade styrka, att den, emot vilken tillmälet gjordes, är till sådant brott saker; vise då laga dom därpå. Har brottet ännu inte varit under åtal eller under prövning i fråga om skadestånd; då skall, därest den för ärekränkning tilltalade det vill och han själv är målsägande eller har rätte målsägandens uppdrag till talan, eller ock brottet hör under allmänt åtal, och såframt tid till sådant eller till talan om skadestånd ej är försutten, efter ty därom stadgat är, domstolen lägga den tilltalade tid före att visa, att lagligt åtal då blivit anställt eller påkallat, såsom om missgärningars angivande och åtalande föreskrivet är, eller att målsägandens talan om skadestånd är anhängiggjord, och huru däröver slutligen dömt blivit. Ej må till befrielse från ansvar för tillmäle om brott annan bevisning vara tillåten.

Sedan strafflagen utfärdades, har i dess 16 kap. inte gjorts några större förändringar. Det kan nämnas att genom 1931 års lagstiftning om bötesstraffet kom kapitlets 10 § att upphävas och det särskilda bötesmaximum som stadgades i 11 § utgick. Falskt åtal och därmed besläktade brott överflyttades genom lagstiftning 1948 till 13 kap varvid kapitelrubriken begränsades till att avse endast ärekränkning.

Thyréns utkast till lagstiftning om ärekränkningensbrotten år 1919 innebar i vissa avseenden en modernisering av ärekränkningensbestämmelserna i strafflagen. Thyren föreslog sålunda, att beskyllning mot död man skulle vara straffbar om beskyllningen framställt inom 20 år från dödsfallet. Vad beträffar sanningsbevisning föreslog Thyren att om beskyllningen avsåg brottslig gärning fick sanningsbevisning ske endast genom laga kraft ägande dom. Även för övriga fall föreslog Thyren att den åtalade skulle få visa att hans påstående var sant. Detta fick dock endast ske, om den tilltalade först visat att

¹ I lagrummet uppräknas vissa släktingar samt förmyndare, husbonde eller annan under vars lydnad man står.

tillräckliga skäl funnits för att beskyllningen bort göras allmänt bekant.

Straffrättskommittén, som tillsattes 1937 och som 1940 och 1945 framlade förslag till ändrad lagstiftning om förmögenhetsbrotten och brotten mot staten och allmänheten, fick den 8 juni 1945 i uppdrag att verkställa översyn av straffbestämmelserna rörande brott mot person jämte därmed sammanhängande spörsmål. Kommittén avlämnade betänkande härom den 27 april 1953. I förslaget bibehölls som huvudsaklig indelningsgrund strafflagens skillnad mellan förtalsbrott och förolämpningsbrott. Förtalsbrotten utformades emellertid annorlunda än i strafflagen. I förslaget uppdelades dessa brott på två huvudtyper, nämligen förtal och vanryktande, den förstnämnda uppdelad i tre svårhetsgrader och den sistnämnda i två. Som gemensam bestämning för de båda huvudtyperna av förtalsbrott angavs, att fråga skulle vara om lämnande av uppgift om annan angående gärning eller omständighet som var nedsättande för dennes anseende. En uppgift om annan angående viss gärning eller omständighet kunde enligt kommittén ställas i motsättning till ett om annan uttalat omdöme som inte stödde sig på bestämt angivna fakta. Ett sådant omdöme var nämligen väsentligt beroende på auktoriteten hos den som lämnade uppgiften. Till grund för den föreslagna avgränsningen av förtalsbrotten låg antagandet, att det typiskt sett borde vara farligare angrepp på någons anseende att om honom lämna uppgift om ett faktum som i och för sig var nedsättande än att framföra ett allmänt förklenande omdöme om honom. I förslaget gjordes ingen skillnad mellan beskyllning om brott och beskyllning om annan nedsättande handling eller last. För de föreslagna förtalsbrotten var vidare gemensamt att den ärekränkande uppgiften måste lämnas till annan än den som avsågs med uppgiften. Förtalsbestämmelserna ansågs endast tillämpliga vid angrepp på den objektiva äran. Skillnaden mellan förtal å ena sidan och vanryktande å den andra bestod enligt förslaget i huvudsak däri, att vid förtal skulle vara fråga om läm-

nande av helt grundlösa uppgifter medan vid vanryktande straffbarheten i princip var beroende av den omständigheten huruvida uppgiften var riktig eller ej. Den föreslagna beskrivningen av förolämpning innehåller att man kränker annans ära genom smädligt yttrande eller skymfligt beteende. Vidare föll under den föreslagna bestämmelsen vissa andra fall av ärekränkning som ej kunde hänföras till förtal eller vanryktande, antingen därför att den nedsättande uppgiften lämnats till den angripne ensam och därför endast kränkt hans egen äre känsla eller också därför att uttalandet hade så obestämt innehåll att det inte innefattade uppgift angående viss gärning eller omständighet. Enligt förslaget var även förtal av avliden straffbart.

I fråga om vanryktande innehöll förslaget vissa bestämmelser om intressekollision. Gärningsmannen skulle straffas endast om det inte var påkallat av allmänt eller enskilt väl att uppgiften lämnades och det inte heller eljest var försvarligt med hänsyn till de omständigheter under vilka uttalandet skedde.

Sanningsbevisning tilläts enligt förslaget endast i vissa fall. Då det gällde vanryktande eller förolämpning fick bevis huruvida ärekränkande uppgift var sann eller av gärningsmannen hölls eller med skäl kunde hållas för sann, föras allenast i den mån sådan bevisning var erforderlig för bedömande, huruvida uppgiften var påkallad av allmänt eller enskilt väl. Beträffande förtal var däremot sanningsbevisning alltid tillåten.

Straffrättskommitténs förslag låg till grund för ett 1958 utarbetat departementsförslag. I vissa avseenden gjordes dock ganska stora ändringar. Proposition om ny brottsbalk framlades 1962. Den nya brottsbalken trädde i kraft den 1 januari 1965.

2.3 Skadestånd i anledning av brottslig gärning

Innan samhällsmakten utvecklats i högre grad var det den privata hämnden som fick vara den naturliga reaktionen mot kränkningar som individerna blev utsatta för.

Hämnden fyllde med andra ord den plats som straffet har i ett modernt samhälle. Ju mera samhällsmakten vann i styrka desto mer fick således den enskildes hämnd ge vika och ersättas av ingripanden från samhällets sida. Hämnden var ju till sin natur sådan att den framkallade en ny hämnd och på detta sätt underhölls en ständig fejd släkter emellan. Redan innan samhällsmakten kunnat överta rätten att på medborgarnas vägnar ingripa mot kränkningar, hade självhämnden kommit att få en delvis annan innebörd. Den som förövat en kränkning mot annan kunde genom att erbjuda den förfördelade gottgörelse uppnå förlikning och sålunda slippa hämnden. Den erbjudna gottgörelsen skulle utjämna följderna av kränkningen, och allt skulle således bli som om kränkningen inte hade ägt rum. Allteftersom samhällsmaktens betydelse ökade riktades ansträngningarna mot att inskränka självhämnden. I dennas ställe gynnades förlikningen. Hämnden förbjöds inte men ställdes efter hand under kontroll. Förlikning blev så småningom obligatorisk i vissa fall.

Den gottgörelse som erbjöds vid förlikning kom att benämnas bot eller böter. I de rättshistoriska källorna har dessa ord getts innebörden av bättre, förbättra, återställa, upphjälpa, ersätta.

Att böterna i våra äldsta lagar i själva verket utgjorde skadestånd bestyrks bl a av att målsäganderätten och böteskulden ärvdes. Vidare fanns föreskrifter om att då flera förövat ett brott detta kunde sonas med samma belopp som om en enda hade begått gärningen. Denna bötesbeloppets reparativa funktion kombinerades med att böterna ansågs ge den kränkte upprättelse. Då konung och härad började ta andel av böterna fick målsäganden dock i flertalet fall behålla rätt till viss del av bötesbeloppet.

Till en början var det målsäganden själv som fick bestämma botens storlek eller storleken av det belopp han ville ha för att ingå förlikning. Denna regel fick i vissa fall så småningom vika för i lag bestämda bötesbelopp, troligen byggda på vilka belopp som vanligen brukade begäras i liknande situa-

tioner. Dessa i våra äldsta lagar angivna bötesbelopp tillföll till en början helt målsäganden men som nyss nämnts kom efter hand en del av dem att tillfalla samhällsmakten. Arvingarnas skyldighet att stå för arvlåtaren ådömda böter modifierades efter hand så, att ansvarigheten inte blev större än det arv arvingen erhållit. I Kungl brev 29.7.1698 till rikets hovrätter uttalades att om flera fälldes för ett brott skulle inte deras straff bli mindre än om en ensam utfört gärningen.

I 1734 års lag uppställdes som princip att uppsåtligen tillfogad skada skulle till fullo ersättas, varjämte den skadande handlingen, om den innebar en straffbar rättskränkning, belades med straff. Var straffet böter i vilka målsäganden hade del, fick målsäganden alltså gottgörelse i dubbel måtto. Detta gällde emellertid endast då den brottsliga gärningen inneburit en omedelbar förlust av eller minskning i egendom. Var inte situationen sådan, fick målsäganden nöja sig med bötesandelen. Ådömdes i sådana fall urbota straff, fick målsäganden inget skadestånd. När det gällde brott mot äran, ansågs den i lagen föreskrivna avbönen vara att anse som en ersättning åt den som blivit förolämpad. Nehrman uttalar följande:

Genom domarens rättvisa utslag, som straffar den brottslige, vinner den, som skymfad är och orätt lidit, ersättning och försvar till sin heder, och om målet det förtjänar, varder den brottslige dömd att dessutom göra offentlig avbön, när den missfirmade är en sådan, som den andra lyda, vörda och hedra borde, eller eljest när smädandet är grovt. Bättre ersättning kan ej åstundas.

Culpösa gärningar föranledde liksom uppsåtliga gärningar skadestånd resp. bötesandel även om skadeståndet eller bötesandelen kunde minskas vid "mindre vållande".

Lagkommitténs förslag till allmän kriminallag 1832 innehöll i 8 kap olika regler om skadestånd i anledning av brottslig gärning. Först och främst stadgades att för bestämmande av ersättning för skada, som någon tillfogats genom brott, skulle som regel gälla

de grunder som angavs i 15 kap handelsbalken i det 1826 avlämnade förslaget till allmän civillag. I 15:5 i förslaget till handelsbalk gavs huvudbestämmelsen, att skada som någon lidit genom annans vållande skulle ersättas även i de fall, som ej särskilt angavs i lagen. I 6 § angavs att som skador, som uppkommit på grund av någons uppsåt eller vållande, skulle räknas inte endast den förlust någon lidit å det han redan ägde eller innehade utan också den vinst och båtnad, "som honom frångått vilket med orden all skada eller fullt skadestånd vanligen nämndes". I andra fall skulle skadan motsvara själva förlusten "där ej stadgat är att den till mindre belopp räknas må".

I motiven till 8 kap i lagkommitténs förslag uttalade lagkommittén att de föreskrifter om skadestånd, vartill förslaget hänvisade, väl i allmänhet var tillämpliga såvitt skadan bestod i förlust av egendom eller sådant, som kunde skattas till visst penningvärde, men att några särskilda regler dock var nödvändiga för brottmål. Därtill föreslogs i 8:3:

För lidande, som genom brott emot personliga friheten eller genom falsk angivelse eller annan ärekränkande gärning må anses vara någon tillskyndat, skall ock vedergällning givas.

I motiven till detta stadgande uttalade lagkommittén:

Olaga häktning eller annat brott emot personlig frihet och i synnerhet falsk angivelse eller annan ärekränkande gärning, kunna i större eller mindre mån ofördelaktigt inverka på den förnärmade personens väl, utom i det att i vissa fall omedelbar materiell förlust därav kan orsakas. Ersättningar lämpade efter det större eller mindre lidande, som ärekränkning, med avseende å personliga förhållanden och övriga omständigheter, kan medföra, skola otvivelaktigt i flera fall, mera än själva straffen, avhålla från dylika brott, och främmande lagstiftningar, i synnerhet den engelska, har i sådana mål, med fördel låtit straffet till stor del bestå av skadeståndet.

Lagberedningens 1844 avgivna förslag innehöll i stort sett samma bestämmelser

som lagkommitténs.

I prop 1862:37 till rikets ständer om antagande av ny strafflag fanns bestämmelser om skadestånd i 6 kap.

I § i detta kapitel hade i propositionen följande lydelse:

Skada som någon genom brott annan tillfogar, skall av den brottslige gäldas, evad brottet skett med uppsåt eller av vållande. Har den, som skadan led, genom eget vållande, därtill medverkat; varde skadeståndet jämkat, efter ty som skäligen prövas.

I 6 kap 3 § av förslaget fanns en särbestämmelse för bl a ärekränkning. Paragrafen hade följande lydelse:

För lidande, som genom brott emot personliga friheten, eller genom falsk angivelse eller annan ärekränkande gärning, må anses vara någon tillskyndat, skall ock vedergällning givas.

Dessa bestämmelser antogs i oförändrad form av ständerna.

I 6 kap 3 § gjordes 1948 den ändringen att falsk angivelse icke längre kom att omnämnas i lagtexten. Någon saklig ändring var inte avsedd. Första lagutskottet uttalade bl a vid sin behandling av lagförslaget, att under beteckningen ärekränkande gärning kunde hänföras inte endast de gärningar som – sedan falsk angivelse förts bort från 16 kap – kvarstod i detta kapitel utan också falskt åtal, obefogat åtal, falsk angivelse och falsk tillvitelse.

1948 gjordes också den ändringen att den tidigare bestämmelsen i SL 16:14 om skyldighet för den, som förklarats saker till falsk angivelse eller annan ärekränkning, att erlagga kostnad för tryckning i allmän eller ortens tidning av den dom, varigenom den andre vunnit upprättelse, överfördes som ett andra stycke i 6:3 med en mindre jämkning av ordalydelsen.

Då BrB ersatte strafflagen, förordnades i 2 § BrP (BrB:s promulgationslag) att 6 kap 1–7 §§ strafflagen fortfarande skulle gälla.

Bestämmelserna i 6 kap strafflagen har numera ersatts av skadeståndslagen den 2 juni 1972 (1972:207).

2.4 Tryckfriheten

De fall av förtal som blir mest uppmärksammade är de där förtalet spritts genom tryckt skrift eller eljest genom massmedia. Då de första tryckerierna anlades i Sverige under slutet av 1400-talet och början av 1500-talet, hade konungen vissa möjligheter att bestämma vad som skulle få tryckas genom att tilldela tryckarna vissa privilegier och i samband därmed föreskriva vissa skyldigheter. Under förra hälften av 1600-talet tillkom olika bestämmelser om granskning och tillstånd till tryckning. Genom 1661 års kansliordning ställdes utgivningen av tryckt skrift helt under kanslikollegiets övervakning. Yttrande- och tryckfriheten likställdes genom ett 1665 utfärdat plakat. I detta fastslogs att allmänna lagens bestämmelser om lasteligt och smädligt tal skulle tillämpas även på tryckt skrift. 1665 års plakat kompletterades med ett 1667 utfärdat förbud mot införande i riket av skadliga böcker. I Kungl Maj:ts stadga och förordning 1684 sammanfattades tidigare stadganden och samtidigt infördes vissa nya bestämmelser. Härefter gällde förbud för tryckning av annat än granskade och godkända skrifter. Censuren var till största delen koncentrerad till kanslikollegiet. 1686 inrättades ett särskilt ämbete, censor librorum, som skulle utöva kanslikollegiets granskningsrätt. Eftersom privilegiesystemet utvecklats under tiden och boktryckarna blivit alltmera beroende av konungamakten blev tryckfriheten helt kringskuren. Denna ordning blev bestående under större delen av frihetstiden.

Även rätten att yttra sig begränsades under senare delen av 1600-talet. Det fanns straffbestämmelser för lasteligt och smädligt tal mot konungen och rådet samt ärekränkning av enskild.

I början av 1760-talet höjdes röster för införande av tryckfrihet. Det ledde dock inte till lagstiftning. Vid riksdagen 1765–66 fortsatte diskussionen i tryckfrihetsfrågan. Detta resulterade i vår första tryckfrihetsförordning den 2 december 1766. Genom

denna avskaffades censuren utom i fråga om religiösa skrifter. Det blev i övrigt tillåtet att trycka allt som inte uttryckligen förbjöds i förordningen. Vidare reglerades vem som skulle svara för innehållet i tryckt skrift, åtal, rätten att utbekomma allmänna handlingar m m. Många av bestämmelserna finns kvar i vår nuvarande tryckfrihetsförordning. I 1766 års förordning stadgades att Kungl Maj:ts inte skulle tillåta ”den minsta ändring, rubbning eller förklaring, som till skriv- eller tryckfrihetens inskränkning leda kan”. Genom denna bestämmelse ansågs förordningen ha grundlags karaktär.

Genom regeringsformen 1772 avskaffades alla från 1680 till tiden för den nya regeringsformens antagande som grundlag ansedda stadgar. Därmed kom också 1766 års tryckfrihetsförordning att upphävas. En ny förordning utfärdades 1774.

Den nya förordningen blev ingen garanti för tryckfriheten. Påbud av skilda slag följde. Bl a introducerades indragningmakten i svensk tryckfrihetslagstiftning.

Efter statskuppen 1809 ökade tryckfriheten. Tryckt skrift togs i flitigt bruk under debatterna om statskicket. En kommitté tillsattes för att utarbeta ett förslag till ny tryckfrihetsförordning.

I regeringsformen 1809 intogs, utan att resultatet av arbetet på tryckfrihetsförordningen avvaktades, det än i dag gällande principiella stadgandet i 86 §, vari förklaras att med tryckfrihet förstås varje svensk mans rätt att utan några av den offentliga makten i förväg lagda hinder utgiva skrifter, att sedermera endast inför laglig domstol kunna tilltalas för deras innehåll och att inte i något annat fall kunna därför straffas än om skrifternas innehåll strider mot tydlig lag given att bevara allmänt lugn utan att återhålla allmän upplysning.

Den tillsatta kommittén utarbetade ett förslag till tryckfrihetsförordning. Förslaget ledde emellertid inte till lagstiftning. Inom konstitutionsutskottet utarbetades i stället ett nytt förslag som efter vissa ändringar godkändes av riksdagen 1810. Vissa ändringsförslag lades emellertid vilande till nästa

riksdag, och nya ändringsförslag väcktes. Konstitutionsutskottet utarbetade då ett nytt förslag. Detta antogs av ständerna. Den nya tryckfrihetsförordningen stadfästes den 16 juli 1812. Denna nya tryckfrihetsförordning skilde sig från den 1810 antagna genom att indragningsmakten återinfördes. Efter häftiga tryckfrihetspolitiska fejder avskaffades indragningsmakten vid riksdagen 1844–45.

Tryckfrihetsbrotten i 1812 års förordning indelades i fyra grupper 1) angrepp mot den religiösa ordningen, 2) angrepp mot stat och samhällsordning, 3) angrepp mot enskilda samt 4) angrepp mot sedligheten. Genom 1812 års tryckfrihetsförordning infördes den ännu gällande regeln, att den som prövar brottligheten i tryckt skrift hellre skall fria än fälla, alltid mera fästa sin uppmärksamhet på ämnets och tankens än på uttryckets lagstridighet, mera på skriftens åsyftning än på framställningssättet.

1812 års tryckfrihetsförordning genomgick under årens lopp åtskilliga ändringar. 1815 antogs bestämmelser om jury i tryckfrihetsmål. I proposition till riksdagen 1853–54 föreslogs att tryckfrihetsförordningens natur av grundlag skulle slopas. Förslaget blev vilande till nästa riksdag, då det avslogs. Vid olika tillfällen väcktes förslag om en helt ny tryckfrihetsförordning. Någon sådan antogs dock inte förrän 1949.

3.1 Förtal

3.1.1 Lagtext och förarbeten

BrB 5:1

Den som utpekar någon såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning, dömes för förtal till böter.

Var han skyldig att uttala sig eller var det eljest med hänsyn till omständigheterna försvarligt att lämna uppgift i saken, och visar han att uppgiften var sann eller att han hade skälig grund för den, skall ej dömas till ansvar.

BrB 5:2

Är brott som i 1 § sägs att anse som grovt, skall för grovt förtal dömas till böter eller fängelse i högst två år.

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om uppgiften genom sitt innehåll eller den omfattning i vilken den blivit spridd eller eljest var ägnad att medföra allvarlig skada.

De nuvarande bestämmelserna om ärekränkning i BrB 5 kap bygger på den traditionella uppfattningen att samhället genom straffbestämmelser skall ge skydd åt den enskilde individens ära. Med ära förstås då dels den aktning och det anseende som en person kan åtnjuta bland sina medmänniskor (äran i objektiv mening) och dels hans egen känsla av att vara aktad och ansedd (ära i subjektiv mening). Uppdelningen i förtalsbrott och förolämpningsbrott bygger på den angivna skillnaden mellan objektiv ära och subjektiv ära. En kränkning av den objektiva

äran är ett förtalsbrott medan en kränkning av den subjektiva äran är ett förolämpningsbrott.

Vid den nuvarande förtalsbestämmelsens tillkomst rädde olika meningar om hur den skulle utformas. Straffrättskommittén, departementschefen och lagrådet hade helt skilda synpunkter.

Straffrättskommittén föreslog i sitt betänkande med förslag till brottsbalk (SOU 1953:14) en grundlig revidering av bestämmelserna om förtal och ansåg att det tidigare förbudet mot sanningsbevisning borde modifieras eftersom den som utsattes för en osann beskyllning borde kunna få en verklig upprättelse. Kommittén anförde bl a att det kunde övervägas att för de fall, där utredning kunde vinnas att beskyllningen var ogrundad, införa en bestämmelse att domstol på yrkande av den beskyllde kunde förklara beskyllningen "död och maktlös" s k mortifikation. Någon bestämmelse av detta slag upptogs emellertid inte i straffrättskommitténs förslag. Det räckte enligt kommitténs mening med en domstolsprövning utmynnande i att den framförda beskyllningen var osann eller ogrundad. En förutsättning härför var emellertid att bevisning rörande beskyllningens osanning eller ogrundadhet skulle tillåtas. Å andra sidan fann kommittén att förbud mot sanningsbevisning i vissa situationer framstod som starkt motiverat. Med utgångspunkt i dessa båda synpunkter föreslog kommittén

en uppdelning av förtalsbrottet i två olika typer: förtal och vanryktande. Som en gemensam bestämning för de båda brotts-typerna upptogs att fråga skulle vara om lämnande av uppgift om annan angående gärning eller omständighet som var ned-sättande för dennes anseende. Skillnaden mellan förtal och vanryktande bestod enligt förslaget i huvudsak däri att vid förtal fråga skulle vara om lämnande av grundlösa uppgifter, medan vid vanryktande straffbar-heten i princip var oberoende av om upp-giften var riktig eller inte.

Det förutsattes för förtal att uppgiften hade sådan grad av bestämdhet att den i och för sig kunde göras till föremål för bevisning. Obestämda eller allmänt hållna omdömen eller påståenden hänfördes enligt förslaget under förolämpning. Vid förtalsbrottet före-slog kommittén att bevisning skulle få föras om sanningshalten i uppgiften, och den tilltalade skulle bli fri, om han kunde prestera sådan bevisning. Brotstypen vanryk-tande var som nämnts tillämplig vare sig uppgiften var sann eller osann, och den tilltalade fick inte till sitt fredande föra bevisning om att uppgiften var sann. Bestäm-melsen om straff för vanryktande föreslogs inte vara tillämplig om lämnandet av uppgif-ten var "påkallat av allmänt eller enskilt väl" eller eljest "försvarligt med hänsyn till de omständigheter under vilka det skedde". I mål om vanryktande fick sanningsbevisning endast föras om denna var erforderlig för att bevisa att uppgiften var påkallad av allmänt eller enskilt väl.

Departementschefen delade inte kom-mitténs uppfattning om hur lagbestämmelser-na borde utformas, och lagtexten omarbete-des i syfte att framhäva det förhållandet att nedsättande uppgifter om annan — sanna eller falska — endast bör få lämnas om det är påkallat av ett befogat allmänt eller enskilt intresse. Det omarbetade förslaget gjorde inte heller skillnad mellan förtal och van-ryktande. Förtalsparagrafen föreslogs få följande lydelse:

Den som utpekar någon såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest

lämnar uppgift som genom sitt innehåll är ägnad att utsätta denne för andras missakt-ning, dömes för förtal till böter.

Var han skyldig att uttala sig eller var det eljest med hänsyn till omständigheterna försvarligt att lämna uppgift i saken, och visar han att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den, skall ej dömas till ansvar.

Vid 1958 års lagrådsremiss yttrade de-partementetschefen bl a (NJA II 1962 s 142):

Enligt min mening har kommittéförslaget avsevärda förtjänster framför gällande lag men det synes mig icke innefatta en fullt tillfredsställande lösning av alla hithörande problem. Kommittén synes sålunda ha fäst för stor vikt vid frågan, i vilka fall sannings-bevisning skall tillätas, och härigenom har förslaget blivit alltför komplicerat för att väl motsvara praktiska krav. Förslaget torde därför behöva ytterligare bearbetas, innan det antages såsom lag.

Människan i ett samhälle, icke minst i ett modernt samhälle, är hänvisad att på olika sätt och i olika plan leva i gruppssamhälle med andra. Om därför någon angriper annan genom att om honom utsprida nedsättande uppgifter och därigenom försöka inrikta gruppens känslor mot honom, så kan detta vara ett farligt angrepp, som för den angrip-ne kan leda till uteslutning ur grupp-gemen-skapen eller försävrade livsbetingelser på olika sätt. Däri ligger förtalsbrottets natur och grunden till dess kriminalisering. Brottet utgör ett angrepp å annans ställning i samhället som kräver beivran, lika väl som angrepp på annans kroppsliga integritet och rörelsefrihet. Utmärkande för förolämp-ningsbrottet är att det kränkande uttalandet riktar sig icke till andra medlemmar av gruppen utan till den berörda personen själv och kriminaliseringen avser att skydda den enskilde mot direkta angrepp med smädliga tillmälen.

Någon allmän rätt att alltid få säga sanningen, även då uttalandet är kränkande, bör icke få åberopas. Emellertid måste som jag förut antytt en avvägning ske mellan skyddet mot kränkande yttranden och kra-vet på yttrandefrihet. I vissa situationer måste intresset att skydda medborgarna mot kränkande uttalanden få vika; härvid kan i huvudsak anknytas till den rättsutveckling som skett och som finns redovisad i en rad rättsfall. I den offentliga diskussionen, såväl i tal som skrift, upprätthålles i vårt land en

vidsträckt yttrandefrihet. Denna yttrandefrihet är grundvalen för ett demokratiskt samhällsskick.

Det måste finnas utrymme för den politiska debatten, liksom också andra samhällliga, kulturella och vetenskapliga frågor måste få ventileras, även om därigenom enskilda personer skulle i viss mån angripas. Ett annat viktigt område där yttrandefriheten bör särskilt beaktas är den yrkesmässiga nyhetsförmedlingen. Det är ett allmänt samhälleligt intresse att nyhetsförmedlingen är fullständig och vederhäftig, och detta intresse kan därför ofta få väga över den enskildes anspråk på skydd mot kränkande uttalanden. Jag åsyftar därvid den rutinnässiga strömmen av nyheter om händelser av olika slag, men däremot icke sensations- eller skandaljournalistik, som ej står i samband med den egentliga nyhetsförmedlingen. Det kan i detta sammanhang erinras om att pressorganisationerna utarbetat publiceringsregler, som i flera viktiga hänseenden ger upplysning om de normer som anses böra iakttagas. Avgivandet av tjänstevitsord, vare sig enskild eller allmän tjänst, är en vanlig situation, där konflikt mellan olika intressen kan uppkomma. Även i övrigt torde uppgifter som lämnas för att tillgodose ett berättigat allmänt eller enskilt intresse få anses lämnade i en på samma sätt privilegierad situation. Med hänsyn till att intressekollisioner är särskilt vanliga vid denna brottstyp bör i lagtexten uttryckligen angivas, att uppgifter som lämnas i dylika situationer i regel faller utanför det kriminaliserade området. — — — Givet är att man i umgänget med närstående eller eljest i en förtrolig krets ofta bör kunna vara mindre nogräknad och lägga mindre band på sin tunga än eljest. Å andra sidan bör man räkna med möjligheten att en under sådana förhållanden lämnad ärekränkande uppgift kan komma att spridas utanför den förtroliga kretsen. Det synes dock ej påkallat att formulera lagtexten med särskild syftning på de nu avsedda situationerna. Frågan hur ett uttalande i dylikt sammanhang skall bedömas torde få lösas med beaktande av om vederbörande med hänsyn till risken för att uttalandet kunde komma att spridas bort avhålla sig från att lämna den nedsättande uppgiften.

I de situationer, då anspråket på skydd mot uttalanden av kränkande innebörd måste vika för yttrandefriheten, får sanningsfrågan större betydelse för avgränsningen av brottsområdet än eljest. — — — För egen del anser jag att det bör komma till uttryck i

lagen, att den som lämnar en ärekränkande uppgift om annan och vill göra gällande att han på grund av en intressekollision bör få fri från ansvar, också får visa att hans uppgift är sanningsenlig eller angiva de grunder för uttalandet som kan åberopas för att göra uttalandet försvarligt. — — —

Lagrådet yttrade bl a :

Den av departementschefen framhållna synpunkten på gruppemenskapen är otvivelaktigt betydelsefull. Såsom skäl till kriminalisering av förtal torde emellertid kunna åberopas även hänsynen till den angräpnas egna känslor. Hans psykiska balans och välbefinnande kan otillbörligt skadas. Från denna synpunkt sett föreligger icke så stor skillnad mellan förtal och förolämpning.

Den i remissprotokollet framhävda synpunkten synes ha lett till att sanna uppgifter enligt förslaget kriminaliserats i för stor omfattning. Det är i vart fall svårt att i den föreslagna lagtexten finna stöd för den begränsning i detta hänseende som enligt lagrådets mening är önskvärd.

Lagrådet anförde vidare:

Enligt lagrådets mening bör sanningsbevisning i princip vara tillåten i mål om ansvar för förtal. Visst undantag torde emellertid vara påkallat. — — — Enligt lagrådets mening bör förbud mot bevisning uppställas i fall då den skulle röra vederbörandes enskilda liv, en begränsning i bevisningsmöjligheterna som också antytts under remissbehandlingen av kommittéförslaget. Härunder bör inbegripas allt sådant som med fog kan anses vara en personlig angelägenhet, med vilken andra ej böra ha att skaffa. Det torde vara självfallet, att brottslig gärning i regel icke bör, vare sig den kränker allmänt eller enskilt intresse, anses höra till det enskilda livet. I fråga om exempelvis mindre allvarliga brott mot familjemedlem, som själv är angelägen om att det ej bringas till offentligheten, får man dock räkna med att hänsynen till privatlivets helgd bör föranleda att bevisning ej må föras. Bestämmelsen bör gälla även för käranden i ärekränkingsprocessen. Denne bör sålunda, i eget intresse, icke ha någon ovillkorlig rätt att föra bevisning om sitt enskilda liv.

Om ur allmän eller enskild synpunkt synnerliga skäl föreligger, torde dock bevisning böra vara tillåten även om sådant som hör till det enskilda livet. Detta kan vara påkallat för svaranden vid vissa intressekollisioner eller för käranden, om det är av

särskild vikt för honom att kunna rentvå sig; han kan exempelvis vara utesluten från att erhålla en viss tjänst, därest misstanke om viss gärning eller omständighet kvarstår. Denna möjlighet måste emellertid tillämpas restriktivt, om ej värdet av regeln skall förflyktigas. Med hänsyn till möjligheten att göra undantag från regeln torde några större praktiska olägenheter icke följa av att gränserna för vad som skall hänföras till privatlivet enligt sakens natur ej kunna närmare fixeras. — — —

Om det enligt den nu förordade ordningen styrkes att uppgiften är riktig, bör ansvar för förtal ej ifrågakomma. Det är emellertid uppenbart, att straff för förtal bör vara uteslutet icke blott när uppgiftens riktighet styrkes utan även i ett flertal situationer, när vissa skäl förelegat till uttalandet utan att uppgiften kan sägas vara styrkt. De krav som få ställas på svaranden i ärekränkingsmålet måste, såsom även departementschefen förutsätter, anpassas efter omständigheterna. Ytterlighetsfallen äro å ena sidan, att någon vid straffansvar är pliktig att uttala sig, och å andra sidan, att en ärekränkande uppgift lämnas utan att det är påkallat av något som helst allmänt eller enskilt intresse. Om någon är pliktig att uttala sig, kan ej fordras att han skall vara beredd att i en senare ärekränkingsprocess förebringa några bevis för riktigheten av en ärekränkande uppgift som hör till saken. Han har endast att förklara vad han stöder uppgiften på. Även om någon höres av nykherhetsnämnd, av annan socialvårdsmyndighet e. l., är det naturligt, att han öppet meddelar myndigheten vad han iakttagit. — — —

Att i lagtexten närmare ange de krav som sålunda i skilda fall böra ställas på vederbörande låter sig svårligen göra. Enligt lagrådets mening får man nöja sig med en bestämmelse som allmänt uttrycker, att straff för förtal ej skall ådömas om vederbörande styrker uppgiften eller eljest haft sådana skäl att uttalandet med hänsyn till omständigheterna var försvarligt. — — —

Vad angår utformningen i övrigt av straffbudet mot förtal vill lagrådet erinra om att enligt kommitténs förslag förutsattes, att den lämnade uppgiften hade sådan bestämdhet att den kunde göras till föremål för bevisning. Härmed sammanhänger att enligt kommittéförslaget liksom enligt gällande rätt förolämpningsbrottet skulle omfatta även sådana fall då någon om annan utsprider ärekränkande påståenden utan att de avse bestämd gärning eller omständighet. I de-

partementsförslaget har man tagit avstånd från denna metod och i stället vidgat kriminaliseringen av förtal till att innesluta även mera allmänna ärekränkande omdömen. Enligt lagrådets mening är kommittéförslaget, även om dylika omdömen måhända enligt språkbruket i viss omfattning hänföras till förtal, på denna punkt att föredraga med hänsyn till sambandet med sanningsbevisningen. I huvudsaklig anslutning till kommittéförslaget förordar därför lagrådet att till förtal hänföres att man om någon uppgiver gärning eller omständighet som är ägnad att utsätta honom för missaktning. Lydelsen avser icke att utesluta, att uppgiften i fråga kan lämnas på annat sätt än genom ord, exempelvis genom framställning i bild eller genom konkludenta handlingar.

I propositionen nr 10 år 1962 med förslag till brottsbalk föreslogs nu aktuella lagrum få den lydelse som framgår av den sedermera antagna lagtexten.

Departementschefen anförde i propositionen bl a :

Såsom understrukits i motiveringen till departementsförslaget 1958 och även vitsordats av lagrådet bör någon allmän rätt att genom sanna uppgifter utsätta någon för andras missaktning icke få åberopas. Klart är emellertid, att en viss frihet att sprida riktiga sådana uppgifter om andra måste accepteras. — — — Lagrådets konstruktion synes ur lagteknisk synpunkt onödigt komplicerad och svåröverskådlig. Det synes tillfyllest att ge reglerna i 1 § 2 st en annan avfattning, som ger klarare uttryck för vad som åsyftas. I stadgandet torde särskilt böra nämnas det fallet att den som lämnade uppgiften var skyldig att uttala sig, varvid avses bl a sådana situationer då någon har att om annan avge tjänstevitsord. Såsom sammanfattning av övriga fall torde få angivas, att det eljest med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna uppgift i saken. Om uppgiften var sann eller skäligen grund för den kan åberopas, skall uppgiftslämnaren i nu avsedda fall gå fri från ansvar. Med denna formulering av lagtexten synes ha kommit till klart uttryck, att lagen accepterar en det dagliga livets yttranderätt beträffande sådant som riktigt återger vad som hänt. Även den bedömning av förtroliga meddelanden som kommit till uttryck i motiven till departementsförslaget 1958 synes härmed få erforderlig täckning i lagtexten.

Vid riksdagsbehandlingen av propositionen väcktes bl a motion II:654 med begäran att riksdagen måtte lägga straffrättskommitténs förslag i stället för propositionens till grund för lagstiftningen om ärekränkning. Första lagutskottet anförde här om:

De i motionen II:654 uttryckta farhågorna för ogynnsamma verkningar av propositionens bestämmelser om ärekränkning gäller främst förhållanden i samband med tillsättande av tjänster. Det är enligt utskottets uppfattning fullt tydligt, att vid tjänstetillsättning den enskilde sökandens intresse av orubbat anseende stundom måste få vika för det allmännas eller annan arbetsgivares intresse av att befattningen tilldelades den mest meriterande sökanden samt de sökandes intresse av att sinsemellan bli rättvist bedömda.

Av en jämförelse mellan de förslag, som framlagts i straffrättskommitténs betänkande och genom propositionen torde framgå att förslagen icke kan sägas vara, på sätt som antytts i nämnda motion, präglade av skilda strävanden i vad gäller behandlingen av intressekollisionsfall. Förslagen synes i ungefär samma utsträckning acceptera intressekollisioner som grund för straffrihet, och båda förslagen anknyter härvidlag till gällande rätt sådan den framgår av domstolspraxis. Det är således ej enligt någotdera förslaget fråga om att införa en principiellt vidgad yttrandefrihet vare sig vid tjänstetillsättningar eller i andra fall av egentlig intressekollision. Motionärens farhågor måste därför, såvitt utskottet kunnat finna, anses ogrundade, och anledning torde ej föreligga att från de synpunkter motionären framhållit anse straffrättskommitténs förslag vara att föredraga framför det genom propositionen framlagda.

I nämnda motion har framförts kritik mot propositionens kommentarer till de i 1 § andra stycket använda uttrycken "var han skyldig att yttra sig" och "var det eljest med hänsyn till omständigheterna försvarligt". Enligt utskottets mening får de i propositionen återgivna uttalandena anses tillfyllest, särskilt som de bör ses mot bakgrunden av den redogörelse för rättspraxis, som lämnats i straffrättskommitténs betänkande.

Propositionens förslag antogs av riksdagen utan ändringar.

I fråga om åtalsrätten vid förtal får enligt

BrB 5:5 första stycket sådant brott i princip inte åtalas av annan än målsägande. Förtal eller grovt förtal må dock åtalas av åklagare, om målsägande anger brottet till åtal och åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt. Innebär förtalet att någon genom förgripelse å främmande makts statsöverhuvud som vistas här i riket eller å främmande makts representant här i riket kränkt den främmande makten gäller enligt tredje stycket särskilda regler.

3.1.2 Rättspraxis

Som departementschefen uttalade i propositionen med förslag till brottsbalk och första lagutskottet anförde i sitt utlåtande i anledning av motionen II:654 får de nuvarande bestämmelserna om straffrihet vid vissa former av intressekollision tolkas i belysning av den rättspraxis som i dessa hänseenden utbildats.

Till att börja med har den offentliga verksamheten inom stat och kommun ansetts motivera yttrandefrihet i fråga om fakta som varit av betydelse för verksamheten, även om dessa fakta varit nedsättande för någon.

NJA 1906 s 201. En deltagare i kommunalstämma frikändes från ansvar för ärekränkning, då han i ärende rörande anslag till två polisbefattningar uttalat sig om de polismän, som vid tillfället innehade befattningarna, i ordalag som gav vid handen att de under tjänstgöring uppträtt berusade. Som domskäl angavs bl a att den tilltalade inte handlat i ärekränkande syfte.

NJA 1921 s 75. En av kommunalstämma tillsatt kommitté hade till stämman avlämnat yttrande som innehöll beskyllning mot en fattigvårdstjänsteman för förskingring. Beskyllningen ansågs inte lagligen kunna föranleda till ansvar för ledamöterna i kommittén.

NJA 1933 s 6. Stadsfullmäktiges valkommitté hade föreslagit en person till suppleant för kassaförvaltaren i styrelsen för ett sjukhem. Vid behandlingen av ärendet i stadsfullmäktige anförde en ledamot att han motsatte sig att den föreslagne valdes,

eftersom denne köpt sig till en orden och i övrigt var av en "cert", som inte anständigtvis borde tilldelas offentliga förtroendeuppdrag. I ärekränkingsmålet friades fullmäktigeledamoten, när han haft befogenhet att uttala sig om den föreslagnes lämplighet och ange motiven för sin uppfattning. Två av HD:s ledamöter fann dock ledamoten ha yttrat sig på ett sätt, som inte var ursäktat av omständigheterna.

NJA 1933 s 542. En ingenjör med elektroteknisk konsultationsverksamhet hemställde i skrivelse till stadens elektricitetsverks styrelse, att tjänstemännen vid verket måtte förbjudas åta sig konsulterande uppdrag, och påtalade att chefen uppträtt olämpligt mot honom. Skrivelsen föranledde ingen styrelsens åtgärd, men en motion i anledning av skrivelsen väcktes i stadsfullmäktige. Vid fullmäktiges behandling höll styrelsens ordförande, som var ledamot av fullmäktige, ett anförande med uttalanden om ingenjören och hans verksamhet, enligt vilka dennes förfarande betecknades som provokation och svindel och ingenjören själv förklarades inkompetent som yrkesman. HD dömde styrelseordföranden, när yttrandena varit för ingenjören kränkande och inte ursäktades av omständigheterna.

Nedsättande uppgifter som lämnats av ämbetsman eller myndighetsperson i och för ämbetet eller tjänsten har vidare i vissa fall ansetts grunda frihet från ansvar för ärekränkning. I *NJA 1900 s 116* hade en överkontrollör avgivit yttrande angående en sökande till förnyat förordnande å en kontrollörsbefattning. I detta yttrande hade han bl a anført, att sökanden "dels genom försummelse i tjänsten, dels genom oordentligt levnadssätt och opålitlighet ådragit sig en synnerligast för innehavare av med statsmedel avlönad förtroendesyssla ingalunda önskvärd uppmärksamhet". Domstolarna fann inte dessa yttranden vara av beskaffenhet att föranleda ansvar eller ersättningskyldighet. I *NJA 1924 s 125* hade en rektor vid högre allmänt läroverk i yttrande över besvär av en sökande till lektorsbefattning liksom i tidigare yttrande till överordnad myndighet

lämnat uppgifter om den sökandes alkoholmissbruk. Rektorn friades, när det inte blivit utrett att rektorn i det på tjänstens vägnar avgivna utlåtandet mot bättre vetande lämnat oriktiga uppgifter angående sökanden. En folkskolestyrelse hade i rättsfallet *NJA 1937 s 566* avgivit förklaring över en folkskollärares besvär över ett av styrelsen utfärdat tjänstgöringsbetyg. I förklaringen anfördes att folkskolläraren fört ett onyktert levnadssätt och uppträtt vårdslöst i tal och handling "vilket allt icke kunnat inskränkas till endast slutna sällskap och därför blivit allmänt bekant". Vid förklaringen hade fogats intyg att folkskolläraren vid en angiven festtillställning uppträtt berusad. HD:s majoritet fann att undertecknarna av intyget, av vilka två var ledamöter av styrelsen, gjort sig skyldiga till ärekränkning.

I ett flertal rättsfall har i domskälen särskilt åberopats, att den som avgivit ett nedsättande yttrande haft tjänsteplikt att uttala sig. Bakom avgörandena synes dock ligga en avvägning mellan yttrandefriheten i tjänsten och intresset att skydda mot kränkningar. Om den som yttrat sig inte haft någon egentlig skyldighet att yttra sig, har straffrihet inte heller ansetts kunna medges. I *NJA 1904 s 559* hade ordföranden i en jämlikt bestämmelserna i reglementet för en brandstodsörening tillsatt sockenkommitté i en till föreningens brandstodsnämnd ställd skrivelse anmält att en försäkringstagare, vars egendom tre gånger under loppet av två år utsatts för eldsvåda, haft mycket mindre hö och halm än han begärt ersättning för. Ordföranden fälldes i samtliga instanser. Två ledamöter i HD ansåg dock att den tilltalade med hänsyn till ändamålet med och beskaffenheten av yttrandena bort frias.

Vid domstolarnas förhandlingar har det ansetts vara ett allmänt intresse att även enskilda personer som medverkar bereds den yttrandefrihet som betingas av beskaffenheten av deras uppgift, oavsett om yttrandena kan vara nedsättande för någon. I rättsfallen *NJA 1904 s 585* och *1933 s 250* samt *SwJT 1943 ref s 22* har parter och sökande ansetts berättigade att falla för motparterna krän-

kande yttranden.

Det ligger i sakens natur att ett vittne eller en sakkunnig, som hörs under ed eller försäkran, utan fruktan för åtal skall kunna uttala sig i saken. I *NJA 1920 s 526* hade en läkare i ett skilsmässomål på begäran av hustrun avgivit ett utlåtande om mannen. Som vittne i målet bekräftade läkaren innehållet i utlåtandet, vars sammanfattning lydde på följande sätt: "K lider enligt ovanstående uppgifter och min undersökning av den sinnesförändring, som betecknas med namnet kronisk alkoholism. K har icke blott i övermått använt berusande drycker utan även förefallit, som om hans högsta strävan vore att berusa sig. Hans ojämna lynne och brutalitet mot sina närmaste, hans ovilja att utan bråk och krångel lämna medel till hushållet, att han beskyllt hustrun för misshushållning och otrohet och ofta uttryckt sig cyniskt, hans bristande sanningskärlek och bristande hederskänsla är sådana själsegenskaper, som man plägar finna hos en kronisk alkoholist, liksom hans skrytsamhet och svaghet för smicker. Förutom ovan anförda visar K även en hög grad av omdömeslöshet. Jag får härmed som omdöme om K:s sinnestillstånd avgiva det utlåtande: att K är sinnessjuk och även i sina handlingar låter påverka sig av sina förföljelseidéer; att han dock förefaller fullt normal och till belåtenhet skött expeditionsgöromålen strider ej mot påståendet att han är sinnessjuk, vilket på heder och samvette intygas." På talan av mannen mot läkaren för ärekränkning fann underrätten mannens talan inte kunna bifallas. Hovrätten fann däremot utlåtandet med hänsyn till sin avfattning innefatta smädelse mot mannen. HD fastställde det slut vartill underrätten kommit, enär läkaren i utlåtandet ej haft andra eller annorledes avfattade uttalanden om mannen än sådana som varit ägnade att i bestämda och tydliga ordalag ange den åsikt till vilken läkaren kommit vid av honom verkställd undersökning.

En intressekollision i samband med rättegång kan föreligga även till förmån för utfärdare av intyg som återropas i rättegången. Den som utfärdat intyget måste emeller-

tid ha fog för sina omdömen. I *NJA 1938 s 302* hade en folkskollärare åtalats för tjänstefel bestående i att han vid två tillfällen under lektion betett sig på sådant sätt att barnen fått den uppfattningen att han gjort sig skyldig till sedlighetssårande handling. I målet återropades ett intyg av en utomstående kvinna. I intyget stod att hon fått den bestämda uppfattningen att skolläraren var i något avseende sexuellt abnorm. Kvinnan fälldes till ansvar. HD anförde som domskäl att utfärdaren av intyget uppenbarligen saknat tillräckliga skäl till sitt uttalande och att den omständigheten, att intyget skulle användas till utredning i målet, inte var av beskaffenhet att frita henne från ansvar.

I rättsfallen *NJA 1918 s 453* blev utgången den motsatta. Där hade en lektor vid allmänt läroverk åtalat förutvarande lärjungar vid läroverket för att de i ett intyg beskyllt honom för partiskhet. Intyget hade utfärdats på begäran av läroverkets rektor för att av denne användas som bilaga till hans förklaring till läroverksöverstyrelsen i anledning av en av lektorn gjord anmälan mot rektorn. Domstolarna ansåg inte att undertecknarna av intyget handlat i ärekränkande syfte och friade de tilltalade.

Som ytterligare exempel kan nämnas notisfallet *NJA 1958:C 767*. Där yrkade en byråchef vid en hamnstyrelse ansvar å hamndirektören och hamnstyrelsens ordförande för ärekränkning och begärde skadestånd. Som skäl för sina yrkanden angav han, att sedan han uppsagts från sin tjänst, vilken uppsägning tilldrog sig en alltmera ökad offentlig uppmärksamhet, hade hamnstyrelsen ungefär tre månader efter uppsägningen utfärdat en kommuniké innehållande en utförlig redovisning av skälen till uppsägningen. Kommunikén intogs i hamnstyrelsens protokoll och återgavs i dagspressen. Byråchefen gjorde gällande att kommunikén innehöll ärekränkande uppgifter om honom och i vissa fall påståenden om brott. Hamndirektören hade vidare lämnat ärekränkande uppgifter om byråchefen till kriminalpolisen, sedan byråchefen gjort anmälan om att han vid ett tillfälle avstängts från sin tjänst.

Rådhusrätten fann i dom den 16 dec 1955 att uttalandena var av sådan art att de för meddelaren vid frånvaro av omständigheter av beskaffenhet att medföra straffrihet skulle föranleda ansvar för ärekränkning. Rådhusrätten konstaterade att flera tidningar framställt krav på full redovisning av uppsägningsskäl och att till stadsfullmäktige också ingivits interpellation om orsakerna, vilken interpellation föranlett livlig debatt. Detta fann rådhusrätten ge ett övertygande uttryck för att det fanns en utbredd och stark opinion inom allmänheten och bland hamnstyrelsens egna anställda, varför hamnstyrelsens åtgärd att till allmän upplysning utfärda kommunikén var en rättsenlig åtgärd, som inte kunde föranleda laglig påföljd. Beträffande hamndirektörens uppgifter till polisen fann rådhusrätten utrett att det då förelåg en anmälan av målsäganden mot hamndirektören för olika brott. Även om hans uttalanden inte direkt hade samband med denna anmälan hade hamndirektören enligt rådhusrätten skälig anledning att söka visa att skäl förelåg att betvivla anmälares uppgifter. Även om uttalandena i och för sig var nedsättande, ansågs de inte böra medföra ansvar. Byråchefen värdjade mot domen och yrkade bifall till sina yrkanden. Hovrätten för Västra Sverige fann i dom den 1 juni 1956, att ordföranden i hamnstyrelsen var ansvarig för uppgifterna i kommunikén och att uppgifterna var ärekränkande. Intresset av att lämna allmänheten klarhet om hamnstyrelsens handlande var emellertid inte av sådan art att det kunde berättiga hamnstyrelsen att på sätt som skett göra sådana kränkande uttalanden om en enskild person. Vad gällde hamndirektören fann hovrätten att han genom att lämna de i kommunikén intagna uppgifterna inte kunde undgå ansvar såvida han inte hade fog för dem. Hovrätten fann att hamndirektören i vissa fall saknade fog att lämna uppgifterna och att han visste vad de skulle användas till. Beträffande uppgifterna till polisen fann hovrätten, att hamndirektören måste tillerkännas en utvidgad yttrandefrihet beträffande sådana uttalanden som rimligen kunde sättas i samband

med den av byråchefen ingivna anmälan. Hovrätten fann detta vara förhållandet beträffande vissa men inte alla uttalanden. Hovrätten fällde således båda de tilltalade och förpliktade dem att till målsäganden utge skadestånd. En ledamot var skiljaktig och ansåg sådan intressekollision föreligga som borde fria från ansvar. HD meddelade inte prövningstillstånd.

Även inom förvaltningsförfarandet i övrigt förekommer motsvarigheter till de intressekollisioner som kan uppstå inför domstol. Det är således uppenbart att en utvidgad yttrandefrihet måste tillerkännas den person som till polisen gör anmälan om gärning, som han tror innefattar brott, eller den person som till barnavårdsnämnd anmäler exempelvis barnmisshandel. Man måste emellertid ha fog för sina påståenden. När det gäller angivande av någon till åtal finns särskilda straffbestämmelser i BrB 15:6 om falsk och obefogad angivelse. För falsk angivelse dömes den som angives oskyldig till åtal med uppsåt att denne må bli fälld till ansvar. Om han inte insåg men hade skälig anledning anta, att den angivne var oskyldig, är bestämmelsen om obefogad angivelse tillämplig. Sanningslösa, kränkande uppgifter som lämnas till åklagare, polis eller annan myndighet kan bestraffas enligt BrB 15:7 som falsk eller vårdslös tillvitelse. För falsk tillvitelse dömes den som, i annat fall än BrB 15:6 avser, hos myndighet sanningslöst tillviter annan brottslig gärning, föregiver besvärande omständighet eller förnekar friande eller mildrande omständighet, under förutsättning att myndigheten var behörig att uppta anmälan i saken. Om han inte insåg man hade skälig anledning anta att utsagan var sanningslös, kan han dömas för vårdslös tillvitelse.

Även i andra situationer kan intressekollision sägas föreligga. Domstolarna synes emellertid vara ganska stränga och ålägger den som uttalar sig en skyldighet att undersöka riktigheten av de lämnade uppgifterna. I rättsfallet *NJA 1962 s 31* väckte en direktör talan mot ett kreditupplysningsaktiebolag med yrkande om skadestånd för ärekränk-

ning. Bolaget hade nämligen om direktören lämnat upplysningar som oriktigt angav att direktören varit inblandad i olagliga valutaaffärer. Bolaget gjorde gällande att med hänsyn till arten av upplysningsbyråers verksamhet och det värde dylik verksamhet ägde från allmänna synpunkter kunde lämnandet av uppgifterna inte utgöra ärekränkning. HD fann att lämnandet av de felaktiga uppgifterna utgjorde ärekränkning. En viss försiktighet måste iakttagas då man kontrollerar riktigheten av ett påstående. Som exempel kan nämnas notisfallet *NJA 1965:C 681*. Förhållandena var följande: Under åren 1957–1960 uppförde AB Skånska Cementgjuteriet på uppdrag av Falkenbergs stad ett stadshus i Falkenberg. Under samma tid uppförde en ledamot av stadsfullmäktige och suppleant, sedermera ordförande i stadens drätselkammare en villa i staden. Stadsingenjörens svärmor byggde också en villa under denna tid. Efter en tid spred sig ryktet att ledamoten av stadsfullmäktige och stadsingenjören helt eller delvis låtit arbetskostnaderna för villorna påföras kostnaden för stadshusbygget. Allmänne åklagaren väckte åtal mot dem som bevisligen vidarebefordrat uttalandena. Målsägandena yrkade skadestånd. En av de tilltalade, L, hade i samband med ett telefonsamtal med en kriminalassistent i en annan angelägenhet, där dock målsägandena figurerade, nämnt vad han hade hört för kriminalassistenten och bett denne att vidarebefordra ryktena till landsfogden. Kriminalassistenten framhöll att det hela var litet löst och bad att om möjligt få ”kött på benen”. L uppfattade detta som ett uppdrag att så finkänsligt som möjligt inforskaffa utredning om ryktet. L ringde därför en bekant och bad om ett sammanträffande. Vid detta nämnde han vad han hade hört. L:s bekant hade emellertid inte någon aning om saken. I dom den 6 december 1963 fällde Hallands mellersta domsaga tre av de tilltalade, däribland L, för ärekränkning och missfirmelse mot tjänsteman till dagsböter och förpliktade dem att utge skadestånd. L och en annan av de fällda väjdade mot domen. Hovrätten för Västra Sverige yttrade

i dom den 19 oktober 1964, att L:s åtgärd att för en bekant omtala vad han ryktesvis fått höra inte kunde anses ha varit erforderligt ens om det skett till fullgörande av det uppdrag L ansett sig ha erhållit av kriminalassistenten. Hovrätten fastställde därför häradsrättens dom. HD meddelade inte prövningstillstånd.

Vidare medför den allmänt erkända kritikrätten en utvidgning av yttrandefriheten. Det är inte endast de politiska partierna och deras representanter som får finna sig i att utsättas för även långtgående kritik. Också konstnärer och artistiskt verksamma personer måste få tåla även skarp kritik av sin verksamhet. Några domstolsfall som belyser dessa förhållanden synes dock inte föreligga.

3.1.3 Tryckfrihetsförordningen m m

På grund av hänvisning i tryckfrihetsförordningens brottskatalog (TF 7:4) blir BrB 5:1, 2 och 4 utan vidare att tillämpa om den brottsliga gärningen begåtts genom tryckt skrift. Med tryckt skrift förstås i TF endast skrift som framställts i tryckpress. Eftersom vissa speciella regler gäller då det är fråga om åtal för innehållet i tryckt skrift, kan bedömningen emellertid i dessa fall tänkas bli annorlunda än eljest. Enligt huvudregeln skall åtal för förtal i tryckt skrift ske av målsäganden. Allmänt åtal för förtal kan endast ske efter angivelse av målsäganden och om åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt. Åtal för förtal mot avlidnen i tryckt skrift kan väckas av vissa den avlidnes närmaste anhöriga; allmänt åtal kan väckas om det av särskilda skäl finns påkallat ur allmän synpunkt. Finner justitieministern att allmänt åtal bör anställas skall han med överlämnande av skriften göra anmälan där om till justitiekanslern. Justitiekanslern har också en självständig åtalsrätt. Justitiekanslern förutsättes emellertid utnyttja denna åtalsrätt endast i fall, som helt saknar politisk betydelse. Någon tryckningen föregående granskning får inte förekomma, och det är förbjudet för myndighet eller annat allmänt organ att på grund av skrifs innehåll,

genom åtgärd som inte äger stöd i TF, hindra tryckning eller utgivning av skriften eller dess spridning bland allmänheten.

För alla som har att övervaka TF:s efterlevnad gäller alltsedan 1809 års regeringsform tillika, att de städe bör ha i åtanke att tryckfriheten utgör grundval för ett fritt samhällsskick, alltid fästa sin uppmärksamhet mera på ämnets och tankens än på uttryckets lagstridighet, på syftet än på framställningssättet, samt i tvivelsmål hellre fria än fälla.

Innan allmänt åtal för tryckfrihetsbrott väckts, kan justitieministern lägga skriften under beslag. Detta kan inte ske senare än en vecka från det skriften utgavs och granskningsexemplar avlämnades. För att möjliggöra övervakning av TF:s efterlevnad har det ålagts boktryckare att samtidigt med skriftens utgivning avlämna granskningsexemplar till justitieministern eller något av tryckfrihetsombuden. Har skrift lagts under beslag, måste åtal väckas inom två veckor, eller också måste inom samma tid ansökan om skriftens konfiskering göras hos vederbörande domstol. Väcker målsägande åtal kan han hos domstolen begära att skriften läggas under beslag.

För innehållet i tryckt skrift gäller speciella ansvarighetsregler. Beträffande periodisk skrift, d v s tidning, tidskrift eller annan dylik tryckt skrift, som enligt utgivningsplan är avsedd att under bestämd titel utges med minst fyra på särskilda tider utkommande nummer årligen och för vilken utgivningsbevis meddelats av justitieministern, skall en särskild ansvarig utgivare av ägaren ha anmälts till justitieministern. Utgivaren är ansvarig för allt som publiceras i skriften, utom för annonser i vissa fall. Om utgivningsbevis inte meddelats eller om den som anmälts som ansvarig utgivare av någon anledning inte är behörig, är ägaren ansvarig. Kan inte utrönas vem som äger skriften, är boktryckaren ansvarig för innehållet, och kan ej heller boktryckaren uppspås, blir den som sprider ut skriften ansvarig. För andra tryckta skrifter än periodiska är författaren ansvarig, om han angivits på skriften eller om han

skriftligen förklarat sig vara författare. Är författaren anonym eller har publiceringen skett utan hans medgivande och har skriften i fråga särskild utgivare, svarar förläggaren, d v s den som omhänderhaft tryckning och utgivning. Finns inte förläggare eller kan inte utrönas vem det är, svarar boktryckaren. Saknas uppgift om boktryckare eller kan han ej uppspås, svarar den som utsprider skriften. Den som medverkat till att skriften fått visst innehåll, genom att exempelvis lämna upplysningar, är inte ansvarig enligt TF.

Enligt TF 12:1 upptas tryckfrihetsmål av tingsrätt inom vars domskrets länsstyrelse har sitt säte. Förekommer anledning att även annan tingsrätt inom länet skall äga upptaga tryckfrihetsmål äger Konungen förordna därom. I lag 22.4 1949 med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål ges mera detaljerade bestämmelser. Laga domstol i tryckfrihetsmål är enligt denna lag tingsrätt, som är behörig att upptaga tryckfrihetsmål i det län där tryckningsorten är belägen. Om det i länet finns flera tingsrätter med sådan behörighet skall målet, om skriften tryckts inom domkretsen för behörig tingsrätt upptagas av den tingsrätten och i annat fall av den av de behöriga tingsrätterna, som är närmast tryckningsorten. Är skriften tryckt utom riket, anses som tryckningsort den ort, där den som låtit utlämna skriften för spridning har sitt hemvist, eller, om detta inte går att utröna, den ort där exemplar av skriften påträffas.

Även beträffande rättegången gäller speciella regler. Frågan om skriften är brottslig skall prövas av en jury om nio medlemmar, såvida parterna inte begär att målet skall avgöras av rätten utan juryprövning. Har jury funnit skriften brottslig, skall även rätten pröva frågan. Är rätten av annan mening än juryn, äger rätten frikänna den för skriften ansvarige eller hänföra brottet under mildare straffbestämmelse. Rätten kan däremot inte döma den ansvarige, om juryn förklarat att skriften inte är brottslig, och det går inte heller att få frågan bedömd av högre instans.

Konfiskering är en speciell tryckfrihetsrättslig påföljd. Den innebär att alla för

spridning avsedda exemplar av skriften förstöras och att man vidtager sådana åtgärder med plåtar, stereotyper och annat uteslutande för tryckning av skriften avsett material att det inte längre kan missbrukas.

Den eller de som genom författande av artiklar eller på annat sätt medverkat till att skriften fått visst innehåll är som tidigare nämnts uteslutna från ansvar. Anledningen härtill är att ett dylikt ansvar skulle kunna verka hämmande på yttrandefriheten. Ett komplement härtill är att artikelförfattare och andra bidragsgivare till en tidning kan göra anspråk på anonymitet. Detta medför, vilket också 1944 års tryckfrihetsakkunniga anförde i sitt betänkande (SOU 1947:60 s 156), att bedömningen av subjektiva omständigheter gestaltar sig annorlunda vid tryckfrihetsbrott än vid motsvarande brott av normaltypen. I motion I:535 vid 1962 års riksdag yrkades att riksdagen i samband med behandlingen av brottsbalksförslaget måtte fatta ett sådant beslut att det blev fullt klarlagt att ansvarige utgivaren i tryckfrihetsprocess inte skulle behöva visa huruvida han själv haft skäligen grund för den med åtalet avsedda som förtal betecknade uppgiften, utan att det skulle vara tillfyllest, att han visade, att det objektivt sett fanns skäligen grund för uppgiften.

Första lagutskottet yttrade i utlåtande den 7 november 1962 nr 42 bl a:

Formuleringen i stadgandets senare del anknyter — för det fall att uppgiften ej styrkes vara sann — omedelbart till vad som var bekant för uppgiftslämnaren och bevisbördan lägges på honom. Då berörda stadgande skall tillämpas på en tidnings ansvarige utgivare, lär bevisningen normalt inriktas på att så långt anonymitetsskyddet det medger styrka att utgivaren, när han låt införa artikeln med hänsyn till utförda kontrollåtgärder eller eljest förfogade över upplysningar, som utgjorde skäligen grund för de uttalanden varom i målet är fråga. Det bör observeras att det egentliga föremålet för bevisningen i regel ej torde bli huruvida den tilltalade ansåg sig ha skäligen grund utan huruvida han ägde kännedom om sådana omständigheter som vid ett objektivt bedömande kan anses ha utgjort skäligen grund.

Pressens arbetsförhållanden medför emellertid att något verkligt ställningstagande till artikeln från utgivarens sida stundom ej förekommer. Motionären anser att utgivaren i dylika fall bör kunna fria sig genom att visa att det rent objektivt förelegat sådana omständigheter att en lämnad uppgift får anses ha varit skäligen grundad. Tanken synes vara att man då skulle få helt bortse från om utgivaren känt till dessa omständigheter.

Enligt utskottets mening kan det ej anses ändamålsenligt att låta utgivaren till stöd för påståendet om skäligen grund åberopa förhållanden som ligger utanför ramen av den kännedom om omständigheterna som skulle ha utgjort hans försvar, om han närmare tagit ställning till artikeln. Straffrihetsregeln innebär att man tager hänsyn till den situation vari en viss person befinner sig vid ett visst tillfälle, då uppgiften lämnas, och strafffriheten medges i betraktande av att denna situation gör lämnandet av uppgiften berättigat eller åtminstone ursäktligt. Om nu utgivaren medgavs att mera fritt välja vilka omständigheter han ville styrka såsom utgörande skäligen grund för de uttalanden målet gäller, skulle det obestriddligen bli nödvändigt att lämna den andra parten i målet motsvarande frihet när det gäller att vederlägga hans påståenden. Då anknytningen till viss person sålunda eliminerats, skulle det säkerligen bli i det närmaste ogörligt att fasthålla vid anknytningen till viss tidpunkt. Bedömningen skulle komma att avse något helt annat än den situation som förelåg, då artikeln infördes i tidningen, och den egentliga grunden för strafffriheten skulle förloras ur sikte. — I sammanhanget vill utskottet framhålla, att den förskjutning av perspektivet på gärningen, som skulle bli följden om motionärens förslag bifölls, sannolikt i många fall skulle verka till utgivarens nackdel.

Utskottets ståndpunkt blir således att utgivaren lika litet i ärekränkningen som i de förut nämnda fallen av så att säga överskjutande uppsåt bör undgå konsekvenserna av fiktionen att vad tidningen innehåller införts däri med hans vetskap och vilja. Motionärens hemställan kan därför ej tillstyrkas. Likväl må framhållas, att den problematik, som uppmärksammats av motionären, måste särskilt beaktas i rättstillämpningen.

Med anledning av vissa uttalanden i motionen vill utskottet även understryka att berörda regel ej avses medföra någon uppluckring av anonymitetsskyddet.

Det har ofta ansetts som en olägenhet i tryckfrihetsprocessen att sanningsbevisning i ärekränkingsmål i regel ej kunnat medgivas. För juryn kan det nämligen framstå såsom väsentligt för bedömningen huruvida en beskyllning varit sann eller osann (se SOU 1912:23 s 114 och Sundström i SvJT 1962 s 436). Genom bestämmelserna i BrB 5:1 andra stycket har för vissa fall sanningsbevisning tillåtits. I tryckfrihetsprocessen kan dock ej sällan tillämpning av dessa bestämmelser bli utesluten just på grund av anonymitetsskyddet för uppgiftslämnare.

För överskridande av yttrandefrihetens gränser i radio och tv gäller i stort sett detsamma som beträffande tryckt skrift. Enligt radiolagen (1966:755) är förhandsgranskning av myndighet eller annat allmänt organ förbjuden. Gränserna för yttrandefriheten är på grund av hänvisning i radioansvarighetslagen (1966:756) till TF:s brottskatalog desamma som för tryckt skrift. För innehållet i radio- och tv-program svarar i regel programutgivaren, d v s en särskilt av företaget utsedd person, som skall ha till uppgift att förebygga yttrandefrihetsbrott i program, för vilket han är förordnad.

Enligt huvudregeln skall även här målsägande som regel väcka åtal. Allmänt åtal — som endast kan ske efter angivelse och om åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt — får väckas endast av justiekanslern. Mål om yttrandefrihetsbrott i radioprogram upptas av Stockholms tingsrätt, om det inte med hänsyn till omständigheterna är lämpligare att uppta målet vid annan tingsrätt, som är behörig att pröva tryckfrihetsmål. Beträffande själva rättegången gäller samma regler som för tryckfrihetsmål.

I gällande rätt bestäms yttrandefrihetens gränser för film helt av BrB, och vanliga processuella regler är gällande. Filmcensurutredningen har i sitt betänkande med förslag till filmlag och filmansvarighetslag (SOU 1969:14) föreslagit att all förhandsgranskning från myndigheternas sida av film, avsedd att visas för vuxen publik, d v s över 15 år, skall vara förbjuden. Ansvar för yttrandefrihetsbrott i film — där TF:s brottskatalog

blir bestämmande — föreslås utkrävas i efterhand av den för filmen ansvarige. Ansvarig skall i första hand vara en av filmens ägare särskilt utsedd filmutgivare. Har sådan inte förordnats eller är han när filmen utges för visning inte längre behörig, vilar ansvaret på filmens ägare. Enligt förslaget skall allmänt åtal väckas av JK vid Stockholms tingsrätt eller annan tingsrätt som är behörig att uppta tryckfrihetsmål.

3.2 Förtal av avliden

3.2.1 Lagtext och förarbeten

BrB 5:4

Förtal av avliden skall medföra ansvar enligt 1 eller 2 §, om gärningen är sårande för de efterlevande eller den eljest, med beaktande av den tid som förflutit sedan den avlidne var i livet samt omständigheterna i övrigt, kan anses kränka den frid, som bör tillkomma den avlidne.

Som tidigare nämnts gav strafflagen inte någon straffrättsligt skydd ens mot kvalificerade former av ärekränkning mot avliden. Det var först genom BrB som en straffbestämmelse om förtal av avliden tillkom.

Straffrättskommittén föreslog i betänkande 1953:14 en bestämmelse med följande lydelse: "Den som förtalar avliden, straffas som i 1 § sägs." Åtal för förtal av avliden föreslogs skola kunna väckas av allmän åklagare om åtal fanns påkallat ur allmän synpunkt. Åtal skulle enligt förslaget också få väckas av den avlidnes efterlevande make, bröstarvinge, fader, moder eller syskon eller av den som stod i adoptivförhållande till honom.

I motiven till förslaget anförde straffrättskommittén bl a följande:

Till förmån för åsikten att straffrättsligt skydd bör givas beträffande ärekränkning av avliden kunna, såsom högsta domstolen framhöll vid granskningen av 1832 års lagförslag, åberopas hänsyn av både enskild och allmän natur. Människor hysa i allmänhet en önskan att åtnjuta ett gott namn och rykte även efter döden. Intresset att äga vetskap om skydd i detta hänseende är värt beaktande. Ur samhällets synpunkt är det av intresse

att den inverkan som en sådan önskan kan ha på en människas handlande icke försvagas av att hon genast efter döden ostraffat kan göras till föremål för ärekränkande beskyllningar. Det var i första hand hänsyn av sistnämnda slag som föranledde Thyréen att i sitt lagutkast upptaga en straffbestämmelse rörande ärekränkning av avliden. Ett ytterligare motiv härför är att ärekränkande beskyllning mot avliden ofta innefattar angrepp även mot de efterlevandes ära eller i vart fall mot deras pietetskänsla. Dyliga synpunkter ligga till grund för kriminaliseringen i exempelvis engelsk rätt. Även andra hänsyn än de nu nämnda pläga anföras till stöd för att i viss utsträckning straffbelägga ärekränkning mot avliden. Det har sålunda framhållits att det är ett renlighetsintresse i samhället att människor icke ha full frihet att utslunga beskyllningar mot den som icke längre kan försvara sig själv. Bestraffning av förtal mot död man har också uppfattats främst som ett uttryck för aktningen för människovärdet.

Gentemot dem som hävda att straffrättsligt skydd borde givas beträffande ärekränkning mot avliden har särskilt framhållits att ett dylikt skydd skulle klavbinda den historiska forskningen och kritikrätten. Vad angår ärekränkande beskyllningar mot personer som avlidit för mycket länge sedan har även anförts att ett straffrättsligt skydd vore ur praktisk synpunkt meningslöst.

Vid övervägande av de skäl som kunna anföras för och emot ett straffrättsligt skydd för avlidens ära har kommittén funnit skälen för ett dylikt skydd vara av sådan styrka att de väl motivera att i svensk rätt upptages en straffbestämmelse rörande vissa former av ärekränkning mot avliden. Därigenom skulle också den svenska rätten ansluta sig till vad som i detta hänseende gäller i flertalet främmande länder, däribland de övriga nordiska länderna.

— — —

I utländsk rätt är det ej ovanligt att straffskyddet vid ärekränkning mot avliden begränsas till att avse endast beskyllningar som framställts inom viss tid efter den anripnes död. Såsom ovan anmärkts föreslog även Thyréen en dylik begränsning; enligt hans förslag skulle skyddstiden utgöra tjuguar. Med hänsyn särskilt till att enligt förslaget straffbarhet föreligger endast beträffande ogrundade beskyllningar och till att allmänt åtal må väckas endast när det är ett allmänt intresse att så sker har det icke ansetts nödvändigt att införa en till vissa år bestämd

skyddstid. En sådan tidsbestämning blir i viss mån godtycklig och föga rationell, varför det synes vara att föredraga att verkan av att längre eller kortare tid förflutit efter dödsfallet får beaktas i samband med åtalsprövningen. Endast i undantagsfall torde allmänna intressen påkalla att åtal väckes sedan ett eller annat decennium förflutit från den anripnes död.

Den målsäganderätt som enligt förslaget skulle tillkomma vissa den avlidne närstående bestämdes i förslaget till att avse samma personer som anges i RB 20:13 om succesion i målsäganderätt. Härigenom erhöles man enligt straffrättskommitténs mening en tidsbegränsning. Vad angick målsäganderätten för bröstarvinge innebar det föreslagna stadgandet att endast bröstarvinge som var född eller avlad vid den avlidnes frånfalle ägde tala å brottet.

Liksom övriga bestämmelser i straffrättskommitténs förslag till lagstiftning om ärekränkingsbrotten omarbetades det nu ifrågavarande lagrummet inom justitiedepartementet, och lagrummet föreslogs vid lagrådsremissen 1958 i stället få följande lydelse:

Förtal av avliden skall medföra ansvar enligt 1 eller 2 §, om gärningen är sårande för de efterlevande eller den eljest, med beaktande av den tid som förflutit sedan den avlidne var i livet samt omständigheterna i övrigt, kan anses kränka den frid, som bör tillkomma den avlidne.

Vid lagrådsremissen anförde departementschefen härom bl a:

Något särskilt behov av straffskydd för avliden mot ärekränkning torde icke föreligga, men jag finner ej anledning att motsätta mig denna utvidgning, som praktiskt taget enhälligt tillstyrks vid remissbehandlingen. Brottsområdet torde böra omfatta hela den brottstyp som enligt departementsförslaget benämnes förtal. De grundsatser som skall gälla för denna brottstyp bör således bli tillämpliga även när avliden person kränkes. Detta innebär att den omständigheten, att en kränkande uppgift om en avliden är med sanningen överensstämmande eller har stöd av åberopade grunder, medför frihet från ansvar allenast om uttalandet gjorts för att tillgodose ett berättigat allmänt eller enskilt intresse. Emellertid torde det icke vara till-

fyllest att generellt hänvisa till reglerna om ärekränkning mot levande personer, utan en närmare bestämning är påkallad främst med hänsyn till spörsmålet hur man skall bestämma gränsen bakåt i tiden. Kommitténs tanke att genomföra en tidsbegränsning genom bestämningen av den krets av personer som tillerkännes målsäganderätt synes knappast lycklig, utan begränsningen bör i klarhetens intresse framgå av själva gärningsbeskrivningen. Att därvid föreskriva en bestämd tidsfrist, räknad från dödsfallet, synes ej böra komma i fråga. Lagrummet torde i stället böra avfattas så att det i varje särskilt fall får bedömas, huruvida uttalandet kan anses kränka den frid som bör tillkomma den avlidne. Vid detta bedömande blir längden av den tid som förflutit från det den avlidne var i livet en betydelsefull faktor, men hänsyn får tagas även till andra föreliggande omständigheter. Särskilt får beaktas huruvida uttalandet var sårande för den avlidnes efterlevande, varvid hänsyn närmast får tagas till efterlevande make och barn men i undantagsfall även till senare generationer. Av väsentlig betydelse vid bedömandet är huruvida minnet av den avlidne inom en större eller mindre krets alltjämt kvarstår med levande personlig kraft. — — — Med föreslagen utformning av brottstypen synes den giva erforderligt skydd mot obehöriga kränkningar mot avlidne utan att den behöver innebära någon hämsko på den historiska forskningen och på den fria yttrande- och kritikrätten i övrigt.

Spörsmålet om vilken krets av personer som skall tillerkännas målsäganderätt vid förtal av avlidne får upptagas i samband med åtalsreglerna och torde därvid få lösas i huvudsaklig överensstämmelse med kommitténs förslag.

Lagrådet yttrade bl. a.:

I denna § straffas förtal som rör avlidne person. Lagrådet anser motiverat, att ett dylikt stadgande upptages för att kunna användas i mera stötande fall. Enligt lagrådets mening bör man dock icke särskilt nämna den frid som bör tillkomma den avlidne utan straffbestämmelsen synes böra inskränkas till fall, då uttalandet om vederbörande är uppenbart sårande för den dödes närmaste. Stadgandet torde böra gälla i fråga om sådana typer av ärekränkning som enligt lagrådets förslag betecknats förtal och otillbörligt uttalande.

Lagrådets uttalande föranledde inte någon

åtgärd från departementschefens sida, utan departementsförslaget intogs i propositionen som utan ändring antogs av riksdagen.

I fråga om åtalsrätten gäller enligt BrB 5:5 andra stycket att om förtal riktats mot avlidne må åtal väckas av den avlidnes efterlevande make, bröstarvinge, fader, moder eller syskon samt, om åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt, av åklagare.

3.2.2 Rättspraxis

Endast ett fall angående ansvar för förtal av avlidne har prövats i högsta instans och refererats i NJA. Det är rättsfallet NJA 1966 s 565.

Förhållandena var följande: F byråsekreteraren Sten Hammarskjöld yrkade efter stämning å redaktören Nils Ivar Ivarsson i egenskap av ansvarig utgivare för Sydsvenska Dagbladet Snällposten vid rådhusrätten i Malmö ansvar å Ivarsson jämlikt BrB 5:2 och 4 jämfört med TF 7:4 punkt 15 under följande påstående: Sten Hammarskjöld är broder till framlidne generalsekreteraren i FN Dag Hammarskjöld, som omkom vid en flygolycka i Ndola i Rhodesia den 18/9 1961. I Sydsvenska Dagbladet den 30/7 1965 hade intagits en artikel med rubriken "Hammarskjöld tog sitt liv enligt intervju i Spiegel". Artikeln utpekade Hammarskjöld såsom brottslig genom att uttala misstanken att han själv åstadkommit att planet störtade och att han därigenom uppsåtligt försakat andra människors död och således gjort sig skyldig till brott enligt BrB 3:1 (punkt 1). Artikeln innehöll också uppgifter, som var ägnade att utsätta Dag Hammarskjöld för missaktning (påståenden att han under sina sista dagar förlorat kontakten med verkligheten (2), att han hade en fix idé att han var Kristus (3), att han begått självmord, (4) att det betydde allt för honom att få dö i storhet (5) samt att han hade skuldkomplex på grund av homosexualitet (6)). Artikeln innebar förtal, som med hänsyn till Dag Hammarskjölds framskjutna ställning samt till att uttalandena intagits i en tidning med stor upplaga måste anses som grovt. Gär-

ningen var sårande för Sten Hammarskjöld och måste anses ha kränkt den frid, som bort tillkomma Dag Hammarskjöld. I andra hand yrkades ansvar jämlikt BrB 5:1 och 4 jämfört med nyssnämnda lagrum i TF under påståendet att uttalandena i artikeln innefattade förtal.

Sten Hammarskjöld yrkade skadestånd med 100 000 kronor. Ivarsson bestred ansvar på den grund att uttalandena inte var sårande för de efterlevande eller kunde anses kränka den frid som borde tillkomma Dag Hammarskjöld. Skadeståndsskyldighet bestreds på den grund att varken ekonomisk eller ideell skada kunde anses ha drabbat Sten Hammarskjöld. Den jury som tjänstgjorde i rådhusrätten besvarade av rätten framställda frågor så att uttalandena 1, 4 och 5 samt uttalandena 2—6 sedda som en helhet var brottsliga jämlikt BrB 5:1 och 4 såsom förtal av avlidne, vilka gärningar var sårande för de efterlevande och kunde anses kränka den frid, som borde tillkomma den avlidne. Uttalandet nr 3 fann juryn brottsligt jämlikt samma lagrum och ansåg att gärningen kunde anses kränka den frid, som borde tillkomma den avlidne.

Rådhusrätten fann Ivarsson vara ansvarig för skriften och att uttalandet nr 1 utpekade Dag Hammarskjöld som brottslig och därför utgjorde förtal samt att uttalandet var sårande för de efterlevande och kränkte den frid, som borde tillkomma Dag Hammarskjöld. Övriga uttalanden utgjorde enligt rättens mening inte förtal. Vad skadeståndet beträffar uttalade rådhusrätten att eftersom uttalandet nr 1 var sårande för Sten Hammarskjöld var han berättigad till skadestånd men att det förhållandet att uttalandet därjämte kränkt Dag Hammarskjölds frid inte grundade skadeståndsrätt för Sten Hammarskjöld. I domslutet dömdes Ivarsson för förtal av avlidne till 75 dagsböter och förpliktades att utge skadestånd med 10 000 kronor.

Båda parter fullföljde talan.

Hovrätten över Skåne och Blekinge fann liksom rådhusrätten att endast uttalandet nr 1 kunde bedömas som förtal. I domskälen

uttalade hovrätten därefter bl a:

Ivarsson har i målet gjort gällande, att publiceringen icke innebär ett utpekande av Dag Hammarskjöld såsom brottslig, att den var berättigad såsom ett naturligt led i tidningens nyhetsförmedling och att avsikten därmed var att meddela läsekretsen den nyheten att vissa tidigare bekanta rykten om omständigheterna kring Dag Hammarskjölds död och vissa synpunkter på hans personlighet återgivits i den tyska tidskriften *Der Spiegel*. Hovrätten finner den först angivna invändningen icke vara hållbar. Ett utpekande av någon såsom brottslig måste anses föreligga icke endast då en uppgift första gången framförs i tryckt skrift utan även då den återgives i sådan skrift.

Då det gäller att bedöma om det var försvarligt att på sätt som skett genom artikeln framföra den angivna misstanken mot Dag Hammarskjöld, bör hänsyn tagas till att yttrandefriheten är av synnerlig betydelse, då det gäller uppgifter om en person, som intagit en så framskjuten och ansvarsfull ställning som Dag Hammarskjöld. Härtill kommer att det är ett allmänt intresse att alla omständigheter, som kan vara ägnade att belysa det delvis oklara händelseförloppet vid flygolyckan, blir klarlagda. Generellt sett bör alltså information och kritik som rör Dag Hammarskjöld få anses försvarliga i största utsträckning och i långt högre grad än om det gällt en privatperson. Särskilt sedan Dag Hammarskjöld icke längre står mitt i ett pågående politiskt skeende, måste dock någon rimlig gräns upprätthållas för vad som kan godtagas såsom försvarligt.

Hovrätten uttalade därefter att hänsyn också måste tagas till den situation i vilken artikeln publicerats och beskaffenheten av det material artikeln innehöll samt att utgivaren kunde undgå ansvar för förtal endast om i detta hänseende skäligen grund förelåg för uppgiften. Hovrätten redogjorde därefter för den utredning som förebragts om varifrån uttalandena kommit och konstaterade att artikeln inte innehöll något material eller uttalande hämtade ur *Der Spiegel* utan endast ett utdrag av en tidigare i tidskriften *Fact* publicerad artikel om Dag Hammarskjöld i form av en intervju med en i artikeln angiven person, som tidigare tagit avstånd från innehållet i intervjun och protesterat mot dess offentliggörande.

Hovrätten uttalade vidare: Hovrätten finner sålunda, att det, även med beaktande av en mycket vittgående yttrandefrihet beträffande allt som rör Dag Hammarskjölds personlighet och omständigheterna kring hans död, icke kan anses ha varit försvarligt att på så sätt som skett utan någon reservation publicera ett omtryck av den ursprungligen från Fact hämtade intervjun och att det icke förelegat skälig grund för den däri angivna misstanken mot Dag Hammarskjöld för att uppsåtligen ha orsakat sina följeslagares död.

Publiceringen måste anses sårande för de efterlevande. Då så är förhållandet, saknas anledning taga ställning till om den även eljest kan anses kränka den frid, som bör tillkomma den avlidne.

Hovrätten fastställde rådhusrättens domslut.

Ivarsson sökte revision och yrkade i första hand ogillande av ansvars- och skadeståndstalan och i andra hand att straffet och skadeståndet skulle nedsättas.

HD beredde Pressens samarbetsnämnd, vari Publicistklubben, Svenska journalistförbundet och Svenska tidningsutgivareföreningen är representerade, tillfälle att inkomma med yttrande. Nämnden anförde i sitt yttrande att målet aktualiserade tre skilda frågekomplex, nämligen

1. tolkningen av den grundläggande brottsbeskrivningen i BrB 5:1 om förtal,
2. innebörden av de speciella reglerna i BrB 5:4 om förtal av avliden samt
3. tillämpningen av skadeståndsreglerna vid förtal av avliden.

Under 1 anförde nämnden bl a att artikeln inte innehöll någon uttrycklig anklagelse för mord eller vållande till annans död utan endast en, låt vara mycket tydlig, insinuation. Nämnden anförde vidare:

Huvudintresset i målet knyter sig till tolkningen av uttrycken "utpeka — — eller eljest lämna uppgift" i brottsbeskrivningen. I ordet utpeka torde i och för sig böra inläggas ett uppsåt hos gärningsmannen att framställa den person som anges såsom utrustad med den egenskap som omfattas av "utpekandet". Ett omnämmande, som icke avser att tillvita vederbörande egenskapen, torde ej

vara något utpekande. När emellertid brottsbeskrivningen fortsättes med orden "eljest lämnar uppgift" uppkommer spørsmålet huruvida också vid ett sådant uppgiftslämnande ett likartat uppsåt skall krävas för att ett förtalsbrott skall föreligga. Två tolkningar förefinnes i förevarande sammanhang. Å ena sidan hävdas, att "utpekar" och "eller eljest lämnar uppgift" skall läsas i en följd och att i båda fallen ett uppsåt hos gärningsmannen att förtala den omtalade skall föreligga. Å andra sidan har framhållits, att enligt gängse uppfattning uttrycket "lämna uppgift" avser en helt neutral gärning, beträffande vilken något annat uppsåt icke kan fordras än att gärningsmannen förstått innebörden av den uppgift han vidarebefordrar. Med den senare tolkningen blir uppsåtet vid uppgiftslämnandet likgiltigt. Även om uppgiften lämnas t ex i vetenskapligt sammanhang, är fråga om en brottslig gärning. Gives uttrycket denna i och för sig närmast till hands liggande tolkning, inskränkes yttrandefriheten i en av lagstiftaren troligen icke avsedd grad.

Av särskilt intresse är i förevarande sammanhang allt det lämnande av uppgifter, som sker i form av referat av olika slag. I detta mål är fråga om ett referat av en intervju, till vilken den refererande tidningen icke själv omedelbart tagit någon ställning. Närmaste syftet med tidningens uppgiftslämnande har icke, såvitt kan bedömas, varit att utpeka Hammarskjöld såsom skyldig till de gärningar, vilka tillvitas honom i intervjun. Syftet synes ha varit att för tidningens läsare omtala att en intervju av det refererade innehållet förekommit i den tyska tidningen Der Spiegel. Om man kräver ett förtalsuppsåt hos uppgiftslämnaren, kan ifrågasättas, om ett sådant förefinnes i den nu åtalade artikeln. Pressens samarbetsnämnd är väl medveten om att den omständigheten att lämnandet av en nedsättande uppgift i ett referat icke eo ipso kan innebära att gärningsmannen blir fritagen från ansvar för förtal. Ett återgivande kan ske med förtalsuppsåt.

För eget vidkommande anser nämnden att syftet med referatet måste äga betydelse. Det kan exempelvis framhållas, att just den uppgift, varom är fråga i målet, nämligen att Dag Hammarskjöld själv bringat sitt plan att störta, förekommit i många diskussioner kring tolkningen av förtalsbestämmelsen i BrB både i tal och tryckt skrift. När sålunda i pressrättsliga diskussioner detta påstående upprepas gång efter annan, sker det icke för att giva ökad spridning åt detsamma och

därmed utsätta den bortgångne Dag Hammarskjöld för andras missaktning, utan uppgiften lämnas som exempel i en rättslig diskussion. Om även ett uppgiftslämnande av denna art skall vara att anse som förtal enligt huvudregeln i 5 kap 1 § 1 st BrB, lägges en hämsko på i och för sig nyttiga diskussioner och meningsutbyten av allehanda slag, i vilka exempel kan behöva anföras ur verkliga livet.

Under 2 anförde nämnden bl a: Huruvida gärningen är sårande för de efterlevande är en fråga, som i vanliga fall får bedömas efter domstolens fria skön. Ett särskilt spörsmål är om icke den efterlevandes känslor måste bedömas under visst hänsynstagande till den bortgångne och hans position. Dag Hammarskjöld intog en särställning i världspolitiskt sammanhang. Hans efterlevande kan icke få känna sig sårade vid diskussioner om den bortgångne och hans personlighet på samma sätt som efterlevande till en person, som aldrig trätt fram ur privatlivet. Något objektivt mått för vad som är sårande för efterlevande finns med andra ord ej. Vad gäller Dag Hammarskjöld måste historikers strävanden att i varje detalj klargöra hur det tillgick vid hans bortgång, efter vårt sätt att se, icke böra hämmas av att något som verkar sårande för de efterlevande ej får publiceras. Satsen "om de döda intet annat än gott" kan gälla i normalfall. I Dag Hammarskjölds fall måste emellertid utrymme finnas för framställande av historiska hypoteser utan att för den skull den bortgångnes efterlevande känner sig sårade.

Nämnden vill understryka vikten av att en fri opinionsbildning ej motverkas av ett alltför långtgående hänsynstagande till efterlevandes känslor.

Under 3 anfördes: Det synes som om lagstiftaren vid tillkomsten av brottet förtal av avliden helt bortsett från dess skadeståndsrättsliga aspekter. Tidigare har skadestånd kunnat fordras allenast av den av förtalsbrottet omedelbart skadelidande. I och med att brottstypen förtal av avliden införts och de efterlevande gjorts till målsägande, har möjlighet öppnats för ett otal skadestandsprocesser i anledning av en och samma brottsliga gärning. Bestämmande blir antalet efterlevande målsägande. Antages att antalet efterlevande skadestandsberättigade i visst fall är exempelvis ett tiotal, uppkommer frågan huruvida envar av dessa skadelidande skall vara berättigad till fullt skadestånd. Så torde vara fallet enligt gängse skadeståndsrättsliga normer.

Allvaret i saken kan belysas av följande

exempel. En brottslig uppgift om avliden sprides genom en TT-notis till exempelvis 100 tidningar. Den avlidne har 10 efterlevande med målsäganderätt. Om var och en av dessa kan från ett varvt av de 100 tidningsföretagen utbekomma fullt skadestånd, kommer det totala beloppet, som kommer att belasta den samlade svenska pressen i anledning av denna notis, att springa upp i miljonbelopp. Att medverka till en sådan utveckling kan ej ha varit lagstiftarnas avsikt.

HD avgjorde målet efter huvudförhandling. Två justitieråd (Digman och Hesser) förenade sig om domen. I denna uttalades bl a:

I den med åtalet avsedda tidningsartikeln, vilken åsatts rubriken "Hammarskjöld tog sitt liv enligt intervju i Spiegel", återges vissa intervjuuttalanden, som tillskrivits John Lindberg och som återgivits i ett två dagar tidigare utkommet nummer av den tyska tidskriften Der Spiegel; intervjuuttalandena hade denna tidskrift hämtat från en i mars 1965 i den amerikanska tidskriften Fact publicerad artikel. I intervjun uttalas misstanken, att Dag Hammarskjöld själv åstadkom att flygplanet störtade. I detta uttalande ligger en antyan om att Dag Hammarskjöld uppsåtligen orsakat medresenärernas död. Återgivandet av intervjuuttalandena måste därför anses innefatta ett utpekande av Dag Hammarskjöld såsom brottslig. I målet är ostridigt att uppgifterna i intervjun är osanna eller ogrundade.

Det måste antagas att syftet med återgivandet av intervjuuttalandena icke varit att utsätta Dag Hammarskjöld för missaktning utan endast att lämna information om Spiegelartikeln. Denna omständighet kan dock ej i och för sig själv fritaga från ansvar för förtal.

Stadgandena i 5 kap 1 § BrB har visserligen en sådan utformning att frikännande från ansvar för förtal i fall då det med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att viss uppgift lämnades, förutsätter att — såsom det heter i paragrafens andra stycke — uppgiftslämnaren visar att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den. Bestämmelserna ger sålunda vid handen att det aldrig skulle kunna anses försvarligt att lämna en osann eller ogrundad uppgift, som är ägnad att utsätta någon för andras missaktning. Av motiven till ärekränkingsbestämmelserna (jämför bl a K prop 1962 nr 10 B s 142; NJA II 1962 s 144 f) får

emellertid anses framgå, att i praxis utbildade principer om straffrihet vid intressekollision och vissa privilegierade situationer, t ex med hänsyn till yttrandefriheten och den yrkesmässiga nyhetsförmedlingen, må tillämpas även i fall där paragrafens andra stycke ej är direkt tillämpligt. Det ligger dock i sakens natur att gränserna för det område, där en privilegierad bedömning kan ifrågakomma, måste bestämmas snäva då fråga är om osanna eller ogrundade uppgifter. Skall den allmänna straffrihetsgrunden här kunna åbe-ropas, torde i fall av den typ, varom här är fråga, i regel böra fordras att uttalandet går ut på att gendriva ett rykte eller att uppgiftslämnaren eljest ger uttalandet sådan form, att det huvudsakligen motverkar eller i vart fall ej ökar ryktets skadliga verkan.

I förevarande tidningsartikel förekommer väl vissa reservationer beträffande Lindbergs vederhäftighet. Dessa reservationer är emellertid alltför svaga för att ha den erforderliga effekten. Större värde synes då kunna tillmätas det avståndstagande och påvisande av ryktets ovederhäftighet som påföljande dag infördes på ledarplats. Gentemot ett avståndstagande i efterhand kan dock anföras, att skada genom den tidigare artikeln redan skett.

Ej heller i övrigt föreligger någon omständighet som kan föranleda att tidningsartikeln med tillämpning av någon allmän straffrihetsgrund ej skulle anses innefatta förtal.

Såsom HovR:n funnit måste publiceringen anses sårande för de efterlevande.

Ivarsson har alltså, såsom tidningens ansvarige utgivare, gjort sig skyldig till otillåtet yttrande i tryckt skrift genom framställning, som innefattar förtal av avliden.

Vad i det föregående anförts om vad som iakttagits i samband med publiceringen liksom det förhållandet att den med ansvaryrkandet avsedda artikeln publicerats på sådant sätt – på relativt undanskymd plats – att man i vart fall ej kunde få det intrycket att med artikeln avsågs att meddela en uppseendeväckande och beaktansvärd nyhet, bör inverka vid straffmätningen. Så har i viss utsträckning skett vid HovR:ns bedömning. Dessa och övriga omständigheter i målet bör dock medföra att det av domstolarna utmätta straffet nedsättes.

I skadeståndsdelen anfördes i domen bl a att det måste anses vara en öppen fråga om förtal av avliden skall medföra skadeståndsskyldighet, att tillämpningen av en princip om skadeståndsskyldighet skulle erbjuda vis-

sa svårigheter, att det i målet inte var möjligt att ta ställning till dessa frågor i hela deras vidd, att gärningen emellertid befunnits vara sårande för de efterlevande, att det endast fanns ytterligare en taleberättigad samt att det förhållandet att den åtalade artikeln var ett av flera offentliga uttalanden med likartat innehåll ej borde inverka på bedömningen.

HD gjorde därför ingen annan ändring i hovrättens dom än att straffet sänktes till femtio dagsböter.

Justitierådet Hedfeldt var skiljaktig beträffande motiveringen i ansvarsfrågan och anförde:

I målet är ostridigt att uppgifterna i intervjun är osanna eller ogrundade.

Det måste antagas att den åtalade artikeln icke var riktad mot Dag Hammarskjöld utan att därmed endast åsyftades att lämna information om Spiegelartikeln. Denna omständighet kan dock ej i och för sig fritaga från ansvar för förtal.

I andra fall åter kan syftet med ett uttalande äga betydelse för bedömningen, såsom då någon återger för annan kränkande uppgifter för att kritisera, bemöta eller dementera dem; där detta syfte klart kommit till uttryck, kan uttalandet icke sågas innefatta ett vederbörande utpekas såsom brottslig eller eljest utsättes för missaktning.

Vad den i målet avsedda artikeln angår, innehöll den vissa reservationer beträffande Lindbergs vederhäftighet. Särskilt där reservationerna är så obestämda som i detta fall är de emellertid otillräckliga för den erforderliga effekten. Större värde kan då tillmätas det avståndstagande och påvisande av ryktets ovederhäftighet som påföljande dag infördes på ledarplats. Gentemot ett avståndstagande i efterhand kan dock anföras, att skada genom den tidigare artikeln redan skett.

Uppenbarligen måste, utöver vad här anförts angående tillämpningen av BrB:s stadganden om förtal, finnas ett visst utrymme för att i rättspraxis fria från ansvar för uttalanden, på vilka nämnda stadganden väl efter orden skulle vara tillämpliga men enligt sitt syfte icke böra komma till användning. Så kan vara fallet framför allt för att tillgodose samhällets intresse av en korrekt information om händelser av vikt inom och utom landet. Såsom HovR:n anförde måste information och kritik i pressen anses i långt högre grad försvarliga när det gäller en

person i framskjuten och ansvarsfull ställning än då fråga är om en privatperson. Ej heller med beaktande av nu anförda synpunkter kan emellertid, med hänsyn till de åtalade uppgifternas ursprung och beskaffenhet, Ivarsson fritagas från ansvar.

Såsom HovR:n funnit måste publiceringen anses sårande för de efterlevande.

Ivarsson har alltså, såsom tidningens ansvarige utgivare, gjort sig skyldig till otillåtet yttrande i tryckt skrift genom framställning, som innefattar förtal av avliden.

Vad i det föregående anförts om vad som iakttagits i samband med publiceringen liksom det förhållandet att artikeln publicerats på sådant sätt — på relativt undanskymd plats — att man i vart fall ej kunde få det intrycket att med artikeln avsågs att meddela en uppseendeväckande och beaktansvärd nyhet, bör inverka vid straffmätningen. Så har i viss utsträckning skett vid HovR:ns bedömning. Dessa och övriga omständigheter i målet bör dock medföra att det av domstolarna utmätta straffet nedsättes.

Justitierådet Walberg ville fastställa det av hovrätten utdömda straffet men ansåg att stadgandet i SL 6:3 inte kunde anses ge rätt till ersättning för lidande som genom förtal av avliden tillskyndats den avlidnes efterlevande.

Justitierådet Bergsten ville frikänna Ivarsson och anförde:

Omständigheterna kring Dag Hammarskjölds död är ett ämne, som väckt stor uppmärksamhet i hela världen, och det är uppenbart, att en mycket vidsträckt publicitet rörande detta ämne måste accepteras. Uttalandena i intervjun hade tidigare återgivits i svensk och utländsk press. De hade föranlett avståndstaganden även från auktoritativt håll. Det kan inte antagas, att jordmånen för ryktena var gynnsam här i landet. Visst fog kan anses ha förelegat för att en tidning i tillbörlig form och med angivande av källan omtalade för sin läsekrets att uttalanden av denna art förekom. Det må vidare framhållas, att tidningen genom de i den åtalade artikeln lämnade uppgifterna om Lindberg i viss mån reserverade sig i fråga om uttalandenas vederhäftighet. Ingen omdömesgill läsare av artikeln, vilken ej hade särskilt framträdande plats eller utformning, kunde få den uppfattningen, att tidningen för egen del ville stödja uttalandena. Det bör även räknas tidningen till godo, att den i en ledande artikel

påföljande dag tog bestämt avstånd från vad som uttalats i intervjun.

På grund av det betydande informationsintresse som förelegat beträffande flygolyckan och under hänsynstagande till övriga nu anförda omständigheter finner jag, med tillämpning av den förut angivna allmänna straffrihetsgrunden, att återgivandet i tidningsartikeln av de berörda intervjuuttalandena ej bör medföra ansvar för förtal.

I skadestandsfrågan instämde han med justitierådet Walberg.

Beträffande skadestandsdelen i HD:s dom återkommer kommittén under 3.3.2.1.

Ungefär samma problem förelåg till bedömning i ett av Sten Hammarskjöld vid Stockholms rådhusrätt väckt mål mot redaktören Bengt Alfred Öste i egenskap av utgivare av periodiska skriften Idun-Vecko-Journalen.

Sten Hammarskjöld yrkade ansvar å Öste jämlikt BrB 5:2 och 4 jämfört med TF 7:4 p 15 och anförde:

I nr 30 av ovan angivna periodiska skrift intogs en artikel med huvudrubriken "Var det självmord??" och med förrubriken "I fallet Hammarskjöld ställde en amerikansk tidning den oerhörda frågan: Självmord? En engelsk författare sökte nu i sommar sanningen bakom alla påståenden — och här återger vi hans märkliga tolkning." I artikeln utpekades Dag Hammarskjöld som brottslig genom att i artikeln återgavs uttalanden, enligt vilka han misstänktes för att uppsåtligt ha bragt andra människor om livet och således gjort sig skyldig till brott enligt BrB 3:1. Artikeln innefattade även uppgift som var ägnad att utsätta honom för andras missaktning genom att däri återgavs uttalanden av innebörd att han skulle ha varit homosexuell. Förtalet måste med hänsyn till brottets art, till Dag Hammarskjölds ställning och till skriftens stora spridning anses såsom grovt. Förtalet var sårande för Sten Hammarskjöld och kränkte den frid, som borde tillkomma den avlidne. Sten Hammarskjöld yrkade vidare skadestånd med 100 000 kronor.

Jury medverkade inte i målet.

I dom den 3 november 1965, DB 8/1965,

som vann laga kraft, uttalade rådhusrätten i domskälen bl a:

Vid prövning av ansvarsfrågan finner rådhusrätten, såvitt gäller i artikeln gjorda uttalanden om att Dag Hammarskjöld bringat flygplanet att störta och därigenom orsakat ett stort antal människors död — såsom Sten Hammarskjöld påstått och Öste vidgått — att desamma innefatta uppgift, som varit ägnad att utsätta Dag Hammarskjöld för andras missaktning. Även genom uppgiften, att Dag Hammarskjöld skulle ha varit homosexuell, måste enligt rådhusrättens mening fara ha uppkommit, att denne skulle utsättas för missaktning icke blott bland dem som stått honom närmast utan därutöver i mycket vida kretsar. Med beaktande av de föreliggande omständigheterna och det förhållandet, att ett påstående om en ämbetsman i inflytelserik ställning att han har homosexuell läggning av den som får del av uppgiften lätteligen förbindes med en misstanke, att ämbetsutövningen kan otillbörligt ha påverkats av en sådan läggning, är även förtalet i den delen av allvarlig beskaffenhet.

Med hänsyn till innehållet i artikeln i övrigt och dess utformning kan det icke anses ha varit försvarligt att lämna ifrågavarande uppgifter under återopande av presSENS uppgift att förmedla nyheter till läsekretsen. Med lika litet fog kan det göras gällande att fråga varit om litteraturkritik eller idéanalys. Det har ej heller visats att skälig grund förelegat för uppgiften att Dag Hammarskjöld bragt flygplanet att störta och har slutligen ej ens gjorts gällande att något fog funnits för den andra påtalade uppgiften.

Rådhusrätten dömde Öste för grovt förtal i tryckt skrift att utge 75 dagsböter. Öste förpliktades dessutom att utge skadestånd med 15 000 kronor.

En av rådhusrätten i Malmö den 25 januari 1966 meddelad dom, nr 9/1966, som vunnit laga kraft, gällde också fråga om ansvar och skadestånd för grovt förtal av avliden. Omständigheterna var följande: En ung flicka hade i april 1965 avlidit i Uppsala efter att ha utsatts för sexuell övervåld. I tidningen Kvällsposten den 27/4 1965 hade intagits en artikel under rubriken "Inga-Lill levde hemligt dubbelt". Artikeln utpekade

flickan som klandervård i sitt levnadssätt genom sexuell lösaktighet. Flickans föräldrar yrkade ansvar å tidningens utgivare och anförde:

Uppgifterna i artikeln innefattar förtal, vilket måste anses som grovt med hänsyn dels till uppgifternas innehåll och dels därtill att de intagits i en tidning med stor spridning. Uppgifterna är helt grundlösa. Det kan icke påvisas, att omständigheterna voro sådana att det var försvarligt att lämna dem. Förtalet är djupt sårande för målsägandena samt kränker den frid, som bör tillkomma den tragiskt bortgångna.

Målsägandena yrkade skadestånd med 25 000 kronor.

Rådhusrätten bedömde förtalet som grovt och ådömde utgivaren av tidskriften ett-hundratjugo dagsböter. Utgivaren förpliktades därjämte att till målsägandena utge skadestånd med 10 000 kronor.

En av Svea hovrätt den 30 maj 1968 meddelad dom, nr IX:B 58, som vunnit laga kraft, behandlade en författares rätt att i en roman återge personer och händelser på sätt som kan utgöra förtal. Omständigheterna var följande:

Författarinnan Inge-Marie Eriksson är författare till en tryckt skrift med titeln "Märit" och beteckningen roman, som utgavs 1965. Boken handlar om vissa ännu levande personer och om dessas moder och mormoder, vilken sistnämnda avled 1953. Handlingen tilldrar sig i Jämtlands-Sikås, där författarinnan var uppvuxen. Fem personer yrkade ansvar å Inge-Marie Eriksson för förtal och förtal av avliden och begärde skadestånd av Inge-Marie Eriksson och det förlag, som utgett boken.

Rådhusrätten i Stockholm fann vissa avsnitt som avsåg nu levande personer inte kunna medföra ansvar. Vissa uttalanden om den avlidna ansågs däremot kränkande. Rådhusrätten dömde Inge-Marie Eriksson till sextio dagsböter och utdömde skadestånd.

Båda parter fullföljde talan mot domen. Svea hovrätt uttalade i domskälen bl a:

Frågan huruvida det kan anses försvarligt att skönlitterär författare i sitt verk lämna

uppgift som innebär förtal har såvitt bekant icke tidigare bedömts i svensk rättspraxis och ej heller berörts under förarbetena till hithörande lagstiftning eller behandlats i den rättsvetenskapliga litteraturen.

Som exempel på intressekollisioner av någorlunda närliggande slag har i förarbetena till brottsbalken pekats på fall då hänsyn till allmänt väl påkallar frihet till kritik i ämnen som berör den allmänna opinionsbildningen eller utvecklingen inom särskilda kulturområden såsom vetenskap, litteratur m fl (SOU 1953:14 s 209). I dessa fall är det emellertid normalt fråga om angrepp som riktar sig antingen mot personer verksamma i det offentliga livet eller mot utövare av konstnärlig eller vetenskaplig verksamhet. Dessa måste räkna med att utsättas för kritik. Intresset ur allmän synpunkt av en levande debatt är så stort att åtskilliga uttalanden som eljest skulle medföra ansvar för förtal bör anses försvarliga när de riktas mot personer tillhörande dessa kategorier.

Annorlunda förhåller det sig med den enskilde medborgaren och hans privatliv. En för honom kränkande uppgift kan icke anses försvarlig endast därför att den ingår som ett led i en i och för sig viktig verksamhet, såsom klarläggande av sociala missförhållanden.

För det fall att Inge-Marie Eriksson valt att skildra händelserna kring Mary i ett socialreportage skulle de av hovrätten såsom kränkande befunna avsnitten icke kunna anses som försvarliga. Frågan är då om en författare får en mer privilegierad ställning när han använder skönlitterär form.

En skönlitterär författare skall självfallet ha frihet att skildra livet i alla dess aspekter, att visa människors goda och dåliga sidor, att ge uttryck för egna reaktioner och tankar, att måla i svart och vitt. För att författarens yttrandefrihet vid skildring av verkliga personer skall kunna ges företräde framför den enskilde individens krav på att icke utsättas för andras missaktning fordras i första hand att författaren har starka skäl att skriva så verklighetstroget att identitet uppkommer mellan verkets person och verklighetens. Sådana skäl torde sällan föreligga. Författaren måste antagas ha förmåga att införa sådana fiktiva element att identifikationen upphäves utan att fördenskull syftet med verket eller dess konstnärliga kvalitet äventyras.

I fråga om "Märit" kan icke sägas att det finns bärande skäl att skildra Augusta och Valle på sådant sätt att identitet föreligger

med den levande förebilden. Hovrätten finner därför att det icke kan anses försvarligt att Inge-Marie Eriksson i boken lämnat de uppgifter som befunnits innebära förtal.

— — —
Såsom tidigare framhållits är med hänsyn till bokens totalbild av Augusta förtalet av Amanda Andersson av lindrig beskaffenhet. Gärningen måste dock, även med beaktande av att boken kom ut tolv år efter Amanda Anderssons död 1953, anses som sårande för de efterlämnade barnen.

Hovrätten redogjorde därefter i domen för sin inställning till skadestånd åt efterlevande målsägande och fann, vilket närmare redovisas i avsnitt 4.3., att sådant skadestånd icke kunde utgå. I domslutet ändrades straffet till fyrtio dagsböter och ogillades skadeståndstalan för tryckfrihetsbrott avseende förtal av avliden.

3.3 Ersättning vid ärekränkning

3.3.1 Gällande bestämmelser

Den klassiska ståndpunkten i svensk skadeståndsrätt har varit att tillfogande av annan skada än ekonomisk skada å sak eller person inte ådragit skadevällaren ansvarighet. Denna klassiska ståndpunkt har emellertid fått överges och skadestånd kan numera utgå för ideell skada och för allmän förmögenhetskada ävensom skada å andra rättigheter än dem som avser bestämd sak. Obenägenheten att erkänna ett allmänt skadeståndsansvar för sådana skador har i väsentlig mån berott på att skadan endast i undantagsfall går att direkt mäta i pengar. I SL 6:2 och 3 gavs bestämmelser om ersättning i vissa fall för ideell skada. I 6:2 talades om ersättning för genom "sveda och värk" och genom "lyte eller annat stadigvarande men" förorsakat ideellt lidande. Enligt 6:3 skulle ersättning utgå för lidande som genom brott mot personliga friheten eller genom ärekränkande gärning kunde anses tillskyndat någon. I den nya skadeståndslagen (1972:207) har möjligheterna att utfä ideellt skadestånd ökat.

Det finns också andra lagbestämmelser om ideellt skadestånd. Enligt lag 13.4. 1945 om

ersättning i vissa fall åt oskyldigt häktade eller dömda m fl kan ersättning i vissa fall utgå också för det lidande som intrånget i friheten medfört.

Lagbestämmelser om ersättning för ideellt lidande förekommer också inom immaterialrätten. Upphovsrättslagen innehåller exempelvis stadgande att om någon uppsåtligen eller av oaktsamhet utnyttjat ett verk i strid mot lagen skall ersättning utgå inte endast i form av skälig ersättning för utnyttjandet utan också för annan förlust än uteblivet vederlag så ock för lidande eller annat förfång. Enligt vattenlagen 9:8 skall, vid avgörande om och i vilken mån skada tillskyndats någon genom företag eller åtgärd enligt lagen, hänsyn jämväl tas till skada eller lidande av annan beskaffenhet än rent ekonomisk. Ersättning för ideell skada utgår också i vissa familjerättsliga fall, t ex om barn avlats i trolovning och denna brytes i huvudsak på anledning av mannen eller om äktenskapsskillnad medges på grund av ena makens förhållande, varigenom han grovt kränkt den andre, eller efter hemskillnad, som vunnits på grund därav att ena maken grovt åsidosatt sina plikter mot den andre.

Bestämmelser om ideellt skadestånd återfinns som nämnts i SL 6:3

Vid BrB:s antagande blev inte hela strafflagen upphävd utan skulle dess bestämmelser i 6 kap om skadestånd gälla i avbidan på en ny lagstiftning.

I skadeståndskommitténs betänkande Skadestånd I, (SOU 1963:33) som inte lett till lagstiftning, föreslogs i 10 § följande bestämmelse:

För lidande som tillfogas någon genom brott mot den personliga friheten, annat ofredande, ärekränkning eller dylik brottslig gärning skall också ersättning givas enligt vad i denna lag sägs.

Den som gjort sig skyldig till ärekränkning eller dylikt må, om det yrkas, efter omständigheterna åläggas att bekosta tryckning i en eller flera tidningar av dom i målet.

Skadeståndskommittén anförde härom:

I kommitténs förslag har motsvarighet till 6 kap 3 § första stycket SL upptagits såsom första stycket i 10 §. Möjligheten att utdöma ersättning för sådan olägenhet eller ideell skada som här är i fråga har därvid vidgats något. Enligt förslaget skall sålunda ersättning givas för lidande som tillfogas genom brott mot den personliga friheten, annat ofredande, ärekränkning eller dylik brottslig gärning. Under brott mot den personliga friheten torde få inbegripas bla sådana sedlighetsbrott som innebär angrepp mot person. Med ofredande åsyftas hemfridsbrott och annat brottsligt handlande som bereder liknande obehag (alltså ej enbart vad BrB benämner ofredande i 4 kap 7 §). Ordet ärekränkning användes i förslaget i samma betydelse som i 5 kap BrB. Med de avslutande orden "dylik brottslig gärning" åsyftas närmast falskt åtal, falsk angivelse och falsk tillvitelse, respektive obefogat åtal, obefogad angivelse och vårdslös tillvitelse, varom stadgas i 15 kap BrB. Det har icke syntts lämpligt att avgränsa skadeståndsbestämmelsen mera än som skett. Den bör ge utrymme för att utdöma skälig gottgörelse åt den som blivit personligen kränkt, och kommittén anser ej, att man behöver befara något missbruk av den föreslagna vidare formuleringen.

Skadeståndskommittén avlämnade 1964 ett nytt betänkande med förslag till lag med vissa bestämmelser om arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m m (SOU 1964:31). Detta nya betänkande och betänkandet från 1963 överarbetades inom justitiedepartementet.

I prop 1972:5 med förslag till skadeståndslag hade 5 kap 1 § följande lydelse:

Bestämmelserna i denna lag om skyldighet att ersätta personskada tillämpas också i fråga om lidande, som någon tillfogar annan genom brott mot den personliga friheten, genom annat ofredande, som innefattar brott, eller genom ärekränkning eller dylik brottslig gärning.

Den som har gjort sig skyldig till ärekränkning eller dylik brottslig gärning eller som eljest är skadeståndsskyldig med anledning av sådant brott kan på yrkande av den kränkte i mål om gärningen efter omständigheterna åläggas att bekosta tryckning i en eller flera tidningar av dom i målet.

Departementschefen anförde i propositionen bl a (s 570):

Liksom i kommitténs förslag används i departementsförslaget ordet "ärekränkning" i samma betydelse som i 5 kap BrB. Hit hör alltså samtliga de brott som omfattas av nämnda kapitel. Med de avslutande orden "dylik brottslig gärning" åsyftar jag i likhet med kommittén i första hand falskt åtal, falsk angivelse och falsk tillvitelse, resp obefogat åtal, obefogad angivelse och vårdslös tillvitelse (15 kap 5–7 §§ BrB). Jag anser att även mened med uppsåt att skada oskyldig (15 kap 1 § BrB) bör kunna räknas hit, liksom någon gång osann partsutsaga (15 kap 2 § BrB). Det är tydligt att förgripelse mot tjänsteman (17 kap 2 § BrB) kan innefatta ärekränkning, om brottet inte är att anse som ofredande. Missfirmelse mot tjänsteman (17 kap 5 § BrB) torde undantagslöst innefatta ärekränkning och kan någon gång dessutom anses som ofredande. Åtskilliga våldsbrott kan som jag nyss nämnde innefatta ärekränkning. Övriga i 16 kap BrB angivna brott torde däremot falla utanför, varvid dock är att märka, att hets mot folkgrupp (16 kap 8 § BrB), liksom även olaga diskriminering (16 kap 9 § BrB), givetvis samtidigt kan innefatta ärekränkning av enskild person.

Självständigt ämbetsbrott torde endast i vissa undantagsfall kunna anses utgöra sådant brott som avses i förevarande paragraf. Tankbart är i och för sig att vissa former av tjänstemissbruk (20 kap 1 § BrB) och brott mot tystnadsplikt (20 kap 3 §) kan vara att anse som ofredande eller som gärning vilken är att jämställa med ärekränkning. Avgörande för den frågan synes böra vara om den handlingsnorm vars åsidosättande konstituerar sådant ämbetsbrott kan sägas ha den enskildes personliga integritet som skyddsobjekt. Så synes ibland kunna vara fallet när en tjänsteman missbrukar sin ställning till förfång för enskild eller när brott mot tystnadsplikt utgör överträdelse av en sekretessregel som uppställts till skydd för enskilds intresse. Däremot torde tex den omständigheten att ett tjänstefel medför att någon berövas den personliga friheten inte i och för sig föranleda att paragrafen blir tillämplig. En annan sak är att en sådan gärning samtidigt kan utgöra annat brott som enligt det föregående omfattas av bestämmelsen.

Denna uppräknig gör inte anspråk på fullständighet. Det kan inte uteslutas att

ersättning för lidande bör utgå även vid andra brott än de här nämnda. Det får ankomma på domstolarna att med beaktande av grunderna för stadgandet och dettas lydelse avgöra hur långt man bör gå när det gäller att genom skadeståndsansvar ingripa mot straffbara förfaranden, som innefattar angrepp på den personliga integriteten och därigenom bereder annan personligt lidande.

Med anledning av vissa uttalanden av hovrätten över Skåne och Blekinge i dess remissyttrande vill jag framhålla, att bestämmelsen avser endast ersättning för icke-ekonomisk skada. Uppenbart är att den som genom brott av nu ifrågavarande slag har tillfogats personligt lidande också kan ha lidit ekonomisk skada. Frågan om den kränktes rätt till ersättning för sådan skada blir emellertid att bedöma enligt de bestämmelser som skadeståndslagen – eller annan skadeståndsrättslig lagstiftning – innehåller om ersättning för person- eller sakskada resp ren förmögenhetsskada.

Några remissinstanser har uppehållit sig vid frågan om storleken av ersättning för lidande enligt denna bestämmelse. Hovrätten över Skåne och Blekinge har ifrågasatt om inte formuleringen i 6 kap 3 § SL, som betonar den kränktes subjektiva upplevelse, har bidragit till att skadestånd i allmänhet döms ut med påfallande låga belopp. Särskilt när kränkande uttalande har spritts genom massmedia är det enligt hovrätten befogat att skadestånd utgår med belopp som svarar mot den skada som härigenom har vållats. Detta bör enligt hovrätten särskilt markeras genom en föreskrift av innehåll, att om kränkande yttrande fått stor spridning genom radio, television, tryckt skrift eller annorledes, detta skall beaktas vid bestämmande av ersättning. SACO anser att skadestånden i mål om brott mot person genomgående är oskäligt låga och vill ha ett auktoritativt uttalande om skadeståndsbeloppens beräkning. Organisationen anser att det annars föreligger risk för oenhetlighet eller för att praxis alltför nära ansluter till den som hittills har tillämpats i mål om brott mot person.

Åtskilliga omständigheter inverkar på frågan om skadeståndets storlek. Gällande lag ger inte några anvisningar om vilka normer som skall ligga till grund för prövningen. I första hand blir det fråga om en skönsmässig uppskattning av graden av det lidande som har tillfogats den kränkte. Hänsyn bör visserligen tas till intensiteten i dennes subjektiva upplevelse av kränkningen, men

man måste i första hand lägga förhärskande etiska och sociala värderingar till grund. Det spelar en väsentlig roll under vilka omständigheter kränkningen skett, exempelvis om den ägt rum offentligen eller vid enskild samvaro. Det finns vidare skäl att beakta om ett kränkande uttalande har vunnit stor spridning genom massmedia. Man kan räkna med att domstolarna redan nu tar hänsyn till omständigheter av detta slag, om också ersättningarna hos oss i allmänhet bestäms till jämförelsevis måttliga belopp. Utvecklingen bland annat på masskommunikationernas område bör otvivelaktigt medföra, att större ersättningsbelopp än hittills döms ut när allvarliga kränkningar har spritts genom massmedia. Förhållandena kan dock vara mycket varierande, och det torde inte vara möjligt att lagfästa generella normer eller göra mera preciserade uttalanden om skadeståndens beräkning. Det bör i första hand ankomma på domstolarna att sörja för att rättstillämpningen anpassas till tidens krav. Jag förutsätter att de tar tillbörlig hänsyn till penningvärdets utveckling och fortgående höjningar av den allmänna inkomstnivån.

— — —

I likhet med vad som nu gäller beträffande 6 kap 3 § SL kan förevarande paragraf (5:1 första stycket) sättas ur spel genom tryckfrihetsförordningens exklusiva reglering i fråga om ersättningskyldighet med anledning av innehållet i tryckt skrift.

Beträffande verkan av den skadeståndsberrättigades död i fråga om ersättning för ideell skada anförde departementschefen (s 178):

Enligt gällande rätt, sådan den har utbildats i praxis, förfaller rätt till ersättning för ideell (icke-ekonomisk) skada — tex för sveda och värk — om den ersättningsberättigade dör, innan skadevällaren har utfäst sig att betala sådan ersättning eller dom på ersättning har fallit.

I 1812 års TF fanns inte några bestämmelser om skadestånd på grund av yttranden i tryckt skrift. De skadeståndsregler som inflöt i 1864 års strafflag ansågs i praxis tillämpliga även vid tryckfrihetsbrott. I förslagen 1887 och 1912 upptogs ett allmänt stadgande att skadeståndsreglerna i allmän lag skulle gälla även förbrytelser mot TF. Den närmare regleringen av frågan om skadestånd vid tryckfrihetsbrott skedde först i den

nuvarande TF, där bestämmelser om skadestånd återfinns i 11 kap.

Till en början bör erinras om bestämmelsen i TF 1:3 om förordningens exklusivitet. Där sägs att ingen får dömas till ersättningskyldighet för missbruk av tryckfriheten eller medverkan däri i annat fall än TF medger. Härav torde följa att exempelvis felaktiga uppgifter i samband med konsumentupplysning inte kan föranleda skadestånd. Däremot hindrar inte TF att skadeståndskyldighet kan föreligga i vissa andra fall, bl a vid brott mot de upphovsrättsliga reglerna. Vidare kan vilseledande eller på annat sätt otillbörlig reklam medföra skadeståndskyldighet enligt marknadsföringslagen.

Skadeståndskyldighet kan således i princip endast förekomma om skriften innehåller tryckfrihetsbrott, dvs otillåtet yttrande eller otillåtet offentliggörande. Ersättningskyldigheten kan omfatta såväl ekonomisk skada som ideell skada. Det avgörande är alltså om skriften är brottslig. Om en målsägande endast yrkar skadestånd och inte samtidigt för ansvarstalan, måste domstolen därför ändå pröva om skriftens innehåll är brottsligt.

Skadeståndsansvaret åvilar i princip den som är straffrättsligt ansvarig (TF 11:1). Författaren till en tidningsartikel kan sålunda inte bli skadeståndskyldig. Från denna huvudregel har gjorts vissa undantag. Enligt TF 8:10 kan det straffrättsliga ansvaret övergå på annan person, nämligen om den eljest ansvarige inte finns i Sverige eller om han inte är straffmyndig. I dessa fall kan skadeståndsanspråket riktas även mot den utomlands boende eller straffmyndige, allt under förutsättning att ett sådant skadeståndsansvar enligt allmän lag kan aktualiseras.

Skadeståndsansvaret kan också i andra situationer utsträckas till annan än den straffrättsligt ansvarige. Bestämmelser härom finns i TF 11:2 och 3. Skadeståndsanspråk mot tidningsutgivare eller ställföreträdare för denne kan sålunda riktas också mot skriftens ägare. På motsvarande sätt kan, i fråga om icke periodiska skrifter, förutom författaren eller utgivaren även förläggaren bli skade-

ståndsskyldig. Härvid kan ansvars- och skadeståndstalan föras i en och samma rättegång.

Om den ansvarige är ställföreträdare för juridisk person kan skadeståndsanspråket riktas även mot den juridiska personen. Skadeståndskrav mot förmyndare kan göras gällande också mot den omyndige. Motsvarande gäller ansvaret för den för vilken god man förordnats. Skadeståndsanspråk kan dock i dessa fall bara göras gällande i den utsträckning allmän lag medger det (11:3).

Som framgår av det anförda kan flera komma att bli skadeståndsskyldiga. Därvid gäller enligt TF 11:4 att ansvarigheten är solidarisk. Det är emellertid inte nödvändigt att skadeståndskravet riktas mot alla som kan bli ersättningskyldiga. Så kan tex anspråk på grund av innehållet i periodisk skrift riktas mot ägaren ensam. I fråga om den inbördes ansvarigheten och möjligheterna för den som betalar skadestånd att få ersättning av den medvarige (regressrätt) gäller allmänna regler. De tryckfrihetsak-kunniga uttalade, att det ibland torde bli den straffrättsligt ansvarige som slutligen bör svara för skadeståndet (SOU 1947:60 s 271). Detta uttalande torde fortfarande vara giltigt.

Det kan förekomma att straffansvar inte kan utkrävas eftersom den ansvarige avlidit eller brottet preskriberats. Enligt TF 11:5 kan skadeståndstalan ändå föras. Har vederbörande avlidit riktas kravet mot dödsboet.

Skadeståndsansvaret kan — liksom straffansvaret — läggas på en person som kanske inte ens läst den brottsliga skriften. Uppsåtspresumtionen för straffansvar i TF 8:12 gäller alltså även för skadeståndsskyldigheten (TF 11:1 andra stycket).

Skadeståndsskyldighet på grund av yttranden i radioprogram föreligger endast vid yttrandefrihetsbrott. Anspråket kan riktas mot programföretaget och mot den som bär det straffrättsliga ansvaret. I övrigt föreligger inte någon skadeståndsskyldighet. I sammanhanget bör påpekas att om exempelvis en efterlysning i radio skulle vara ärekränkande behövs inte företaget bli skadeståndsskyldigt. Om nämligen ärekränkningen inte fram-

går direkt skall brottet inte anses som yttrandefrihetsbrott (jfr 2 § andra stycket radioansvarighetslagen och TF 7:2). Å andra sidan kan programföretaget givetvis bli ansvarigt för kränkningar av upphovsrätten.

De särskilda reglerna om straffansvar i radioansvarighetslagen gäller inte direktsända program eller programinslag av dagshändelser, gudstjänst eller offentlig tillställning som anordnas av annan än programföretaget. Trots detta kan företaget bli skadeståndsskyldigt även för yttranden i sådana program. Sveriges Radio svarar sålunda för skador på grund av yttranden som fällt av personer utan någon anknytning till företaget. Ansvaret går här utöver det vanliga principalansvaret. Detta beror på hänsynen till den skadelidande. Denne kan inte skydda sig mot förgripelser, medan däremot företaget i vart fall kan begränsa antalet skadefall genom övervakning av programmen.

På samma sätt som gäller i fråga om tryckta skrifter kan enskilt anspråk i anledning av radioprogram framställas utan hinder av att frågan om ansvar för yttrandefrihetsbrott förfallit eller av annan anledning inte kan prövas.

Frågan om regressrätt avgörs efter allmänna skadeståndsrättsliga regler. Departementschefen uttalade i propositionen till radiolag att man i avvaktan på en kommande skadeståndsreform inte borde införa några särskilda regressbestämmelser.

I propositionen till skadeståndslag uttalade departementschefen:

Kommittén har i sitt lagförslag tagit upp en ny bestämmelse av innebörd, att rätten till ersättning för ideell skada förfaller, om den skadeståndsberättigade avlider, innan krav på sådan ersättning har framställts. Under remissbehandlingen har meningarna varit delade. Vissa remissorgan tillstyrker uttryckligen förslaget eller lämnar det utan erinran, men åtskilliga instanser avstyrker den lösning kommittén har föreslagit.

För egen del anser jag i likhet med kommittén, att den nuvarande ordningen inte utgör en tillfredsställande lösning av problemet. Det torde dock vara svårt att finna en från alla synpunkter godtagbar ordning. Den reglering av frågan som kom-

mittén har föreslagit går inte fri från invändningar. Man kan i likhet med flera remissinstanser starkt ifrågasätta det berättigade i att de efterlevandes rätt utvidgas i den omfattning som förslaget förutsätter. Det är i varje fall tveksamt, om man bör sträcka sig längre än i Danmark och Norge, där de efterlevandes rätt i detta hänseende i princip är beroende av om den avlidne själv hade väckt talan vid domstol. Men även med en sådan ordning — liksom med den lösning som kommittén föreslagit — kan avgörandet bli beroende av tillfälligheter. Med kommitténs förslag riskerar man vidare tvister, huruvida krav har framställts eller huruvida väckta anspråk verkligen skall avse ersättning för ideell skada. I det avseendet kan befaras, att förslaget leder till ett osäkerhetstillstånd som man undgår med den nuvarande ordningen. Det råder således uppenbara svårigheter att finna en oantastlig lösning och vitt skilda meningar om vad som bör gälla i förevarande avseende. Det kan under dessa förhållandena ifrågasättas, om tiden är mogen för en legislativ reglering av frågan. Det föreligger knappast heller något trängande behov av en ändring. Jag har därför stannat för att frågan om verkan av den skadeståndsberättigades död i fråga om rätten till ersättning för ideell skada inte bör lagregleras i detta sammanhang.

Propositionen med förslag till skadeståndslag antogs utan ändring av riksdagen och trädde i kraft den 1 juli 1972.

3.3.2 Rättspraxis

3.3.2.1 Vem är berättigad till skadestånd?

Principiellt har endast den rätt till skadestånd som omedelbart drabbas av skada. Frågan är emellertid om denne ensamt alltid har skadeståndsrätt eller om ersättningsanspråk i vissa fall även kan framställas av annan, som kan sägas ha ett intresse av att skadan inte inträffat. Man kan uppställa två olika frågor.

1. Kan den rätt till skadestånd, som tillkommer den omedelbart drabbade, övergå å annan person t ex genom arv?
2. Kan en självständig talerätt tillkomma tredje man?

Beträffande fråga 1 må till en början erinras om att ett anspråk på skadestånd för

ekonomisk skada i alla de nordiska länderna är jämställt med vanligt fordringsanspråk i fråga om rätten att göra anspråket gällande. Rätt till skadestånd för ekonomisk skada kan i regel överlätas, gå i arv och tagas i mät.

Beträffande rätt till ersättning för icke-ekonomisk skada gäller andra regler. Enligt svensk rättspraxis förfaller rätten till ersättning för icke-ekonomisk skada, som tillfogats en person, om den ersättningsberättigade dör, innan skadevällaren har utfäst sig att betala sådan ersättning eller dom på ersättning har fallit. Det är däremot likgiltigt om domen vunnit laga kraft före dödsfallet eller inte.

Bland rättsfallen på detta område skall här nämnas *NJA 1916 s 571*. Omständigheterna var där följande: Yrkande av två målsägande om ansvar för ärekränkning och om skadestånd bifölls vid underrätten. Målsägandena besvarade sig med yrkande om straffskärpning och ökat skadestånd. Under målets handläggning i hovrätten upplystes att en av målsägandena avlidit. Den tilltalade yrkade då att den avlidnes talan måtte förklaras förfallen och att underrättens dom måtte upphävas. Hovrätten fann den avlidnes i hovrätten framställda yrkande om straffskärpning och ökat skadestånd ha förfallit men fann i övrigt inte skäl göra ändring i underrättens dom. HD:s majoritet fann ej skäl att göra ändring i hovrättens utslag.

Beträffande fråga 2 om en självständig talerätt kan tillkomma tredje man må anföras följande. Huvudregeln är att någon sådan rätt inte tillerkännes tredje man. Ofta föreligger i en sådan situation inte adekvat kausalitet, dvs tredje mans skada framstår även för en i förhållandena väl insatt person som en fullständigt oberäknelig skada. Men satsen gäller också eljest. Ett försäkringsbolag kan därför inte rikta ett *självständigt* krav mot skadevällaren trots att bolaget, om det ersatt den skadelidande, drabbats av en skada.

Från huvudregeln finns ett undantag nämligen stadgandet i skadeståndslagen 5:3 som lyder:

Den som enligt lag har rätt till underhåll av någon, som blivit dödad skall, om han till

följd av dödsfallet kommer att sakna erforderligt underhåll, av den som är skadeståndsskyldig med anledning av dödsfallet erhålla ersättning efter vad som finns skäligt med hänsyn till dennes ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt. Ersättningen kan bestämmas att utgå på en gång eller på särskilda tider.

Frågan om förtal av avliden kan medföra skadeståndsrätt för efterlevande har behandlats i rättsfallet *NJA 1966 s 565*, det s k Hammarskjöldsmålet, som tidigare refererats i avsnitt 3.2.2. Här skall endast skadeståndsfrågan närmare beröras.

Rådhusrätten i Malmö fann i skadeståndsdelen att ett av de åtalade uttalandena var sårande för Sten Hammarskjöld (den avlidnes broder) och att denne därför var berättigad till skadestånd. Rådhusrätten uttalade vidare att den omständigheten att uttalandet därjämte kränkt Dag Hammarskjölds frid inte grundade skadeståndsrätt för Sten Hammarskjöld.

Hovrätten över Skåne och Blekinge gick inte närmare in på frågan om skadeståndsskyldighet. Hovrätten underströk emellertid att det särskilt borde beaktas att tidningen i en ledande artikel påföljande dag tagit bestämt avstånd från innehållet i intervjun och betecknat denna som en infam konstruktion och framhållit, att uttalandena föreföll ytterst dåligt underbyggda. Hovrätten uttalade vidare: "Detta bestämda avståndstagande har uppenbarligen i hög grad begränsat den skada, som Sten Hammarskjöld kan anses ha lidit genom publiceringen. Såväl antalet dagsböter som skadeståndsbeloppet bör därför bestämmas lägre än vad eljest kommit i fråga. Hänsyn härtill måste dock anses ha tagits redan i RR:ns dom." Hovrätten fastställde därför rådhusrättens domslut.

HD beredde Pressens samarbetsnämnd tillfälle att inkomma med yttrande i målet. Samarbetsnämnden uttalade i sitt yttrande bl a:

Det synes som om lagstiftaren vid tillkomsten av brottet förtal av avliden helt bortsett från dess skadeståndsrättsliga aspekter. Tidigare har skadestånd kunnat fordras

allenast av den av förtalsbrottet omedelbart skadelidande. I och med att brottstypen förtal av avliden införts och de efterlevande gjorts till målsägande, har möjlighet öppnats för ett otal skadeståndsprocesser i anledning av en och samma brottsliga gärning. Bestämmande blir antalet efterlevande målsägande. Antages att antalet efterlevande skadeståndsberättigade i visst fall är exempelvis ett tiotal, uppkommer frågan huruvida envar av dessa skadelidande skall vara berättigad till fullt skadestånd. Så torde vara fallet enligt gängse skadeståndsrättsliga normer.

Emellertid skulle man kunna tänka sig att i stället den totala skadan beräknades för samtliga efterlevande. En målsägande skulle då vara berättigad allenast till den på honom belöpande andelen av det totala skadeståndsbeloppet.

I förevarande mål har skadan för den målsägande, som ensam för talan, skattats till 10 000 kronor. Om man tänker sig att den avlidne har ytterligare 9 efterlevande som är berättigade att föra talan, skulle sålunda gärningen föranleda ersättningar med upp till tillhoppa 100 000 kronor.

Sett från pressens synpunkt leder en skadeståndsberäkning av detta slag till ett ohållbart läge. Det undandrager sig nämndens bedömning om nuvarande processrättsliga regler tillåter att skadeståndet vid förtal av avliden beräknas i ett och att varje efterlevande målsägare får allenast sin andel av detta totala skadestånd. För tidningarnas ekonomi är av stor betydelse att denna viktiga fråga klarlägges, i den mån så kan ske, i förevarande mål. Allvaret i saken kan belysas av följande exempel. En brottslig uppgift om avliden sprides genom en TT-notis till exempelvis 100 tidningar. Den avlidne har 10 efterlevande med målsäganderätt. Om var och en av dessa kan från ett vart av de 100 tidningsföretagen utbekomma fullt skadestånd, kommer det totala beloppet, som kommer att belasta den samlade svenska pressen i anledning av denna notis, att springa upp till miljonbelopp. Att medverka till en sådan utveckling kan ej ha varit lagstiftarnas avsikt.

HD:s majoritet (3 justitieråd) yttrade i domen bl a:

I skadeståndsfrågan må angående gällande rätt anföras följande. Yrkandet om skadestånd grundas på 6 kap 3 § SL, enligt vilket lagrum vedergällning skall ges för lidande som genom ärekränkande gärning må anses

någon tillskyndat. I slutet av år 1964 företogs vissa ändringar i andra delar av detta kapitel, varvid lagrådet yttrade: "Lagförslaget är föranlett av BrB och avses skola träda i kraft samtidigt med denna. Förslaget upptar emellertid ändringar i allenast 5, 6 och 7 §§ av 6 kap SL. Med hänsyn till att det brottsliga området genom BrB lärers få en annan avgränsning än enligt gällande rätt, i vilket avseende särskilt ärekränkingskapitlet torde böra beaktas, kan det finnas anledning att i rättspraxis överväga huru de förändrade stadgandena i 6 kap förhålla sig till balken." Detta föranledde icke något uttalande under lagarendets fortsatta behandling.

Med hänsyn härtill måste det anses vara en öppen fråga, att besvaras i rättspraxis, i vad mån förtal av avliden skall medföra skadeståndsskyldighet. För ett utdömande av skadestånd talar framför allt att enligt stadgad rättspraxis böter jämte skadestånd anses vara en lämplig reaktion mot tryckfrihetsbrott.

Otvivelaktigt kan emellertid tillämpningen av en princip om skadeståndsskyldighet vid förtal av avliden erbjuda vissa svårigheter. Här må endast antydast frågan om målsägande skall erhålla skadestånd endast där gärningen kan anses sårande för de efterlevande samt problemen hur skadeståndsskyldighet skall utkrävas då flera målsägande efter varandra för talan om samma brott eller då ett stort antal tidningar efter varandra återger samma kränkande uppgift.

Det är icke möjligt att i detta mål taga ställning till dessa frågor i hela deras vidd. Här har gärningen befunnits vara sårande för de efterlevande. Vidare finns ytterligare endast en taleberättigad; möjligheten att även annan målsägande skulle anhängiggöra talan har därför begränsad betydelse. Om anledningen till att Sten Hammarskjöld, trots att de ifrågavarande uppgifterna förut återgivits i svenska tidningar, riktat talan endast mot Ivarsson har Sten Hammarskjöld uttalat, att de föregående tidningsuppgifterna förekommit några månader tidigare i anledning av artikeln i Fact, att Sten Hammarskjöld då hoppades att saken snart skulle vara utagerad men att han, då Der Spiegel på nytt tog upp ämnet, ville stoppa fortsatta skrivelser. Med hänsyn härtill bör ej heller det förhållandet, att den åtalade artikeln är ett av flera offentliga uttalanden med likartat innehåll, inverka på skadeståndsbedömning.

Såsom HovR:n funnit, har tidningen genom sin ledande artikel följande dag i hög

grad begränsat den Sten Hammarskjöld tillfogade skadan, ett förhållande som påverkat domstolarnas bedömande.

HD gjorde ingen ändring i skadeståndsdelen.

Justitierådet Walberg, med vilken justitierådet Bergsten instämde i skadeståndsdelen, yttrade bl a:

I skadeståndsfrågan må angående gällande rätt anföras följande. Enligt 3 § i det ännu gällande 6 kap SL skall ersättning givas för det lidande som genom ärekränkande gärning må anses någon tillskyndat. I samband med BrB:s införande överarbetades nämnda kapitel, varvid dock nu ifrågavarande paragraf bibehölls oförändrad.

Ordalagen i 3 § utgör visst stöd för att vid förtal av avliden ersättning må tillerkännas efterlevande, om gärningen befunnits vara sårande för denne. Emellertid medgav lagrummet vid tiden för BrB:s ikraftträdande ersättning för lidande allenast till den som blivit omedelbart kränkt. I förarbetena till BrB eller till de förut nämnda ändringarna i 6 kap SL finns ej några uttalanden som ger vid handen, att det varit meningen att rätten till ersättning enligt 3 §, genom upptagandet i BrB av brottet förtal mot avliden, skulle vidgas till att omfatta efterlevande till avliden som utsatts för förtal. Åtskilliga omständigheter talar också mot ett antagande att lagstiftaren skulle ha varit beredd att genomföra en sådan principiellt betydelsefull utvidgning.

I detta hänseende må till en början framhållas, att med kriminaliseringen av förtal mot avliden främst avsetts att skydda minnet av den avlidne. Närstående efterlevande till den avlidne har visserligen tillerkänts rätt att väcka åtal, men härav följer icke utan vidare att de också skall äga rätt till ersättning. Att bland brottsrekvisiten för förtal av avliden upptagits, att gärningen är sårande för de efterlevande, har såsom klart framgår av motiven föranletts enbart av att man velat i lagtexten markera, att kriminaliseringen ej skall gälla personer, som för länge sedan avlidit.

Det är en huvudregel i svensk rätt, att endast den av en skada omedelbart drabbade erhåller skadestånd. Vidare gäller att om den skadelidande dör, hans anspråk på ersättning för annan än ekonomisk skada icke övergår på arvingarna, med mindre den skadelidande under sin livstid genom dom tillerkänts ersättning för skadan. Om Dag Hammar-

skjöld i livstiden utsatts för förtal, som ej före hans död lett till skadeståndstalan, skulle sålunda de efterlevande icke i anledning av brottet ha kunnat framställa anspråk på ersättning vare sig för lidande som tillfogats Dag Hammarskjöld eller för eget lidande.

Mot skadeståndsskyldighet talar också, att det vid förtal av avliden — till skillnad från förhållandet vid ärekränkning mot levande person — som regel blir fråga om en för gärningsmannen svårbestämbar krets av målsägande. Gärningsmannen kan, om skadeståndsrätt erkännes, riskera att ett stort antal målsägande efter varandra för talan om samma brott.

Med hänsyn till vad nu anförts kan det ifrågavarande stadgandet i 6 kap 3 § SL icke anses giva rätt till ersättning för lidande, som genom förtal av avliden tillskyndats den avlidne efterlevande. Det har icke påståtts att den åtalade tidningsartikeln skulle ha inneburit jämväl ett mot Sten Hammarskjöld omedelbart riktat ärekränkingsbrott.

Jag finner alltså skadeståndsyorkandet icke vara lagligen grundat.

Svea hovrätts ovan refererade dom den 30 maj 1968 gällde ansvar för förtal och förtal av avliden på grund av vissa uttalanden i romanen "Märit" som utkom 1965. I skadeståndsdelen uttalar hovrätten till en början att HD i domen i Hammarskjöldsmålet funnit skadestånd kunna utdömas för förtal av avliden. Hovrätten anför vidare:

Förtal av avliden kan förekomma såväl i skrift som i muntligt yttrande. Bedömningen av frågan om rätt till skadestånd kan ej påverkas av den form i vilken förtalet skett. Den omständigheten att böter jämte skadestånd enligt rättspraxis ansetts vara en lämplig reaktion mot tryckfrihetsbrott bör därför ej inverka på den principiella bedömningen av rätten till skadestånd. Mot skadestånd talar enligt hovrättens mening främst den inom svensk rätt gällande huvudregeln att endast den av en skada omedelbart drabbade erhåller skadestånd. Vidare bör beaktas den omständigheten att, om den för förtal utsatte avliden först efter det gärningen begåtts de efterlevande icke kan framställa anspråk på ersättning för lidande som tillfogats dem. Det vore egendomligt om de i skadeståndsrättsligt hänseende skulle komma i bättre ställning om brottet begåtts efter det den förtalade avlidit.

Härtill kommer att med kriminaliseringen av förtal av avliden främst avsetts att skydda minnet av den avlidne. Detta bör kunna ske utan att åtalsberättigad närstående får rätt till skadestånd.

Tillämpningen av en princip om rätt till skadestånd kan på sätt framhålles i Högsta domstolens dom innebära vissa svårigheter, bl a när kretsen av målsägande är svårbestämbar. Vid den principiella bedömningen kan enligt hovrättens mening hänsyn inte tagas till huru må förhålla sig i det särskilda fallet.

Med hänsyn till vad som nu anförts anser hovrätten, att rätt till skadestånd för förtal av avliden ej kan grundas på stadgandet i 6 kap 3 § strafflagen. — — —

Svea hovrätts dom, som vann laga kraft, har inte refererats i SvJT.

3.3.2.2 Skadeståndets beräkning

En fråga som framförallt är aktuell när det gäller skadestånd i anledning av förtal är hur skadeståndet skall bestämmas då det finns flera målsägande och hur man skall förfara då flera medverkat till skadan.

När det gäller den förstnämnda frågan måste konstateras att vid nu ifrågavarande brott liksom vid annan brottslighet varje målsägande kan begära skadestånd och erhålla sådant i förhållande till den skada eller det lidande den brottsliga gärningen inneburit för honom. Det är naturligen svårt att värdera en persons lidande eller obehag i pengar, och skadeståndets storlek är därför i praktiken beroende på en skälighetsuppskattning av domstolen. I processuellt hänseende brukar man uppställa regeln att den som lidit skada är bevisskyldig för skadans storlek. Om emellertid bevisning endast med svårighet kan föras om skadans storlek, vilket väl är det normala vid ersättning för lidande på grund av ärekränkande gärning, får rätten enligt RB 35:5 uppskatta skadan till skäligt belopp. Vid denna skälighetsuppskattning skall hänsyn tas till förtalens art, det sätt på vilket det kränkande uttalandet spritts, i vilken utsträckning det spritts, den förtalades person och ställning liksom övriga omständigheter.

Att ur befintliga rättsfall dra några be-

stämda slutsatser om vilka omständigheter som i ett visst fall varit avgörande vid bestämmandet av skadeståndsbeloppets storlek är svårt. I *NJA 1966 s 565* tycks den omständigheten att uppgiften spritts genom en tidning med stor upplaga ha spelat en viss roll. I *NJA 1962 s 31* torde det förhållandet att de felaktiga, kränkande uppgifterna lämnats av ett bolag som drev kreditupplysningsverksamhet ha haft viss betydelse.

När flera medverkat till en skada är huvudregeln att de skall solidariskt stå för skadeståndet under förutsättning att de förorsakat samma skada (skadeståndslagen 5:6). Om samma kränkande uppgifter om någon person vid flera olika tillfällen spritts av olika personer, bör de i princip anses gemensamt ha förorsakat en och samma skada, som kan uppskattas till ett visst belopp. Detta belopp skall då gäldas solidariskt av alla dem som medverkat till skadan.

Har en av flera solidariskt ansvariga varit tvungen att presteras hela ersättningen till den förfördelade, uppstår frågan om han åtnjuter regressrätt mot de övriga. I rättsfallet *NJA 1937 s 264* (plenimål) uttalade HD: "Då flera personer på grund av brottsligt förfarande dömts att solidariskt ersätta skada jämte rättegångskostnad, måste de anses skyldiga att i gäldandet härav sinsemellan taga del efter ty med avseende å omständigheterna må vara skäligt." Då samma kränkande uppgifter om en person fällts av olika personer efter varandra till olika personer, bör således vid den inbördes fördelningen dem emellan av skadeståndsskyldigheten hänsyn tas till i vilken utsträckning var och en av de brottsliga bidragit till spridningen och därmed till den lidna skadan.

När det gäller kränkande uppgifter som spritts genom tryckt skrift, t ex en tidning, är förhållandet i viss mån ett annat. På grund av de särskilda ansvarighetsregler och forumregler som gäller beträffande tryckt skrift kommer i princip varje skrift att i skadeståndshänseende bedömas för sig, och något solidariskt ansvar mellan olika tidningar uppkommer ej. Varje tidning som innehållit uttalandet i fråga får anses ha begått ett

särskilt brott och varje tidning får stå för den skada den förorsakar. Även här borde dock i princip i skadestånd inte utgå mer än det belopp vartill den totala skadan kan skattas oberoende av hur många tidningar som innehållit det kränkande uttalandet.

Som exempel kan nämnas följande fall. I maj 1965 utpekades i en viss tidning en person som blivande svensk nazichef, misstänkt för högmålsbrott, olaga underrättelseverksamhet m m. Uppgiften spreds i ett stort antal tidningar över hela Sverige. Enligt uppgift i pressen (år 1970) hade han dittills i skadestånd fått ut 200 000 kronor, merparten efter frivilliga uppgörelser med respektive tidningar. Om en samlad bedömning ägt rum beträffande samtliga de tidningar som återgav nyssnämnda uppgifter torde kunna antas att det sammanlagda skadeståndet inte skulle ha utgått med detta belopp.

3.4 *Publicistklubbens publiceringsregler och Pressens opinionsnämnds verksamhet*

Publicistklubben (PK), som enligt stadgarna är "den samfälliga representationen för press, radio och television i deras etiska och kulturella strävanden", har alltsedan den bildades 1874 ägnat de pressetiska frågorna stor uppmärksamhet. De första hedersreglerna eller PK-reglerna formulerades 1900 och fastställdes 1923. Nya regler anpassade efter samhällets utveckling antogs senast 1971. Reglerna betecknas som "regler för god publicistisk sed". Som syfte med reglerna anges "att förebygga spridning av oriktiga eller genom ofullständighet skadande meddelanden" och att skydda den enskilde mot oförskyllt lidande genom publicitet. Publicistklubben har drygt 2 000 medlemmar.

Vid sidan om PK-reglerna har Svenska journalistförbundet (SJF) med sina omkring 6 000 medlemmar antagit en särskild yrkeskodex, avsedd att utgöra "vägledning i arbetet på fältet och på redaktionerna, när problem uppstår, som endast ofullständigt eller inte alls behandlas i gällande kollektivavtal, i PK:s publiceringsregler eller i TU:s uttalanden om textreklam". Som framgår av

det nu anförda finns en tredje regelsamling. Dessa regler — angående textreklam — har antagits av Tidningsutgivareföreningen (TU) med 240 medlemmar huvudsakligen representerande dagspressen.

För att dessa utomrättsliga regler skall ha någon effekt fordras att det finns organ som bedömer om god publicistisk sed iakttagits. Främst bland dessa är Pressens opinionsnämnd. Opinionsnämnden tillkom 1916 men har först senare fått sin nuvarande funktion och betydelse som publicistisk hedersdomstol. Stadgar för nämnden antas av pressens samarbetsnämnd, ett samarbetsorgan för de tre stora pressorganisationerna PK, Svenska journalistförbundet och Svenska tidningsutgivareföreningen. Opinionsnämnden består av ordförande och fem ledamöter. Ersättare för ordföranden är tre vice ordförande. För var och en av de övriga ledamöterna finns suppleanter. PK, SJF och TU utser vardera en ledamot jämte två suppleanter. En av justitieombudsmännen och ordföranden i Sveriges advokatsamfund utser gemensamt två ledamöter och sex suppleanter. Vägledande för detta senare val bör enligt stadgarna vara att vederbörande skall ha förankring hos allmänheten, företrädesvis genom anknytning till det fria folkbildningsarbetet eller andra folkrörelser, arbetsmarknadens parter, konsument- eller näringslivsorganisationer eller liknande, samt att de inte står i beroendeförhållande till tidningsföretag eller till pressens organisationer. De sålunda utsedda ledamöterna och suppleanterna utser gemensamt ordförande och vice ordförande. Dessa bör enligt stadgarna väljas bland jurister som innehar eller innehaft domarämbete. För samtliga ledamöter är mandattiden 2 år.

Stadgarna för opinionsnämnden innehåller inga närmare föreskrifter om handläggningen av klagorendena. Två regler är emellertid av grundläggande betydelse. För det första är förfarandet helt skriftligt, för det andra är det parterna själva som får införskaffa erforderlig utredning. Opinionsnämndens beslut innefattas i ett opinionsuttalande. Vid omröstningen har varje deltagande en röst.

Den fungerande ordföranden har utslagsröst vid lika röstetal. Utslagen är offentliga. De enskilda ledamöternas vota bör dock enligt stadgarna inte yppas. 1969 genomfördes en rätt för nämnden att vid fällande uttalande uttaga expeditionsavgift. Avgiften utgår numera med ett grundbelopp — 1 000 kr — att utges lika av alla tidningar som första gången klandrats av nämnden. Vid upprepade anmärkningar mot en och samma tidning höjs avgiften. Högsta avgiften är 3 000 kr.

Ärendena (i stadgarna benämnda hedersmål) upptas av nämnden på anmälan av Allmänhetens pressombudsman eller på anmälan, som ingivits till denne och som denne hänskjuter till nämnden. En anmälan som ingivits till ombudsmannen men av denne lämnats utan åtgärd kan av anmälaren hänskjutas till nämnden under förutsättning att saken rör anmälaren själv. Väsentligt är att opinionsnämnden har rätt att i sista hand fritt avgöra vad som skall prövas. Gällande stadgar innehåller följande bestämmelse: "Nämnden äger i särskilda fall pröva mål även under andra förutsättningar eller i annan ordning än ovan sagts. Nämnden avgör jämväl huruvida ett anmält mål skall upptagas till behandling eller ej. Nämnden har obetingat rätt att, även efter påbörjad handläggning, visa ett mål ifrån sig." Enligt stadgarna prövar nämnden ärenden som gäller tillämpningen av god publicistisk sed, sk hedersmål, rörande "all periodisk press som tillhandahålles allmänheten genom abonnemang eller lösnnummerförsäljning eller som på annat sätt är tillgänglig för envar". Nämndens prövning avser en etisk, inte en juridisk bedömning. Syftet med nämnden är nämligen att åstadkomma en sanering inom gällande tryckfrihetslagstiftnings ram bl a för att undvika en skärpt lagstiftning. Antalet ärenden hos opinionsnämnden ökar. 1970 avgjordes 78 och 1971 80 ärenden av opinionsnämnden.

Allmänhetens pressombudsman (PO) utses enligt instruktionen av ett kollegium bestående av samma båda personer som utser lekmanrepresentanterna i opinionsnämnden (en JO och ordföranden i Sveriges

advokatsamfund) samt ordföranden i pressens samarbetsnämnd. Ombudsmannen anställs hos en stiftelse, som inrättats av de tre pressorganisationerna med uppgift enligt stadgarna att "besluta om anställande av och bestrida löne- och administrationskostnaderna" för ombudsmannen. Mandattiden är tre år. Till PO skall utses en person med särskilda insikter inom området för pressetik. Hänsyn skall också tas till vederbörandes journalistiska erfarenheter.

PO har till uppgift att på eget initiativ eller efter anmälan påtala avvikelser från god publicistisk sed i periodisk skrift. Han har här två olika möjligheter. Antingen kan han hänvända sig direkt till tidningen för rättelse eller genmäle eller också kan han överlämna ärendet till opinionsnämnden. Han verkar med andra ord som sällningsinstans till opinionsnämnden. För att ett ärende skall kunna hänskjutas till opinionsnämnden skall PO grunda sin bedömning på följande tre omständigheter: 1) det skall finnas skälig grund för anmälan, 2) det skall vara av betydelse med hänsyn till etiska principer, pressens anseende eller den skada som ett meddelande kan tänkas ha vållat någon att anmälan prövas av nämnden, 3) anmälan måste avse ett pressuttalande eller meddelande som är relativt aktuellt. Finner PO att nämnda omständigheter inte föreligger kan han avskryva ärendet. Därvid kan hänsyn tas till om tillfredsställande rättelse publicerats av den felande tidningen. PO skall vidare enligt instruktionen lämna allmänheten upplysningar i pressetiska frågor och medverka i allmän upplysningsverksamhet rörande frågor inom det pressetiska området. I det sistnämnda innefattas medverkan "i form av föredrag, artiklar m m i facktidskrifter och andra publikationer samt, om så erfordras, även inom ramen för journalistutbildningen".

Som exempel på fall från opinionsnämndens verksamhet som kan vara av värde att beakta i förevarande sammanhang kan nämnas följande:

1. Allmänhetens Pressombudsman (PO) har i anledning av anmälningar, som inkom-

mit till honom, hos Opinionsnämnden påtalat en artikel i Expressen den 12 april 1970 med rubriken "Knarkkungarna fortsätter jätteaffärerna i fängelset".

I artikeln gjordes gällande att svenska storhandlare i narkotika som dömts till flera års internering fortsatte att från fängelserna leda smuggling och försäljning av gift till svenska ungdomar. De använde sina permissioner till att övervaka affärerna, ge order åt underlydande och hålla sina gangsterband samlade. Dessa och andra hithörande förhållanden skulle ha avslöjats i ett undersökningsmaterial om narkotikahandel som Expressen fått ta del av. I fortsättningen av artikeln hänförde sig Expressen bl a som exempel på sådana ligaledare till två namngivna personer — här kallade A och B. A sades ha hållit på med narkotikahandel i minst tio år och år 1968 dömts till internering i fyra år. Om B hette det att han samarbetat med A samt att han dömdes 1968 och väntades bli fri i april 1971. Polisen sades ha säkra bevis för att A och B från fängelset fortsatte att dirigera stora affärer. Båda två fick då och då permission "utan övervakning". Narkotikapolisen hade fastslagit att de under permissionerna träffade sina affärskontakter och underlydande och fortsatte storaffärerna. Vidare omnämndes att dessa grossister gjorde så stora vinster att de inte behövde många permissioner under fyra år för att hålla sina väldiga vinstmarginaler uppe och samla förmögenheter.

I en mot artikeln riktad anmälan till PO anförde B, att någon misstanke om att han sysslade med narkotikaförsäljning under straffverkställighet aldrig uttalats av någon person eller myndighet. Ingen förundersökning därom hade inletts, än mindre hade åtal eller dom förekommit. Det var uppseendeväckande att tidningen på detta sätt beskyllde honom och andra namngivna personer för allvarliga brott. Det måste för hans del medföra svårigheter vid hans frigivning och anpassning till socialt leverne. I en senare skrift till PO anförde B, att tidningen genom artikeln gav spridning åt rykten som var helt oggrundade. Även om tidningen skulle vilja hävda att det varit berättigat att artikeln införts, hade det saknats skäl att namnge B och övriga personer. Namngivningen hade intet som helst nyhetsvärde.

I skrivelse till Opinionsnämnden i anledning av B:s anmälan anförde PO, att Expressen i artikeln påstått att namngivna personer — däribland B — ägnade sig åt brottslig verksamhet av grov beskaffenhet och att

tidningen, som såvitt utredningen visade inte ägt stöd för dessa påståenden, därigenom enligt PO:s mening åsidosatt god publicistisk sed.

Härefter anmälde även A Expressens förevarande artikel hos PO och anförde, att Expressens påstående att han under straffverkställighet sysslade med försäljning av narkotika var helt ogrundat. Med skrivelse den 20 oktober 1970 överlämnade PO A:s anmälan till Opinionsnämnden att tas i beaktande vid prövningen av ärendet angående B.

Hos Opinionsnämnden har Expressen åberopat vissa uttalanden i Expressen den 22 och den 23 oktober 1970, vari uppges bl a att A nyligen anhållits för att han under en av sina permissioner tagit emot ett parti narkotika.

Förevarande ärende har enligt § 10 sista stycket i stadgarna för Opinionsnämnden utsatts till behandling av nämndens samtliga ledamöter och suppleanter i den mån förhinder inte förelegat.

Opinionsnämnden beslöt göra följande uttalande.

I PK:s publiceringsregler sägs under rubriken ”Döm ingen ohörd” bl a:

”Publicera inte anmälan om brott utan att noga pröva om anmälan kan anses grundad. Betänk att den anmälde kan vara oskyldig. — — — Föregrip inte domstolens avgörande genom att ta parti i skuldfrågan.” Och under rubriken ”Var försiktig med namn” sägs bl a: ”Pröva noga om inte publicering av ett brott kan ske utan att namnet på den misstänkte eller dömda utsätts. Detta gäller framför allt om omyndiga lagöverträdare. Publicera i regel inte namn förrän dom fallit och aldrig om villkorlig dom, ungdomsfängelse eller skyddstillsyn kan komma i fråga. Undvik namnpublicering vid fängelsestraff på två år eller därunder.”

Såsom framgår av formuleringen innefattar dessa regler inte något absolut förbud mot att publicera uppgifter om brott före fällande dom och inte heller förbud mot namnpublicering i alla situationer. Reglerna måste anses förutsätta, att i särskilda fall publiceringsintresset *kan* väga över de hänsyn till den enskilde som reglerna vill inskräpa, och att en tidning, när sådant fall ifrågakommer, skall göra en allvarlig avvägning av de skäl som kan tala för eller emot publicering.

I det nu aktuella fallet har Expressen givit publicitet åt påståenden att namngivna, för narkotikabrott dömda personer under avtjänande av straff fortsatte sin brottsliga

verksamhet. I artikeln redovisas vissa uppgifter som Expressen erhållit som stöd för påståendena, dock utan att den direkta källan för uppgifterna närmare anges. Vid den tidpunkt då artikeln publicerades hade något åtal inte väckts. I sitt svaromål i ärendet till PO har Expressen framhållit, att artikeln var grundad på mycket säkra uppgifter från personer som väl kände till anmälarnas förhållanden. Det rörde sig inte om rykten eller löst grundat prat. Expressen hade ingen anledning att betvivla uppgifternas sanningshalt, men tidningens sekretessplikt gentemot dem som satt inne med uppgifterna var självklar. — Opinionsnämnden vill i detta sammanhang framhålla, att det är ett känt förhållande att bevisning beträffande storhandeln med narkotika är mycket svår att erhålla och att uppgiftslämnare i stor utsträckning är rädda för att framträda öppet.

Som motiv för publiceringen har Expressen framhållit, att tidningen under en längre tid fört en kraftig kampanj mot narkotikamissbruket innefattande även avslöjande av narkotikahandeln, särskilt beträffande storhandlarna i narkotika, de s k knarkgrossisterna. Trots en generellt humanitär inställning till lagöverträdare har tidningen i detta fall ansett att den fara som hotade ungdomen var så allvarlig att humaniteten måste få vika. Ett namngivande av brottslingar av denna kategori tjänade enligt tidningens åsikt till att försvåra att de återupptog sin verksamhet som narkotikahandlare då de återvände till samhällslivet. När tidningen nåtts av tillförlitliga uppgifter att storhandlare i narkotika fortsatte sin verksamhet i fängelset, hade tidningen valt att publicera, varigenom tidningen dels fäste sina läsares uppmärksamhet på ett allvarligt samhällsproblem, dels försvårade de omtalade personernas brottsliga verksamhet efter frigivningen. Det kunde inte vara riktigt att belägga en tidning med munkavlen att den måste invänta förundersökning eller dom innan den kunde avslöja att brottslighet försiggick; det skulle innebära en betänklig försvagning av pressens vakande roll i samhället.

Alla torde vara ense om att det är en angelägen uppgift för pressen att sprida upplysning om de allvarliga samhällsproblem som den illegala handeln med narkotika utgör. Den nu ifrågavarande artikelns allmänna syfte får också anses stå i överensstämmelse med denna pressens uppgift.

Emellertid uppkommer här frågan om detta i och för sig beaktansvärda allmänna

intresse berättigat tidningen att rikta anklagelser om brott mot namngivna personer. Även om man på denna punkt kan hysa betänkligheter, har dock Opinionsnämnden vid sin prövning av ärendet inte ansett sig kunna göra gällande, att den bedömning av skälen för och emot publicering som Expressen gjort inneburit att tidningen genom publiceringen åsidosatt god publicistisk sed.

Opinionsnämnden finner därför – med beaktande av de särskilda omständigheterna i detta fall – anmälningarna inte föranleda någon anmärkning mot Expressen.

2. Allmänhetens Pressombudsman (PO) har hos Opinionsnämnden påtalat en artikel i Göteborgs-Posten den 14 januari 1971.

Artikeln hade rubriken "Regeringen lånar upp miljarder utomlands". I ingressen omtalades att en för svenska förhållanden fantastisk affärstransaktion, som av allt att döma medverkat till den svenska valutabalansens konsolidering, enligt vad Göteborgs-Posten erfarit gjorts upp för ungefär ett år sedan. Representanter för regeringen och denna närstående intressen hade då enats om att i utlandet låna upp ett miljardbelopp. Omkring 1,3 miljarder kronor hade redan införts i landet, men uppgörelsen medgav också en fortsatt upplåning till en sammanlagd summa av 1 500 milj dollars, avsedd att utbetalas i tre terminer fram till 1972. Enligt artikeln hade transaktionen skett via en bankfirma med representation i Luxemburg samt under förmedling av en i artikeln namngiven person vilken i finanskretsar var känd som regeringen närstående. Samarbete skulle också ha etablerats med ett namngivet f d kansliråd. Upplåningen beräknades komma från oljeproducenter, Europadollarmarknaden m fl källor. I ett avsnitt av artikeln med rubriken "Politisk betydelse" anfördes att riktlinjerna för transaktionen på sin tid dragits upp av nämnda finansmän tillsammans med den svenske industriministern Krister Wickman och dåvarande LO-ekonomen och riksdagsmannen Hans Hagnell. Den ursprungliga anledningen skulle ha varit att pengarna skulle användas för krediter till de svenska varven för att på så sätt knyta denna industri närmare till staten. Lånen kunde – hette det i artikeln – givetvis få stor politisk betydelse genom att regeringen trädde in i bilden och "räddade" varven och därmed sysselsättningen. I fortsättningen lämnades olika uppgifter om lånebelopp, amorteringsvillkor och räntesatser. Det skulle enligt artikeln i diskussionen om genomförandet av låneaffären ha framhållits att en så kraftig upp-

låning i utlandet skulle kunna bli ödesdiger för den svenska ekonomin och, som man uttryckte saken, "bli den svenska arbetarens död". Slutligen anfördes under rubriken "Mellanöstern svek" att enligt vad tidningen erfarit hade av de beräknade 500 milj dollars, som skulle utgöra den första posten, endast drygt 200 milj (motsvarande 1,3 miljarder svenska kronor) upplånats och på olika vägar införts i Sverige. Tillgången på pengar skulle inte ha blivit den väntade bl a beroende på krisen i Mellersta Östern. Vad som skulle komma att ske i upplåningshänseende under 1971 återstod att se, men det var enligt artikeln klart att upplåningen och införandet i Sverige av de nämnda pengarna i viss mån räddade valutabalansen under de kritiska månaderna före valet förra året. Några uttalanden från de omnämnda personerna återgavs inte i artikeln, som var illustrerad med bilder av Wickman och Hagnell.

I anmälan till PO anförde statsrådet Krister Wickman att uppgifterna i artikeln var helt kategoriska och inte lämnade rum för någon tvekan från redaktionens sida. Uppgifterna, som var detaljerade och bl a gällde flera namngivna personer, var emellertid oriktiga, vilket varje bankman hade kunnat upplysa om redan med utgångspunkt från beloppens uppgivna storlek och villkoren i övrigt. En kontroll av uppgifterna före publiceringen hos någon av de personer, som enligt tidningen skulle ha medverkat i transaktionen, skulle också ha visat detta. En sådan kontroll, som bara hade tagit några minuter, hade emellertid såvitt bekant inte skett, trots att tidningen själv karakteriserade transaktionen som "fantastisk". Wickman, som hänvisade till uttalanden i PK:s publiceringsregler att information skall vara korrekt samt att saklighet och opartiskhet skall eftersträvas i nyhetsförmedlingen, hemställde med hänsyn till vad sålunda angivits om prövning huruvida artikeln innefattat avvikelser från god publicistisk sed.

I yttrande till PO instämde Göteborgs-Posten i att tidningarna som allmän regel borde eftersträva korrekt information, saklighet och opartiskhet. I fråga om den anmälda artikeln ville tidningen anföra att det här till stor del gällde en politisk fråga. I sådana frågor brukade man inte tillämpa samma bedömning som när kritik riktades mot privatpersoner. Påståenden och dementier ingick i det politiska spelet. Det hände också att kritik uttalades i riksdag och vid offentliga möten av politiker mot andra politiker eller mot företag. Sådana angrepp bru-

kade inte påtalas, inte heller när de återgavs i massmedia. Tidningen hade därmed inte velat säga att den inte kunnat tillfråga de personer, som nämndes i artikeln, men man ville betona att tidningens uppgiftslämnare hade en sådan ställning att man ansett sig ha fullgoda skäl att lita på deras utsagor. Av naturliga skäl var tidningen förhindrad att namnge dem. Så snart Wickman dementerat artikeln, hade tidningen på framträdande plats publicerat hans uttalande. Tidningen beklagade givetvis att Wickman genom olyckliga formuleringar känt sig utpekad på ett för honom kränkande sätt.

Förevarande ärende har enligt § 10 sista stycket i stadgarna för Opinionsnämnden utsatts till behandling av nämndens samtliga ledamöter och suppleanter i den mån förhinder inte förelegat.

Opinionsnämnden beslöt att göra följande uttalande,

Uppgifterna i artikeln har bestritts av Wickman. Emellertid har han fått tillfälle att utan dröjsmål i tidningen dementera uppgifterna. Med hänsyn till att artikeln är ett led i den politiska nyhetsförmedlingen och till att artikeln inte kan uppfattas som ett angrepp mot Wickman personligen, anser sig nämnden inte ha tillräcklig anledning att framställa någon anmärkning mot tidningen.

3. Allmänhetens pressombudsman (PO) har hos Opinionsnämnden påtalat en bildserie införd i Göteborgs-Tidningen, Se och FIB/Aktuellt. Bakgrunden till publicering var denna: Den 20 maj 1970 försvann fru Ulla Höglund från sitt hem i Södertälje. Hon påträffades den 4 juni 1970 mördad i ett skogsparti utanför staden. En man, som misstänktes för mordet, häktades och åtalades inför Södertörns domsagas häradsrätt. Huvudförhandling i målet ägde rum i augusti 1970. Riksåklagaren beslöt den 4 september 1970 att nedlägga åtalet mot den häktade. Vid huvudförhandlingen hölls den 25 augusti vittnesförhör med rättsläkaren Sven-Olof Lidholm. I samband därmed visade Lidholm inför rätten en film som tagits vid en av honom genomförd rekonstruktion av hur mordet enligt hans uppfattning tillgick. Vid rekonstruktionen hade Lidholm och en kvinnlig assistent till honom agerat som mördaren och dennes offer. Tillvägagångssättet vid rekonstruktionen innebar i korthet att mördaren vid ett samlag med fru Höglund drog upp hennes BH mot halsen samt ströp henne med densamma.

Bilder från den av Lidholm företagna re-

konstruktionen infördes i olika tidningar enligt följande:

Göteborgs-Tidningen publicerade den 27 augusti 1970 åtta bilder, varav en i kraftig förstoring, från Lidholms rekonstruktion. Bildserien, som täckte mittuppslaget i tidningen, hade försetts med rubriken: "I Lidholms film: Dödens famntag!" Texter till de olika bilderna i serien förklarade tillvägagångssättet vid mordet enligt Lidholms uppfattning. Bl a framhölls att rekonstruktionen visat att de skador, som vållats den mördade Ulla Höglund, kunde ha uppkommit genom detta tillvägagångssätt.

Tidningen *Se* publicerade den 3 september (nr 36/1970) en kraftig förstörd färgbild och sex bilder i svart-vitt från rekonstruktionen med bildtexter som förklarade tillvägagångssättet. Bildserien hade rubriken: "Gick mordet till så här?"

Tidningen *FIB/Aktuellt* publicerade den 8 september 1970 (nr 37/1970) bl a åtta bilder från rekonstruktionen. Huvudrubriken lyste: "Den sönderslitna BH:n bevisar: Ulla Höglund ströps av en abnorm man!" Texter till de olika bilderna kommenterade förloppet.

I skrivelser till de nämnda tidningarna ifrågasatte PO om publiceringen av denna bildserie bort ske.

I yttranden till PO anförde de berörda tidningarna:

Göteborgs-Tidningen: Tidningen ansåg sig ha varit i sin fulla rätt att publicera bilderna av hänsyn till ett oavvisligt allmänintresse. Det hade rört sig om en av de märkligaste mordrättegångarna på mycket länge, och man ansåg att det var tidningens skyldighet att publicera det bevismaterial som i så stor utsträckning kom att fria den åtalade. Om detta inte kunde accepteras, var det inte fel på tidningarna utan på PK:s regler. Tidningen framhöll också, att det var möjligt att rättegången inte fått det förlopp den haft, om inte nyhetsmedia så ihärdigt beskrivit och bevakat vad som hände.

Se: Vittnet Lidholms rekonstruktion av mordet hade kommit att spela en nyckelroll under rättegångsförhandlingarna. Detta hade bekräftats av den åtalades försvarare. Visserligen utgjorde denna rekonstruktion en detaljerad beskrivning av tillvägagångssättet vid brott men omständigheterna var i detta fall speciella. Det var just tillvägagångssättet som anfördes som ett avgörande bevis för att den åtalade inte kunde vara skyldig. Därför hade rekonstruktionen ett oavvisligt allmänintresse.

FIB/Aktuellt: Vid ifrågavarande rättegång hade både åklagare och försvarare inför öppna dörrar utfört sin talan på sådant sätt att privatlivets intimaste detaljer kommit att dragas in i målet. Man fick förmoda att de ansett förfaringsättet tjäna något försvarligt ändamål. Syftet med offentlighetsprincipen var att allmänheten skulle ha full insyn i hur rättegångar tillgick och kunna bilda sig en föreställning om hur domaren ledde rättegången samt hur åklagaren och försvararen agerade. Med ledning av massmedias informationer i dessa hänseenden kunde allmänheten bilda sig en föreställning om hur rätts-säkerhetskraven uppfylldes. De intressen som skulle skyddas genom offentlighetsprincipen måste enligt tidningens mening obetingat ta över anvisningen i PK:s publiceringsregler att avstå från publicitet som kunde kränka privatlivets helgd. Ett motsatt resonemang skulle kunna leda till att offentlighetsprincipen sattes ur kraft genom att PK-reglerna tillämpades så strängt att en rättegång med inslag av detaljer som kränkte privatlivets helgd inte skulle kunna skildras fullständigt och sanningsenligt i pressen.

I en till PO ingiven skrift har den mördades far framhållit att han hans hustru och dotter fann här förevarande bildserier synnerligen kränkande och att bildserierna därför borde påtalas inför nämnden:

I skrivelse till nämnden uttalade PO:

”Rättegången med anledning av mordet på fru Ulla Höglund tilldrog sig betydande uppmärksamhet i pressen. Att referat från rättegången och redogörelser för bevisläget bereddes avsevärt utrymme i tidningarna måste anses naturligt med hänsyn till de säregna omständigheterna i målet och till pressens uppgift att bevaka domstolarnas verksamhet och rättsväsendet i övrigt. Det förhållandet att offentlighet i regel tillämpas vid domstolsförhandlingar och ifråga om rättegångshandlingar kan dock enligt min mening inte befria tidningarna från skyldighet att med beaktande även av pressetiska hänsyn pröva i vad mån det tillgängliga materialet bör publiceras. I det här aktuella målet var omständigheterna onekligen av speciell art. Med hänsyn därtill var det måhända godtagbart att en redogörelse lämnades för innehållet i Lidholms betydelsefulla vittnesmål. Jag kan emellertid inte finna att det var ett oavvisligt allmänintresse att också publicera bilder från den rekonstruktion som Lidholm företagit. Denna bildpublicering får enligt min mening mera anses tillgodose ett

sensationsintresse utan påtagligt samband med uppgiften att referera rättegångsförhandlingarna. Bilderna måste anses ha en för den mördade starkt nedsättande innebörd. Därjämte synes publiceringen av bildserien stå i strid med anvisningarna i PK:s publiceringsregler att undvika detaljerade beskrivningar av tillvägagångssättet vid brott, särskilt sedlighetsbrott, samt att alltid visa offren största möjliga hänsyn. Jag anser på nu angivna grunder att Göteborgs-Tidningen, Se och FIB/Aktuellt genom publiceringen av bildserien åsidosatt god publicistisk sed.”

Opinionsnämnden beslöt göra följande uttalande.

Såsom PO kommit till anser nämnden, att det får godtagas att en redogörelse lämnades i artiklarna för innehållet i rättsläkaren dr Lidholms vittnesmål.

I anslutning till bilderna har det i de påtalade artiklarna tydligt angivits, att det var fråga om ett försök till rekonstruktion av brottet och att de på fotografierna agerande var andra personer än den mördade och den tilltalade. Med hänsyn till den centrala betydelse tillvägagångssättet vid brottet hade för frågan om den tilltalades skuld, måste också hänsyn tagas till hans intresse av att full publicitet gavs åt alla omständigheter som kunde tala till hans förmån, och det har inte gjorts gällande att publiceringen av bilderna stått i strid med den tilltalades intressen. Med beaktande av de särskilda omständigheter, som sålunda förelåg i detta fall, finner nämnden att de anmälda tidningarna inte kan anses ha genom publiceringen av bilderna åsidosatt god publicistisk sed.

3.5 Ekonomiskt förtal *m m*

Som ekonomiskt förtal brukar betecknas förtal som riktar sig mot en fysisk eller juridisk person och som medför ekonomiska skadeverkningar för den utpekade men inte innefattar angrepp mot någons personliga heder. I BrB och TF saknas uttryckliga straffstadganden rörande ekonomiskt förtal och ärekränkning av juridiska personer och andra kollektiv.

Även om ekonomiskt förtal inte direkt efter ordalagen omfattas av brottsbalkens stadganden om ärekränkning, anses att spridande av oriktiga eller ogrundade uppgifter

om en persons yrkesutövning eller ekonomiska förhållanden ofta bör kunna åtkommas som vanlig ärekränkning. Även vad gäller ärekränkning mot kollektiva enheter tolkas huvudregeln i BrB 5:1 något vidsträckt och den anses tillämplig på sådana yttranden som formellt avser t ex juridisk person, ett företag eller en vara, en kår, invånarna i ett hus eller annan grupp men som måste förstås så att en eller flera bestämda personer därigenom utpekas.

I lagen (1970:412) om otillbörlig marknadsföring har intagits en generalklausul, enligt vilken en näringsidkare, som vid marknadsföring av vara eller tjänst företager handling som genom att strida mot god affärssed eller på annat sätt är otillbörlig mot konsumenter eller näringsidkare, kan vid vite förbjudas att fortsätta därmed eller företaga annan liknande handling (1 §). Denna generalklausul ger näringsidkare ett visst skydd mot förtal från konkurrenters sida. Med stöd av klausulen kan man nämligen ingripa mot att som ett led i marknadsföring oriktiga upplysningar lämnas rörande ett konkurrerande företag eller av detta tillhandahållna varor och tjänster. I viss mån torde det också få anses möjligt att ingripa mot framställningar som visserligen inte innehåller annat än fullt sakriktiga uppgifter i dessa hänseenden men är utformade på ett sätt som onödigtvis misskrediterar den utpekade. Enligt 12 § samma lag skall den som bryter mot vitesförbud ersätta skada som därigenom uppkommer för konkurrerande näringsidkare.

Enligt 16 kap 8 § strafflagen (SL) straffades den som emot annan av arghet utsatte eller forspred rykte om gärning som var menlig för den angripnes yrke, näring eller fortkomst.

Straffrättskommittén föreslog i sitt betänkande Förslag till brottsbalk (SOU 1953:14) att en motsvarande straffbestämmelse om ekonomiskt förtal skulle införas i brottsbalkens bedrägerikapitel. Med ekonomiskt förtal förstods ogrundad uppgift angående gärning eller omständighet som är ägnad att skada någon i utövningen av yrke eller näring

eller eljest i ekonomiskt hänseende. Förut-sättningen för straff enligt bestämmelsen var att gärningen inte var straffbar som förtal enligt ärekränkingskapitlet (betänkande s 28, 278–282).

Departementschefen avstyrkte i lagrådsremiss 1958 (prop 1962:10 s B 52) kommitténs förslag om ekonomiskt förtal, bl a då han ansåg att spridande av oriktiga eller ogrundade uppgifter om en persons yrkesutövning eller ekonomiska förhållanden ofta kunde åtkommas såsom vanlig ärekränkning. I den mån det var fråga om sådana närings- och ekonomiska förhållanden, som ej kunde sägas ha något samband med det personliga anseendet, hade det föreslagna stadgandet sin väsentliga betydelse i förhållandet mellan olika näringsidkare och berörde således spörsmål som lämpligast borde regleras i lagstiftningen mot illojal konkurrens, anförde departementschefen.

Lagrådet (prop 1962:10 s B 429) uttalade en avvikande mening och förordade att i ärekränkingskapitlet upptogs ett stadgande om ekonomiskt förtal. Lagrådet ansåg att sådan ryktesspridning som här var i fråga knappast syntes höra hemma i lagstiftningen mot illojal konkurrens. Att konkurrenter sprid osanna uppgifter om varandra förekom visserligen men även andra – såsom kunder, patienter, f d anställda m fl – kunde om yrkesutövare sprida oriktiga uppgifter som ej var ärekränkande i vanlig mening men mycket skadliga för vederbörande. Enligt lagrådet kunde frågan få en mera konsekvent behandling, om ett stadgande härom meddelades i brottsbalken.

I propositionen (1962:10) vidhölls emellertid den tidigare av departementschefen i lagrådsremissen intagna ståndpunkten.

Vid riksdagsbehandlingen av propositionen berördes frågan om ekonomiskt förtal i en i anledning av propositionen väckt motion (I:536). Motionen föranledde ingen ändring i Kungl Maj:ts förslag. Första lagutskottet (1LU 1962:42) anförde i frågan bl a:

Utskottet anser det möjligt att frågan om ekonomiskt förtal ej kan erhålla en tillfredsställande reglering inom den naturliga ramen

för lagstiftningen mot illojal konkurrens. Eventuellt kan det då visa sig lämpligt att i brottsbalken upptaga ett stadgande i ämnet. Spörsmålet härom synes dock icke böra upptagas till ytterligare övervägande i förevarande sammanhang utan först då utredningen om illojal konkurrens, vilken numera omhänderhar varumärkes- och firmautredningens ifrågavarande uppgifter, har framlagt resultatet av sitt arbete.

Straffrättskommittén föreslog också införande av en straffbestämmelse avseende ärekränkning av kollektiv. I propositionen om brottsbalken fanns emellertid nämnda straffbestämmelse icke medtagen. Departementschefen anförde som skäl härför bl a att man vid bedömning av om en sådan kriminalisering är behövlig måste beakta att starka betänkligheter anmäler sig ur yttrandefrihetens synpunkter. Vid övervägande av frågorna fann sig departementschefen inte övertygad om behovet av den av kommittén föreslagna utvidgningen.

Lagrådet, som även i denna fråga hade en avvikande mening uttalade bl a:

Den sakliga grunden till att vanlig ärekränkning ansetts kunna riktas endast mot fysisk person har naturligen varit, att juridiska personer ej ansetts företräda något sådant intresse som straffbestämmelserna avsett att skydda. Beträffande ekonomiskt förtal är uppenbart, att i sakens natur ej ligger någon dylik begränsning. Även juridiska personer äro bärare av ekonomiska intressen. Det synes icke behöfligt att i lagtexten särskilt utmärka, att brottsbeskrivningen avser att täcka även det fallet att förtalshandlingen gäller en juridisk persons verksamhet.

Också denna fråga upptogs i den nyssnämnda motionen I:536. Första lagutskottet uttalade i sitt även i denna del avstyrkande utlåtande:

Kollektiva enheter torde allmänt sett få anses väsentligt mindre känsliga för ärekränkning än enskilda personer, åtminstone för uttalanden, som ej är ägnade att medföra ekonomisk skada. Samtidigt torde rätten till fri kritik vara väl så betydelsefull för samhällslivet i fråga om kollektiv som beträffande enskilda. Detta är särskilt påtagligt när det gäller starka organisationer på de politiska och ekonomiska områdena. Under angivna förhållanden måste den intresseav-

vägning som bör ligga till grund för en kriminalisering av ärekränkning utfalla på annat sätt för kollektiva enheter än för enskilda personer. Bland annat därför att ett kollektiv normalt torde ha möjligheter att genom offentligt framträdande få till stånd ett tillrättaläggande av fakta, måste värdet av ett så begränsat ärekränkningskydd som hänsynen till yttrandefriheten medger starkt ifrågasättas såvitt gäller förtal utan skadeverkningar på det ekonomiska planet.

BrB kom alltså inte att innehålla något särskilt stadgande om ärekränkning av kollektiv.

Frågan om ekonomiskt förtal har därefter behandlats av utredningen om illojal konkurrens i dess betänkande Otillbörlig konkurrens (SOU 1966:71), vilket låg till grund för 1970 års lag om otillbörlig marknadsföring.

Utredningen anförde bl a:

Vad gäller i näringsverksamhet använda sanningslösa uppgifter och påståenden, vilka ekonomiskt skadar näringsidkare, hänvisar utredningen till sitt förslag till stadgande mot sådan framställning som är oriktig eller vilseledande och ägnad att påverka efterfrågan på eller utbudet av vara, tjänst eller annan nytthet. Med förslaget blir det möjligt att ingripa mot i näringsverksamhet använda oriktiga och vilseledande framställningar, som medför risk för att konsumenter och andra som tar del av dem påverkas i sitt handlande. Härigenom bereds i första hand konsumenter och andra adressater men i andra hand också andra näringsidkare ett skydd mot skada till följd av oriktiga eller vilseledande uppgifter.

Förslaget till stadgande mot oriktiga eller vilseledande framställningar ger alltså — såvitt angår förhållandet näringsidkare emellan — indirekt det rättsskydd som skulle följt av straffrättskommitténs och lagrådets förslag till stadgande mot ekonomiskt förtal. Rättsskyddet enligt förslaget gäller givetvis för varje skadad näringsidkare, oavsett om det är fråga om fysisk eller juridisk person.

Om näringsidkare eller om waror eller tjänster kan givetvis lämnas oriktiga eller vilseledande uppgifter med större eller mind-

re skadeverkningar för den drabbade i många andra sammanhang än dem som omfattas av utredningens nämnda förslag. Särskilt kommer i blickpunkten inkorrekt konsumentupplysning. Mot näringsidkare riktat ekonomiskt förtal kan också, exempelvis i hämndsyfte, spridas av privatpersoner. Ekonomiskt förtal kan drabba juridiska personer, som inte är näringsidkare. Utredningen har emellertid — — — funnit det falla utanför dess uppdrag att ta ställning till annat ekonomiskt förtal än sådant, som berör förhållandet näringsidkare emellan. Utredningen anser det emellertid angeläget att de återstående betydelsefulla frågorna om ekonomiskt förtal utreds. I viss utsträckning torde detta göras av 1963 års konsumentupplysningskommitté.

I betänkandet Konsumentupplysning (SOU 1968:58) upptog 1963 års konsumentupplysningskommitté frågan om ett straffstadgande mot ekonomiskt förtal som rättsligt korrektiv mot ovederhäftig konsumentupplysning. Kommittén ansåg emellertid att det av kommittén behandlade problemet inte kunde lösas enbart genom ett stadgande mot ekonomiskt förtal — inte ens med den av lagrådet vid BrB:s införande förordade formuleringen.

Kommittén fortsatte (s 125).

Ett sådant stadgande går inte ut på att skydda den som det här primärt gäller, dvs konsumenten. Med ett stadgande mot ekonomiskt förtal — med straff som primär påföljd vid överträdelse — kan man nämligen knappast komma åt annat än de allra grövsta formerna av vilseledande konsumentupplysning, uppsåtliga förfaranden, och detta är helt otillräckligt från konsumentens synpunkt.

Å andra sidan kan påverkan genom vilseledande information till många konsumenter medföra mycket betydande skador för enskilda företag. För en näringsidkare vore därför redan en möjlighet att kunna beivra åtminstone uppsåtliga fall av värde. Men någon adekvat lösning på problemet vilseledande konsumentupplysning utgör ett stadgande mot ekonomiskt förtal inte heller från näringsidkarsynpunkt. Ekonomiskt förtal genom konsumentupplysning utgör vidare endast en mindre del av det större problemet om skador till följd av ekonomiskt förtal. En separat lösning av detta delproblem synes inte böra komma ifråga. Kommittén vill emellertid betona vikten av att konsumentupplysningsaspekten beaktas vid en total-

lösning av problemet ekonomiskt förtal, vilket utgör en lagstiftningsfråga som det är angeläget att snarast bringa till en positiv lösning.

Vid remiss till lagrådet 1969 av förslaget till lag om otillbörlig marknadsföring uttalade föredragande departementschefen, statsrådet Geijer, i frågan om lagstiftning rörande ekonomiskt förtal bl a:

Problemet om ekonomiskt förtal går emellertid långt utöver vad som täcks av den föreslagna generalklausulen. Förtal från en näringsidkare mot en annan kan förekomma i andra sammanhang än som led i reklam och marknadsföring eller avse annat än sådana uppgifter om kommersiella förhållanden som generalklausulen kan tillämpas på. Det kan riktas sig mot eller härröra från andra än näringsidkare. Felaktiga uppgifter som sprids i form av offentlig eller privat konsumentupplysning från allmänna organ, privata organisationer, massmedia eller enskilda personer kan exempelvis vara ägnade att medföra ekonomisk skada för den som drabbas därav. Flera remissinstanser har anfört att allmänna bestämmelser mot ekonomiskt förtal behövs. Sådana bestämmelser har emellertid inte sin naturliga plats vare sig i en lag om otillbörlig marknadsföring eller i en lag om otillbörlig marknadsföring utan i brottsbalken och tryckfrihetsförordningen. Frågan om införande av allmänna bestämmelser i ämnet får tas upp i annat sammanhang (prop 1970:57 s 71).

Ämnet var därefter föremål för överläggning i riksdagens andra kammare i februari 1970, då statsrådet Geijer lämnade svar på en enkel fråga om justitieministern avsåg att förelägga riksdagen förslag till lagstiftning om ekonomiskt förtal.

Justitieministern uttalade i sitt svar bl a:

Det rör sig här om en lagstiftningsfråga av svårbedömd art. Mot envars i och för sig berättigade intresse att inte drabbas av ekonomisk skada genom oriktiga eller ogrundade uppgifter står intresset att inte begränsa yttrande- och tryckfriheten bl a till men för en fri debatt i konsumentupplysningsfrågor. Jag är för dagen inte beredd att ta ställning till om allmänna bestämmelser om ekonomiskt förtal bör införas.

I samband med riksdagsbehandlingen 1970 av prop 1970:57 med förslag till lag om otillbörlig marknadsföring, m m — vilken proposition såvitt nu är i fråga överens-

stämde med den förut nämnda lagrådsremissen — upptog tredje lagutskottet även motioner vari hemställdes om utredning om förslag till lagstiftning om ekonomiskt förtal och förtal mot juridiska personer m m (mot I:835 samt I:1171 och II:1380).

Tredje lagutskottet fann någon riksdagens åtgärd i anledning av motionsyrkandena inte påkallad. Utskottet yttrade i sitt av riksdagen godkända utlåtande (3LU 1970:45 s 88) bl a:

Utskottet delar departementschefens uppfattning att frågan om ekonomiskt förtal inte bör behandlas i förevarande sammanhang. Motsvarande bedömning gäller frågan om ärekränkning av kollektiv. Departementschefen är som framgår av ovanstående redogörelse införstådd med att ekonomiskt förtal kan medföra skada för dem som drabbas därav. Det torde därför kunna förutsättas att hithörande frågor, dvs också frågor om ärekränkning av juridisk person, ägnas tillbörlig uppmärksamhet.

I motionen 1971:646 yrkades ”att riksdagen i skrivelse till Kungl Maj:t hemställer att Kungl Maj:t måtte framlägga förslag om sådana ändringar i 5 kap 1 § BrB och i 7 kap 4 § TF att bestämmelserna i dessa även kommer att omfatta ekonomiskt förtal”. Justitieukskottet omnämnde i betänkande 1971:22 kommitténs uppdrag och anförde att frågorna om ekonomiskt förtal och förtal av juridisk person inte anses falla inom det uppdrag som lämnats till kommittén. Utskottet avstyrkte bifall till motionen eftersom utskottet inte funnit anledning att frångå den bedömning av det i motionen upptagna spörsmålet som gjorts av föregående års riksdag. Riksdagen biföll utskottets hemställan.

I anledning av motion 1972:913 om ansvar för ekonomiskt förtal anförde justitieukskottet i betänkande 1972:21, att utskottet inte funnit skäl till annat ställningstagande i frågan än det som gjorts vid föregående års riksdag. På hemställan av utskottet avslög riksdagen motionen.

Med hänsyn till vad sålunda förekommit i frågan om särskild lagstiftning om ekonomiskt förtal och förtal av kollektiv torde de allmänna bestämmelserna i BrB om förtal få

tolkas extensivt. I kommentaren till BrB I, 3:e uppl 1970, har också uttalats att den allmänna bestämmelsen om förtal fick anses något mera omfattande än straffrättskommittén avsett; härvid har hänvisats till att departementschefen i sin motivering till avstyrkande av straffrättskommitténs förslag anförde, att spridande av oriktiga eller ogrundade uppgifter om en persons yrkesutövning eller ekonomiska förhållanden tydligen ofta kunde åtkommas såsom vanlig ärekränkning. Och i fråga om ärekränkning mot kollektiva enheter sägs i nämnda kommentar, s 184, att i anslutning till äldre rättstillämpning borde huvudregeln i BrB 5:1 anses tillämplig på sådana yttranden som formellt avser t ex en juridisk person, en kår, invånarna i ett hus eller annan grupp men som måste så förstås att en eller flera bestämda personer därigenom utpekas.

Det må påpekas, att Allmänhetens pressombudsman och Pressens opinionsnämnd vid bedömningen av om god publicistisk sed åsidosatts även upptar till behandling uttalanden som skulle kunna anses hänförliga till s k ekonomiskt förtal eller ärekränkning av kollektiv.

Kommitténs direktiv innehåller intet om ekonomiskt förtal eller förtal av kollektiv. Inte heller har till kommittén inkommit någon framställning om undersökning av behovet av lagbestämmelser därom. Kommittén har med hänsyn härtill inte ansett sig böra vidare beröra dessa frågor.

4.1 Inledning

De uppgifter om utländsk lagstiftning som kommittén redovisar nedan har inhämtats främst genom utrikesdepartementets medverkan. Uppgifterna gör inte anspråk på att ge en uttömmande bild av rättsläget i respektive land. Det ligger i sakens natur att lagregler inte direkt kan visa hur fall av intressekollision skall bedömas. En vidlyftig genomgång av respektive lands rättspraxis hade varit nödvändig för att visa det faktiska läget och för att ge en klar bild av det faktiska rättsläget i de olika länderna. Ett sådant arbete hade enligt kommitténs mening blivit alltför omfattande och dyrbart utan att medföra motsvarande fördelar. Nedanstående uppgifter om utländsk rätt får därför ses som exempel på hur problemen kan lösas och en antydning om svårigheterna då det gäller att väga värdet av en vidsträckt yttrandefrihet mot värdet av individens rätt till integritet. Några uppgifter om lagstiftningen på detta område i USA har inte inhämtats. Varje delstat har sin lagstiftning och skillnaderna lär vara stora.

4.2 Danmark

De danska bestämmelserna om ärekränkning finns i straffelovens 27 kapitel. Huvudbestämmelsen i 267 § innebär, att den som kränker annans ära genom kränkande ord eller handlingar eller genom att påstå eller

sprida uttalanden om förhållanden, som är ägnade att nedsätta den omtalade i andra medborgares aktning, kan straffas med böter eller fängelse. Lagrummets tredje stycke ger vissa bestämmelser om straffmätningen. Där stadgas att som försvärande skall anses sådana omständigheter som att ärekränkningen skett genom tryckt skrift eller eljest getts stor spridning.

Som en komplettering av huvudbestämmelsen om ärekränkning finns i 268 § en bestämmelse om straff för förtal (bagvaskelse). Bestämmelsen är tillämplig om en beskyllning framställts mot bättre vetande eller om gärningsmannen saknat rimlig grund för att hålla uppgiften för sann. Gärningen bestraffas med frihetsstraff upp till två år. Om beskyllningen inte framställts offentligt kan straffet under förmildrande omständigheter sänkas till böter.

Även den danska lagen innehåller vissa bestämmelser om hur man skall förfara vid intressekollisioner och likartade fall. I 269 § stadgas att straffrihet kan inträda om man kan bevisa riktigheten av sitt påstående under förutsättning att man var skyldig att uttala sig, eller att man handlade i avsikt att tillgodose ett uppenbart allmänintresse eller eget eller annans berättigade intresse. Straff kan även bortfalla om det föreligger sådana omständigheter att man hade anledning betrakta beskyllningen som sann.

Om själva uttalandet av beskyllningen till

sin form är otillbörligt förnärmande kan straff följa jämlikt 267 § första stycket även om påståendets sanningshalt bevisas. Det samma är fallet om gärningsmannen inte hade rimlig anledning att framställa beskyllningen.

Det är inte tillåtet att föra bevisning om sanningshalten i en beskyllning om brott om den beskyllde redan blivit frikänd genom slutlig dom. Sanningsbevisning medför inte straffrihet om den beskyllde med hänsyn till det brott beskyllningen avser, tidpunkten för gärningens begående och övriga omständigheter rimligen kunde begära att den omtalade situationen inte nu yppades.

Är den ärekränkande beskyllningen obefogad kan på den beskylldes begäran i domen tas in en anmärkning om detta förhållande. Den tilltalade kan också förpliktas att till den förnämade utge visat belopp för bestridande av kostnaderna för kungörande i en eller flera tidningar av domslutet och eventuellt också domskälen.

Även i dansk rätt finns bestämmelser om förtal av avliden. Enligt 274 § straffeloven straffas den som om en död framställer ärekränkande uttalanden. Sker det mera än 20 år efter dödsfallet kan saken endast påtalas när de i 268 § nämnda förutsättningarna föreligger.

Liksom i Sverige kan ersättning utdömas för det lidande som åsamkas någon på grund av ärekränkande gärningar.

4.3 Norge

De allmänna straffbestämmelserna i norsk lag om förtal återfinns i 23 kap i almindelig borgelig straffelov den 22 maj 1902.

Den svenska bestämmelsen i BrB 5:1 har sin motsvarighet i 247 §, som företer stora likheter med 267 § i danska straffeloven. Den norska bestämmelsen innehåller att den som i ord eller handling uppträder på ett sätt, som är ägnat att skada annans goda namn och rykte eller att utsätta honom för hat, ringaktning eller förlust av det för hans ställning eller näring nödvändiga förtroendet, eller som medverkar till detta, skall dömas

till böter eller till fängelse i högst ett år. Har den nedsättande uppgiften lämnats i tryckt skrift eller i övrigt under särskilt försvarande omständigheter, kan man döma till fängelse i högst två år. 246 § behandlar fall där brottet kan anses vara mindre grovt. I 248 § har intagits en straffskärpande bestämmelse som kan tillämpas då den tilltalade handlat mot bättre vetande.

249 § tredje punkten behandlar hur man skall förfara då det föreligger fall av intressekollision. Enligt bestämmelsen skall straff enligt 246 eller 247 § inte utdömas om den tilltalade varit skyldig eller tvungen att uttala sig eller om den tilltalade uttalat sig på sätt som skett för att i berättigat syfte tillvarata egna eller andras intressen, allt under förutsättning dock att det visas att han i varje hänseende iakttagit tillbörlig aktsamhet.

I fråga om sanningsbevisning stadgas i 249 § första punkten att straff inte skall utdömas om det visas att den nedsättande uppgiften eller beskyllningen var sann. Även om det visats att uttalandet var sant skall dock enligt lagrummets andra punkt straffbarhet inträda om det inte funnits någon rimlig anledning för den tilltalade att framställa beskyllningen eller om uppgiften som sådan är otillbörlig på grund av den form eller det sätt varpå den framförts eller av andra skäl. I fjärde punkten behandlas två fall där sanningsbevisning inte är tillåten. Först och främst får man inte föra sanningsbevisning om den beskyllde genom lagakraftägande dom frikänts av norsk eller utländsk domstol. För det andra får sanningsbevisning inte ske, om rätten anser det klart att beskyllningen är otillbörlig oavsett om den är sann eller inte och att ett förbud att föra bevisning om påståendets riktighet är önskvärt med hänsyn till den förnämares intresse.

Den som förfördelats genom nedsättande påståenden kan begära att domstolen förklarar att den nedsättande uppgiften är osann ”at beskyldningen blir erklært død og maktesløs”, s k mortifikation. Även allmänt åtal — vilket endast kan äga rum när det begärs av den förfördelade och allmänt åtal finnes

påkallat av allmänna skäl — kan begränsas till att få en sådan förklaring. Emellertid har denna rätt att få en beskyllning förklarad för osann begränsats genom lagstiftning 1964. Sålunda skall enligt 253 § ett krav om mortifikation avvisas när den tilltalade före huvudförhandlingen tar tillbaka beskyllningen på ett sätt som rätten finner tillfredsställande för den förfördelade. Begäran om mortifikation skall vidare avvisas när beskyllningen framställts i dom, beslut eller annan domstolshandling, när beskyllningen framställts av vittne inför rätta eller inför polis- eller åklagarmyndighet, eller av part, ombud, försvarare, sakkunnig eller personundersökare eller av tjänsteman vid åklagarmyndighet eller polis under rättegång eller utredning. I dessa fall skall dock kravet på mortifikation inte avvisas om rätten finner att den förfördelade bör få sanninghalten av beskyllningen prövad eller om uttalandet ligger utanför själva saken. Om yrkande om straff framställts kan emellertid inte ett samtidigt krav på mortifikation avvisas. Det kan tilläggas att mortifikation kan komma till användning även om straff på grund av preskription förfallit.

I 252 § stadgas att de handlingar som är straffbara enligt 247 och 248 §§ också är straffbara, om de riktar sig mot en avlidens minne.

Bestämmelser om skadestånd finns i lagen om införande av straffeloven. I 19 a § stadgas att om någon förtalad annan eller kränkt privatlivets helgd skall han, om han visat oaktsamhet och förutsättningar för straff föreligger, förpliktas utge dels ersättning för den direkta skada han förorsakat, dels ersättning för förlust i framtida näring efter vad rätten med beaktande av den tilltalades skuld och övriga omständigheter finner skäligt, dels skälig ersättning för lidande.

4.4 Finland

Det svenska förtalsbegreppet motsvaras i finsk strafflagstiftning av begreppet smädelse. Som smädelse betraktas enligt 27:1 och 2 finska strafflagen att någon påbörjar

annan bestämt brott eller annan sådan handling som kan utsätta den omtalade för missaktning eller vara menlig för hans näring eller fortkomst. Som smädelse bedöms också att om någon utsprida lögn eller osant rykte. För att smädelse skall föreligga fordras att uttalandet gjorts till en tredje person. I lagen skiljer man mellan smädelse mot bättre vetande (27:1) och en lindrigare form av smädelse, som även denna skall ha skett uppsåtligen men inte emot bättre vetande (27:2). Dessutom stadgas liksom i Danmark och Norge strängare straff för smädelse som sker offentligen eller genom tryckt skrift. I finsk straffrätt finns dessutom specialbestämmelser om missfirmelse av offentlig myndighet och främmande stat samt om skadande av annans näringsverksamhet i konkurrenssyfte.

I finska strafflagen har intressekollisionsfallen inte beaktats och denna fråga har heller inte i övrigt ägnats någon särskild uppmärksamhet. Förklaringen härtill torde vara att rätten att föra bevisning om sanninghalten av ett påstående är obegränsad. Det förekommer emellertid fall där yttrandefriheten kan sägas bli mera vidsträckt på grund av intressekollision. Mot dem som handhar offentliga uppdrag anses man således ha rätt att rikta hård kritik. De som innehar offentliga uppdrag, exempelvis riksdagsledamöter och kommunala förtroendemän, synes även ha större frihet att fälla kritiska yttranden än andra. Också en stark kritik ifråga om vetenskap och konst anses godtagbar. Även andra fall torde förekomma där yttrandefriheten får ta över den enskildes rätt till integritet. Någon klar praxis har emellertid inte utvecklats på området.

Som nämnts kan den som är tilltalad för smädelse alltid erbjuda sig att styrka sanningen av sitt påstående. Kan han göra detta är han straffri utom i det fall att tillvitelsen skett i syfte att kränka. I fråga om smädelse som inte skett mot bättre vetande gäller att straffrihet inträder så snart den tilltalade visat sannolika skäl för tillvitelser.

Även i Finland kan skadestånd utdömas i mål om ärekränkning. Skadeståndet är avsett

att ersätta den kränkte för det lidande smädelsen förorsakat honom.

Allmänt åtal för smädelse kan endast äga rum efter anmälan av målsäganden.

Jämlikt 27:4 straffas den som skymfar död mans minne genom att mot bättre vetande sanningslöst påbördar honom bestämt brott, visst slag av brott eller annan sådan handling, vilken, om han levat, skulle varit ägnad att utsätta honom för missaktning. Har mer än 20 år förlidit efter dödsfallet kan gärningen emellertid inte längre föranleda åtal. Även detta är ett målsägandebrott. Åtal får väckas och åtalsanmälan göras av vissa den avlidne närstående.

4.5 Förbundsrepubliken Tyskland

I tyska strafflagen regleras ärekränkning i 185 och följande paragrafer. När det gäller bestämmelsernas uppbyggnad får man skilja på om det nedsättande påståendet består i ett värdeomdöme om en människa eller endast påstående om fakta samt om det ärekränkande uttalandet sker direkt till den kränkte eller till någon annan.

I 185 § behandlas "Beleidigung", vilket innebär att uttala nedsättande värdeomdömen om en person till honom själv eller annan samt påstående om ärekränkande fakta till den som berörs. Ärekränkande påstående om fakta om en tredje person behandlas i 186 § (üble Nackrede) och 187 § (Verleumdung). Dessa båda sistnämnda brott skiljer sig däri att 186 § förutsätter att gärningsmannen trodde att hans påstående var riktiga medan 187 § behandlar det fall att gärningsmannen vet att påståendet är osant.

En gärning som i Sverige faller under BrB 5:1 kan således alltefter omständigheterna enligt tysk rätt bedömas på olika sätt.

Tysk straffrätt innehåller en allmän regel om straffrihet vid "übergesetzlichen Notstandes". För ärekränkning gäller att straffrihet kan inträda vid fall av intressekollision, där det mindre viktiga intresset måste få vika för ett intresse av högre valör. Denna bestämmelse står inte uttryckligen i någon lag men

är allmänt erkänd. Vid ärekränkning finns emellertid också en uttrycklig regel om straffrihet. Denna bestämmelse 193 § medger straffrihet för ärekränkande påstående om fakta som fällt för tillgodoseende av ett berättigat intresse.

Om gärningsmannen kan visa att de nedsättande påståendena om fakta är riktiga kan han endast straffas om själva det sätt varpå uppgifterna lämnades i och för sig var ärekränkande. Om han inte kan visa att påståendet var riktigt straffas gärningsmannen enligt 186 §. Är påståendet osant och vet gärningsmannen detta blir gärningen att bedöma enligt 187 §.

Enligt 208 § i tyska strafflagen kan rätten under vissa omständigheter förplikta den skyldige att på egen bekostnad offentliggöra domen i målet.

Förtal av avliden (Verunglimpfung der Andenkens Verstorbener) bestraffas enligt 189 §.

4.6 Nederländerna

Den nederländska lagstiftningen om förtal utgår från tre olika förtalsbegrepp, nämligen 1) "beleidiging" – uppsåtlig förolämpning, ärekränkning eller skymf, 2) "smaad" – ärekränkning eller skymf som sprids till tredje man och 3) "laster" – grov ärekränkning eller ryktesspridning. Begreppet "beleidiging" behandlas utförligt i civilrätten men även liksom de båda andra kategorierna i straffrätten. De olika formerna av förtal övergår i varandra och gränserna är svåra att fastställa. För "beleidiging" kan enligt strafflagen dömas till fängelse i högst sex månader eller böter. För "smaad" dömas till fängelse från sex månader upp till ett år eller böter. För "laster" slutligen kan dömas till fängelse i högst tre år.

Enligt nederländsk rätt kan straffrihet inträda vid fall av intressekollision även om detta inte alltid framgår av lagtexten. En förutsättning för straffrihet är att den tilltalade handlade i allmänt intresse, till eget försvar eller till försvar för tredje man om handlandet var nödvändigt och den enda

återstående utvägen för att uppnå ett åsyftat resultat.

För straffrihet fordras att det kan visas att de nedsättande uppgifterna var sanna. Strafffriheten omfattar emellertid inte de insinuerande, förklenande eller sårande ord som eventuellt åtföljde de kränkande sakuppgifterna.

Om uppgifterna var osanna kan således straff utdömas. Straffet blir högre om den tilltalade visste att uppgifterna var osanna.

Bevisning om sanningshalten i ett nedsättande uttalande kan äga rum om rätten anser sådan utredning nödvändig för att fastställa om handlandet skett i allmänt intresse eller till nödvändigt försvar. Bevisas det då, att det sagda var sant, kan straff inte ådömas.

Kan det inte visas att uttalandet var sant (men det heller inte styrks att uttalandet är osant) kan straff följa om förtalet skett mot bättre vetande.

I lagen om yttrande- och tankefrihet behandlas förtalsmålet utförligt. Huvudintresset är inriktat på sanningshalten i de kränkande uttalandena.

Den förfördelade kan enligt vanliga civilprocessuella regler få domstols förklaring på att de nedsättande uppgifterna är oriktiga.

Skadestånd kan utdömas i mål om förtal. Skadeståndets storlek bestäms mot bakgrund av brottets svårhetsgrad, omständigheterna i målet och parternas ekonomiska förhållanden enligt gängse nederländska normer för fastställande av skadestånd i civilmål.

Även andra påföljder kan förekomma. Rätten kan besluta att utslaget i målet skall publiceras på sådant sätt att den av förtalet uppkomna olägenheten korrigeras. I ett nyligen mycket uppmärksammat fall fälldes en radioreporter för att ha betecknat en viss tidning som antisemitisk eller i vart fall antiisraelitisk. Han ålades av rätten att själv redogöra för domen i sin egen programserie.

Allmänt åtal förekommer i princip endast om förtalet gällt medlem av kungafamiljen, främmande statsöverhuvud, främmande stats beskickningschef eller tjänsteman i offentlig tjänst i hans ämbetsutövning.

Förtal av avliden är straffbart enligt

nederländsk straffrätt. Har förtalet skett före dödsfallet kan — om den förfördelade själv påbörjat rättegång för att vinna rättelse — samtliga straffformer tillämpas även om han avlider innan dom i mål fallit. Har förtalet skett efter dödsfallet kan den avlidnes arvingar påbörja rättegång. Även här kan skadestånd utdömas; skadeståndsberättigade är den efterlevandes arvingar. Det är oklart om denna möjlighet att få skadestånd också omfattar ersättning för ideell skada. Några rättsfall rörande detta finns inte. Det är också oklart om rätten i ett sådant fall kan förordna om publicering av domen.

4.7 Frankrike

De svenska bestämmelserna om förtal och förtal av avliden i BrB 5 kap har sin motsvarighet i franska lagen den 29.7.1881 om pressfrihet (loi sur la liberté de la presse). Denna föräldrade franska lagstiftning har delvis moderniserats genom lagändringar 1944, 1950 och 1958.

Förtalsbrottet definieras i art 29 som en tillvitelse eller påstående om fakta som innebär angrepp på den ära eller den aktning en person eller sammanslutning har i samhället. Offentliggörandet eller uppreparandet av det straffbara påståendet eller tillvitelsen är straffbart även om den som uttalat sig uttryckt tvivel om riktigheten av påståendet. Detsamma är fallet om ingen person eller sammanslutning direkt nämnts men dock kan identifieras genom uttalandet.

Denna regel saknar emellertid inte undantag. Gärningsmannen kan i vissa fall försvara sig genom att bevisa riktigheten av sina påståenden. Denna rätt står honom alltid till buds utom i vissa närmare angivna fall. Sanningsbevisning är således inte tillåten om tillvitelsen rör en persons privatliv. Inte heller tillåts sanningsbevisning beträffande fakta som ägt rum för mer än 10 år sedan. Är det fråga om en beskyllning om brott, för vilket någon benådats eller som preskriberats, kan inte heller sanningsbevisning komma ifråga.

Åtal kan över huvud taget inte ske för

äreröriga yttranden, som fällt i nationalförsamlingen eller senaten. Likaså är uttalanden inför rätta privilegierade, oberoende av om yttrandena fällt av domstolens ledamöter, åklagare, advokat eller tilltalad.

Då den tilltalade fört bevisning om sanningshalten av sina påståenden prövar rätten bevisningens styrka. Anses inte bevisningen tillräcklig kan den förfördelade därigenom indirekt få domstolens förklaring att uttalandena var osanna.

Skadestånd kan också enligt fransk rätt utdömas i mål om förtal.

Åtal väcks i princip av den förfördelade själv. Allmän åklagare har emellertid rätt att väcka åtal om brottet riktar sig mot en grupp individer tillhörande viss ras eller religion.

Förtal av avliden är enligt fransk rätt straffbart endast om förtalet syftar till att skada de efterlevandes heder och anseende. Åtal kan väckas av den avlidnes arvingar.

4.8 England

Begreppet ärekränkning är i engelsk rätt uppdelat i två olika kategorier: "libel" som sker medelst skrift, bild eller på annat bestående sätt och "slander", som är muntligt förtal.

"Libel" omfattar mera än vad som är kriminaliserat genom den svenska bestämmelsen om straff för förtal. Detta sammanhänger med att "libel" ursprungligen var ett brott mot allmän frid, bestraffat enligt Common Law. Under beteckningen "libel" faller sålunda också gärningar som motsvarar uppvigling, vissa smädelsebrott, sårande av tukt och sedlighet samt trosfridsbrott.

Förtalsbrottet "libel" såsom det utformats i Common Law motsvarar närmast den svenska förtalsbestämmelsen. Straffet är böter, fängelse eller båda dessa straff i förening. "Slander" är inte straffbart. Brottmål rörande "libel" är mycket sällsynta. Med de för engelsk rätt karakteristiska befogenheter, som tillerkännes engelska domstolar, brukar inte dessa uppmuntra att straffrättslig talan förs i sådana mål, såvida inte förtalet varit av "grossly provocative nature". Den för-

fördelade parten blir i stället hänvisad till att kräva skadestånd i civilrättslig ordning.

Åtal sker i princip inte genom särskild åklagarmyndighet i England. Allmän åklagare, Director of Public Prosecutions, skall endast åtala brott där kronan är part eller där i övrigt ett allmänt intresse kräver att åtal väcks och risk föreligger att åtal annars inte kommer till stånd. Allmänne åklagaren kan däremot intervensera i övriga brottmål. Som regel står det således enskild part fritt att efter eget gottfinnande och i viss utsträckning även på egen bekostnad väcka åtal.

Invändningar om intressekollision av flera olika slag kan göras av den åtalade. Av dessa invändningar finns vissa angivna i lagtext. Övriga har stöd i Common Law. Parlaments- och domstolsförhandlingar samt referat av dessa är i princip absolut privilegierade. Även om ärekränkande uttalanden skulle förekomma däri och uppsåt att skada kan påvisas kan talan inte föras mot uttalandena. Det händer därför emellanåt att en person, som känner sig ärekränkt genom ett uttalande i parlamentet, uppmanar talaren att upprepa uttalandet i icke-parlamentariskt sammanhang. En annan kategori av uttalanden är sådana som kan kallas relativt privilegierade. Uttalanden tillhörande denna kategori kan, även om någon del av innehållet skulle vara av ärekränkande natur, opåtalat publiceras eller spridas förutsatt att uppsåt att skada inte föreligger. På detta sätt skyddas referat av förhandlingar i vissa offentliga och privata organ. Skyddade är också berättigade kommentarer (fair comments) rörande händelser av allmänt intresse. En information som innehåller i och för sig kränkande uppgifter om någon kan vidare vara berättigad av hänsyn till den persons intressen till vilka informationen riktats.

Bevis om att den nedsättande uppgiften är sann utgör inte tillräckligt skäl för frikännande i brottmål. Därutöver krävs att uppgiftens spridande var av allmänt intresse. Något mortifikationsinstitut finns inte i engelsk rätt. Dock kan jury, för avgörandet i skuldfrågan, få sig förelagt att uttala sig om sanningshalten i en viss uppgift.

Civil skadeståndstalan kan föras om såväl

"libel" som "slander". Det är det normala att "libel" ger upphov till civil talan. "Slander" skiljer sig från "libel" också däri att kändanden måste bevisa att han lidit ekonomisk skada för att hans talan skall kunna vinna bifall. När det gäller "libel" är själva förtälet tillräckligt för att skadestånd skall utdömas. Vid "libel" utdöms således rent ideellt skadestånd. Kändanden kan tilldömas mycket höga belopp i sådana mål.

De invändningar om intressekollision som godtages i skadeståndsmål är dels desamma som kan göras gällande i brottmål och dels vissa fall därutöver som beskrivs i Defamation Act 1952. Denna lag, som endast behandlar skadeståndsmål, har utvidgat antalet relativt privilegierade uttalanden och infört ett nytt begrepp: oavsiktlig ärekränkning. I en bilaga till lagen ges en katalog över uttalanden som kan anses relativt privilegierade. De är uppdelade i två kategorier. Den ena innefattar referat av förhandlingar inom internationella organ och vissa offentliga organ inom Commonwealth. Den andra omfattar referat av förhandlingar inom diverse intresseorganisationer, föreningar, aktiebolag, lokala myndigheter, offentliga möten samt offentliga cirkulär och meddelanden.

Med oavsiktlig ärekränkning menas t ex att en person, som ej varit avsedd i ett uttalande, ändå känner sig kränkt därav. I sådana fall skall efter tillrättaläggande och ursäkt skadestånd ej utgå om ärekränkande avsikt inte föreläggat.

Bevis om att den nedsättande uppgiften är sann är i civilmål – till skillnad från brottmål – tillräckligt skäl för att kändandens krav skall ogillas.

Frågan huruvida förtal av avliden är straffbart har endast prövats i enstaka fall. I princip torde enligt Common Law frågan i extrema fall besvaras jakande. Skadestånd torde däremot inte kunna utkrävas.

4.9 Polen

Den polska strafflagen, som trädde i kraft den 1.1.1970, behandlar i kap XXIV brott mot heder och ära. Brotten indelas i förtal

(art 178 § 1), förolämpning (art 178 § 2) och skymf (art 181).

Förtalsbrottet i Polen består i att någon beskyller annan person, grupp eller institution för sådant uppträdande eller tillvitar någon sådana egenskaper, att den beskyllde sjunker i allmän aktning eller löper risk att förlora det förtroende som är nödvändigt för viss post, yrke eller verksamhet. Den beskyllde behöver inte i verkligheten ha utsatts för andras missaktning. Det räcker att det förelåg en risk härför. Det får bedömas från fall till fall om sådan risk förelåg och i hur hög grad.

Med beskyllning avses i regel en osann anklagelse. Är beskyllningen sann blir gärningen i de flesta fall straffri. Om den beskyllande misstagit sig beträffande uppgiftens sanningshalt föreligger inte heller något brott.

För förtal som avses i polska strafflagen kan dömas till frihetsstraff upp till två år eller böter.

Det som i polska strafflagen kallas förolämpning består i att någon medvetet framkastar eller sprider osann anklagelse. Den skyldige är medveten om att anklagelsen är osann och handlar således med ont uppsåt i syfte att förnedra den kränkte, viss grupp eller institution så att vederbörande sjunker i allmän aktning eller löper risk att förlora det för visst yrke, viss post eller verksamhet erforderliga förtroendet. För detta brott kan dömas till frihetsstraff upp till tre år.

Enligt art 179 § 1 utgör sådant förtal, som gärningsmannen icke offentligen gjort sig skyldig till och som kan visas vara sant, inte något brott. Den som fällt yttrandet skall heller inte straffas om det visar sig att beskyllningen är osann men han dock haft grundad anledning att tro att uttalandet var sant. Enligt art 179 § 2 är inte heller sådan gärning, som består i offentligen uttalad beskyllning, att betrakta som brott om

1) beskyllningen är sann och den som fällt uttalandet gjort detta för att försvara samhällsintressen eller på goda grunder varit övertygad om att han försvarade sådana intressen;

2) beskyllningen visserligen inte var sann men den som fällde uttalandet hade väl grundad anledning tro att beskyllningen var riktig och han handlade på sätt som skett för att skydda något samhällsintresse.

Den som befinnes skyldig till förtal eller förolämpning kan av domstolen förpliktas att till den kränkte, till polska Röda Korset eller till annat av domstolen angivet socialt ändamål utgiva visst penningbelopp.

Som skälig kompensation för den som förtalats eller förolämpats kan domstol förordna om publicering av fällande dom eller domslut på den dömdes eller den kränktes arbetsplats, i periodisk skrift eller på annat lämpligt sätt.

Det polska brottet skymf motsvaras närmast av förolämpning enligt svensk rätt.

De nu behandlade brotten åtalas i Polen av enskild målsägande. Allmän åklagare kan ingripa på målsägandens sida om det enligt åklagarens bedömning är erforderligt för att skydda samhällsintressena.

Om den som utsatts för ärekränkande gärning avlider har hans närmast anhöriga rätt att uppträda som målsägande. Om privat målsägande avlider under rättegången har de anhöriga rätt att inom tre månader inträda i den avlidnes ställe i processen. Sker inte detta nedlägger domstolen ärendet.

Förtal av avliden synes inte i och för sig vara något brott enligt polsk straffrätt.

4.10 Sovjetunionen

Bestämmelser om ärekränkning och förtal finns förutom i DSRU:s lagstiftning också i de enskilda unionsrepublikernas lagar.

Enligt den i unionsrepublikerna gällande lagstiftningen straffas ärekränkning och förtal i brottmålsordning. Då en sådan gärning begåtts första gången kan emellertid i stället sociala åtgärder komma till användning.

I rådsrepublikernas brottmålslagsamlingar definieras ärekränkning som avsiktligt nedsättande av en persons heder och värdighet.

I ett flertal lagar krävs att ärekränkningen gjorts på ett anstötligt sätt för att betraktas som brott. Så är fallet i brottmålskodexen i

Ryska Federativa Rådsrepubliken, Ukrainska, Vitryska, Estniska och Georgiska rådsrepublikerna. Som regel stadgas strängare straff för kränkning i tryckt skrift och eljest då kränkningen nått större spridning. Straffskärpning följer också om gärningsmannen tidigare begått samma brott.

Förtal definieras i alla rådsrepublikerna som ett avsiktligt utspridande av falska, nedsättande påståenden om annan person. Straffskärpning inträder bl a om förtålet består i beskyllningar om brott mot staten eller annat grovt brott eller förtal som på annat sätt fått allvarliga följder.

Förutom dessa normer om brottspåföljd för ärekränkning och förtal definieras den sovjetiska lagstiftningen följande fall som självständiga brottskategorier:

a) om person i militärtjänstgöring kränker en annan, även om endast en av dem i ögonblicket för ärekränkningen befann sig i utövning av militärtjänst;

b) om man offentligt förolämpar person representerande myndigheterna eller allmänheten och vars tjänsteplikt är att upprätthålla allmän ordning;

c) om man förolämpar milisman eller frivilligpolis i samband med att denne utför plikter för upprätthållande av allmän ordning.

Sovjetisk lag ger inte den förfördelade i ett ärekränkings- eller förtalsmål rätt att utfå penningersättning genom domstols beslut.

Enligt brottmåls- och processlagstiftningen i rådsrepublikerna kan åtal för ärekränkning och förtal inte väckas av annan än den förfördelade. I undantagsfall har allmän åklagare rätt att väcka åtal i sådant mål. Så är fallet om målet har en speciell samhällelig betydelse eller om den förfördelade genom den åtalades försorg eller av andra orsaker inte är i stånd att försvara sina intressen och rättigheter. Förutom detta har allmän åklagare rätt att när som helst gripa in i ett av målsägande väckt åtal. Så är fallet om skyddet av statliga eller allmänna intressen eller medborgarrätt så kräver.

Den sovjetiska lagen ger medborgarna rätt

att inför domstol kräva ett vederläggande av smädande uppgifter rörande en persons heder och värdighet om det kan bevisas att de utspridda uppgifterna är osanna. Om uppgifterna spritts i periodisk skrift skall de, om de är osanna, också dementeras i skriften. I vissa fall kan domstol besluta hur dementin skall publiceras. Om domstolens beslut inte verkställs har domstolen möjlighet att utdöma böter.

4.11 *Israel*

Motsvarigheter till de svenska bestämmelserna om förtal och förtal av avliden finns i Israel i två särskilda lagar från 1965 och 1967.

Ärekränkning innebär allt offentliggörande — oberoende av sättet — av sådant som kan nedsätta en person i annans omdöme om honom eller utsätta honom för andras hat, ringaktning eller åtlöje, allt som kan utsätta en person för missaktning på grund av handlingar, uppförande eller egenskaper som tillskrivs honom, allt som kan kränka en person i hans tjänst, vare sig den är allmän eller enskild, eller i hans yrke eller kall samt allt som kan bringa en person i vanrykte på grund av hans härkomst eller religion.

Med person avses i lagen såväl enskild som olika korporationer.

Med offentliggörande förstås all spridning av ett uttalande eller en mening vare sig det sker genom tal, skrift, målning, bild, gester, ljud eller på andra sätt.

Enligt uttrycklig bestämmelse skall ett ärekränkande uttalande om en avliden betraktas på samma sätt som om uttalandet hade gällt en levande person. Den avlidnes maka, barn, föräldrar och syskon skall anses som förörättade genom gärningen.

Den som i avsikt att kränka sprider ärekränkande påståenden till annan än den som utsätts för gärningen kan också fällas till ansvar.

Allt offentliggörande av nedsättande uppgifter är emellertid inte straffbart. Sålunda undantas yttranden av regeringsmedlemmar, yttranden inför domstol, riktiga referat av

möten med internationella organisationer m m.

Gärningsmannen kan undgå straff genom att visa att uttalandena är sanna och att de gjorts för att tillgodose ett allmänt intresse, under förutsättning att spridandet av uppgifterna inte överskrider vad som kan anses nödvändigt med hänsyn till det allmänna intresset. Detsamma gäller om gärningsmannen inte kände till eller hade anledning att känna till att hans uttalande kunde vara kränkande, om relationerna mellan honom och den som fick del av uttalandet var sådana att han kan sägas ha haft en legal, moralisk eller social plikt att fälla uttalandet, om uttalandet gjordes för att skydda ett berättigat personligt intresse och även i andra sådana situationer. I lagarna anges uttömmande alla de situationer då straffansvar inte skall följa på gärningen.

Den som förfördelats genom det ärekränkande uttalandet kan föra talan om ersättning för den skada och det lidande som åsamkats honom genom de ärekränkande uppgifterna.

5.1 Inledning

En vidsträckt yttrande- och tryckfrihet är av grundläggande betydelse för ett demokratiskt samhälle genom att olika förhållanden i samhället – inte minst de lagstiftande och styrande organens åtgärder – därigenom fritt kan ställas under debatt och kritiseras. Genom massmediernas utveckling har det också på ett helt annat sätt än tidigare blivit möjligt att utnyttja yttrande- och tryckfriheten i opinions- och åsiktsbildande syfte. Ett krav på ökad insyn har gjort sig gällande, inte blott beträffande statliga och kommunala angelägenheter utan även i fråga om enskilda företags verksamhet. Härtill kommer kravet på allt snabbare nyhetsförmedling.

Det finns emellertid också motstående allmänna och enskilda intressen som föranleder att yttrande- och tryckfriheten i vissa avseenden inte kan vara total utan måste begränsas på ett eller annat sätt. När det exempelvis gäller uttalanden om enskilda människor måste man sålunda ta hänsyn till deras berättigade önskan att få ha sitt privatliv i fred och även i övrigt ha trygghet mot att oförskyllt bli beskyllda för brott eller annat som utsätter dem för andras missaktning.

Avvägningen mellan kravet på största möjliga yttrande- och tryckfrihet och den enskildes rätt att i så stor utsträckning som möjligt få ha sin ära fredad är svår att göra. I vissa

situationer kan det vara befogat att låta den enskildes rätt till integritet få vika. I andra fall ter det sig lämpligare att inskränka yttrandefriheten. Det torde vara uppenbart att man i vissa fall, t ex då något allmänt intresse kräver det, skall utan att riskera straff få lämna ut upplysningar om andra människor även om dessa upplysningar kan förorsaka de omtalade både ekonomiska förluster och personligt obehag. Finns inget sådant allmänt intresse, bör man å andra sidan inte onödigtvis utsätta någon för obehag utan tåga med vad man vet. Det avgörande måste vara uppgiftens innehåll, dess sanningshalt, till vem uppgiften lämnas och syftet därmed. Betydelse måste också tillmätas sådana faktorer som under vilka omständigheter uttalandet sker, den historiska forskningens intressen och uppgiftens vetenskapliga eller samhälleliga värde.

I direktiven för kommitténs arbete har inte lämnats några riktlinjer för hur denna avvägning mellan yttrande- och tryckfriheten, å ena, och den enskildes rätt till integritet, å andra sidan, bör ske i framtiden. Kommittén har därför diskuterat olika situationer, som kan tänkas uppkomma, och försökt komma fram till ett svar på frågan i vilka situationer yttrandefriheten skall ta över rätten till personlig integritet. Kommittén har därvid utgått från att yttrandefriheten med hänsyn till dess utomordentliga betydelse för vårt demokratiska samhällsskick skall vara så fullständig som möjligt

men samtidigt beaktat den bestämmelse i Europarådets konvention om skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna, enligt vilken envar garanteras skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Ett skydd för privatlivet och hedern kan var och en behöva för att inte på grund av andras tanklöshet eller elakhet genom skvaller och förtal utsättas för omgivningens missaktning och riskera att uteslutas ur den gemenskap, vari han i vårt samhälle är hänvisad att leva.

Den nu gällande bestämmelsen i BrB 5:1 om straff för förtal har — liksom motsvarande stadgande i TF 7:4 sista stycket — utformats så att lagrummet först beskriver den i princip brottsliga gärningen och därefter anger i vilka situationer kravet på yttrandefrihet skall få ta över den enskildes rätt att ha en fredad sektor och straff således inte skall följa på gärningen. Genom denna konstruktion har lagstiftaren uppnått att själva brottsbeskrivningen blivit enkel. Kommittén har inte funnit anledning att frångå nuvarande uppställning, som tillkommit efter omfattande förarbeten och överväganden, utan bibehåller den i sitt förslag.

5.2 Förtalsbrottet

Enligt kommitténs mening är brottsbeskrivningen i BrB 5:1 första stycket i och för sig både lättförståelig och ändamålsenlig så till vida att den omfattar alla de fall där ingripande med straff kan anses befogat. Det finns sålunda enligt kommitténs mening ingen anledning att utvidga det i och för sig straffbara området. Möjlighet att ingripa med straff torde inte erfordras i andra fall än då den kränkande uppgiften är ägnad att utsätta den omtalade för andra människors missaktning. Å andra sidan bör ingen utom i vissa fall, där yttrandefriheten måste anses vara mera betydelsefull, behöva finna sig i att utpekade som brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt. Kommittén har inte funnit skäl föreligga till ändring av brottsbeskrivningen och föreslår därför att paragrafens första stycke kvarstår oförändrat.

Andra stycket i BrB 5:1 anger vissa situationer i vilka straffbarhet skall uteslutas för gärning som i och för sig är brottslig enligt första stycket; enligt förarbetena och rättspraxis kan dock straffbarhet tänkas utesluten även i vissa andra fall. Att uttömmande ange de situationer då straffrihet skall inträda är inte lätt. Det är klart att brottsbeskrivningen i första stycket leder för långt, om inte undantag görs för vissa situationer där intressekollision kan sägas föreligga eller situationen eljest får anses från en eller annan synpunkt privilegierad. Svårigheten ligger i att ange vilka situationer och omständigheter som kan sägas vara av så stor betydelse från allmän eller enskild synpunkt sett att det kan vara befogat att offra den enskildes integritetsskydd.

Vissa situationer är utan tvivel av denna art. Här kan nämnas skyldigheten att som vittne omtala allt man vet om en person, både positiva och negativa förhållanden. Om ett vittne skulle riskera att straffas för förtal om han i sitt vittnesmål utpekar någon som brottslig eller klandervärd, skulle svårigheterna att föra bevisning inför domstol bli oöverstigliga. Överhuvudtaget kan man säga att alla de situationer, där någon på grund av bestämmelse i lag har skyldighet att uttala sig, måste anses vara på detta sätt privilegierade.

Skyldigheten att lämna upplysningar och uppgifter anses i vissa fall t o m vara så betydelsefull att myndigheter, som eljest har tystnadsplikt, enligt uttryckliga bestämmelser måste lämna upplysningar. Så är exempelvis fallet enligt lagen 29.6.1964 om personundersökning i brottmål. Självfallet måste uppgifter få lämnas i angivna situationer, även om uppgifterna i och för sig är ägnade att utsätta den omtalade för andras missaktning.

Även i sådana fall, då det inte föreligger uttryckliga lagbestämmelser om skyldighet för viss person att uttala sig om andra människor, kan det under vissa omständigheter vara motiverat att låta yttrandefriheten ta över hänsynen till den enskildes intresse av personlig integritet. Enligt praxis har en

sådan frihet att uttala sig ansetts påkallad av den offentliga verksamheten inom stat och kommun. Det måste exempelvis anses vara av stort värde för den kommunala verksamheten, om ledamöterna i kommunala nämnder fritt kan yttra sig om de personer, som på ett eller annat sätt berörs av nämndens verksamhet. Uppgifter om sådana personer bör som regel få lämnas utan att uppgiftslämnaren skall behöva riskera att straffas för förtal. Det måste emellertid beaktas att ett sådant uttalande för att bli straffritt måste vara sådant att det faller inom ramen för vad som avhandlas och att uttalandet inte framställs i ärekränkande syfte.

Den omständigheten, att en nedsättande uppgift om någon lämnats i ämbetsmans eller likställd funktionärs yttrande å tjänstens vägnar, har – som under rättspraxis 3.1.2 framhållits – i åtskilliga rättsfall ansetts grunda frihet från ansvar för förtal. Enligt rättspraxis har också inom rättsvården och i främsta rummet inom domstolsförfarandet även åt enskilda personer beretts den utvidgade yttrandefrihet som betingas av deras funktion. Inom förvaltningsförfarandet förekommer en motsvarande utökad yttrandefrihet. Det finns enligt kommitténs mening ingen anledning att frånga de principer som sålunda tillskapats genom rättspraxis. I nu nämnda situationer måste yttrandefriheten med hänsyn till det bakomliggande allmänna intresset få väga över den enskildes integritetsskydd.

En viktig typ av intressekollision anses enligt rättspraxis föreligga då hänsyn till allmänt väl påkallar frihet till kritik i ämnen som berör opinionsbildningen eller utvecklingen inom särskilda kulturområden såsom vetenskap, konst och litteratur. Näringslivets behov av kreditupplysningar har också i praxis i några fall ansetts ge upphov till sådana intressekollisioner, där yttrandefriheten får väga tyngst.

Även enskilda eller korporativa intressen kan enligt rättspraxis påkalla begränsning av skyddet mot förtal. Så har exempelvis verksamheten inom arbetsmarknadens olika orga-

nisationer inte sällan lett till beskyllningar mot egna medlemmar eller andra för brytande av strejk eller blockad eller för annat osolidariskt handlande. I dessa situationer kan en sådan intressekollision, som utesluter straffbarhet, föreligga. Samma torde förhållandet kunna vara när det gäller ideella föreningars intressen. Givetvis måste här som i alla andra fall omständigheterna i det särskilda fallet vara avgörande. Detta belyses av rättsfallet *NJA 1913 s 605*, där medlemmar av goodtemplarorden fälldes till ansvar för att de i brev eller intyg beskyllt en annan medlem att ha brutit sitt nykterhetslöfte. En ledamot av HD fann dock omständigheterna sådana att intressekollision uteslöt straffbarhet. Ett praktiskt betydelsefullt område där enskilda intressen kan kollidera föreligger i fråga om tjänstgörings- och arbetsbetyg inom enskilda anställningsförhållanden. Här kan intressekollisionen vara sådan att den begränsar ansvaret för förtal. Kommittén anser det vara påkallat att i en sådan situation även fortsättningsvis bibehålla en möjlighet att begränsa straffansvaret för förtal.

I gällande rätt har de situationer, där det inte föreligger skyldighet att uttala sig, men som ändå ansetts utgöra sådana privilegierade situationer att straffansvar skall bortfalla, sammanfattats under uttrycket att det eljest med hänsyn till omständigheterna var för svarligt att lämna uppgift i saken. Härunder faller också en viss frihet beträffande yttranden i "förtrolig sammanlevnad och vänskap". Även om ingen direkt intressekollision kan sägas föreligga kan omständigheterna dock vara sådana att man måste konstatera att uttalandet inte var oförsvarligt. Sammanlevnaden människor emellan kräver en inte obetydlig frihet att om andra människor meddela även sådant som kan vara nedsättande. Utrymme måste med andra ord finnas för en ganska vidsträckt yttrandefrihet inom familjen eller andra kretsar av närstående.

I alla de situationer, för vilka kommittén nu redogjort, är det enligt gällande rätt en förutsättning för straffrihet att den som fällt

uttalandet kan visa att uppgiften var sann eller i vart fall att han hade skälig grund för den. I de situationer, där anspråket på skydd mot uttalanden av kränkande innebörd måste vika för yttrandefriheten, har naturligtvis sannsfrågan stor betydelse. Det kan enligt kommitténs mening inte med fog göras gällande att yttrandefriheten skall ha större utrymme än att den omfattar uppgifter som i alla fall har visst stöd i faktiska omständigheter. Att kräva att uttalandet skall vara bevisligen sanningsenligt fordras inte direkt i gällande rätt. Kommittén anser emellertid att den nuvarande lagtexten, genom att uppställa krav på att uppgiftslämnaren för att gå fri från straff måste visa att uppgiften var sann eller att han hade skälig grund för den, i vissa fall är alltför sträng och att det finns vissa situationer, där straffrihet bör ifrågakomma, som inte går in under BrB 5:1 andra stycket i dess nuvarande utformning. Det kan sålunda vara tveksamt om – med lagtextens formulering – den, som såsom enda åsyna vittne till en brottslig gärning hörs inför domstol, måste styrka sina påståenden eller visa att han hade skälig grund för dem för att undgå straff för förtal om den tilltalade frias i målet. Avfattningen av BrB 5:1 andra stycket passar inte väl in på en sådan situation, vilken dock måste anses ha varit avsedd att falla under undantagsbestämmelsen. Om man för polismyndighet anmäler någon för ett flertal brott och samtidigt ber polisen undersöka vissa andra situationer, som kan tyda på brottslighet i ett eller annat avseende men man inte kan styrka sanningshalten av sitt påstående i sistnämnda hänseende eller ens visa att man har skälig grund för sina misstankar, bör också straffansvar för förtal kunna bortfalla när ett allmänt intresse påkallar att saken blir utredd. Att gärningen i stället kan falla under någon av bestämmelserna i BrB 15:6 om falsk eller obefogad angivelse eller 7 § om falsk eller vårdslös tillvitelse är en annan sak. Som ytterligare exempel på fall, där straffrihet enligt kommitténs mening kan inträda, kan nämnas att en hyresgäst i ett flerfamiljshus själv hört ljud som kan tyda på att en granne

gjort sig skyldig till barnmisshandel. I avsikt att kontrollera sina misstankar berättar han för andra grannar vad han lagt märke till och vad han befarar. Rimligen bör han inte under alla omständigheter fällas till ansvar för förtal även om det senare visar sig att hans misstankar var obefogade. Det vore enligt kommitténs mening stötande att begära att uppgiftslämnaren, om han handlat i bästa syfte, för att slippa straff alltid skall visa sig ha haft skälig grund för sina påståenden.

I detta sammanhang måste nämnas den situation en tidnings ansvarige utgivare kan komma i. Dels är det tidningens uppgift att så snabbt som möjligt förmedla nyheter till allmänheten och påpeka eventuella brister i samhället eller hos dess organ, dels har den ansvarige utgivaren många gånger inte möjlighet att i sådan utsträckning kontrollera sanningshalten av uppgifterna att han i en efterföljande rättegång kan visa ”att uppgiften var sann eller att han hade skälig grund för den”. Bestämmelsen i TF 3:4 om rätt till anonymitet för uppgiftslämnare gör det i stor utsträckning omöjligt för ansvarige utgivaren att prestera erforderlig bevisning. Det är med hänsyn härtill lätt att även för pressens del tänka sig fall där en tillämpning av gällande bestämmelse kan synas väl sträng. Kommittén avser med det sagda inte att publicering av direkt oriktiga uppgifter eller sensations- och skvallerjournalistik skall vara tillåten utan endast att underlätta för pressen att påpeka felaktigheter i samhället och ge publicitet åt andra förhållanden som bör komma till allmänhetens kännedom. Har exempelvis en uppgift cirkulerat i världspressen eller eljest förekommit i offentliga sammanhang, bör en svensk tidning få redogöra för detta förhållande om det kan anses påkallat av ett allmänt intresse att förhållandet omtalas. Man måste alltså se till syftet med offentliggörandet. Om en uppgift lämnas med erforderliga reservationer och ett allmänt intresse påkallar att uppgiften lämnas, bör den ansvarige utgivaren sålunda kunna slippa straffpåföljd även om det senare skulle visa sig att uppgiften saknade grund. Om straff anses skola bortfalla i de

fall där man kan säga att ett allmänt intresse kräver att uppgiften lämnas, bör man därmed inte ha helt borttagit kravet på att uppgiften skall vara sann. Något allmänt intresse torde inte kunna åberopas för att lämna medvetet osanna uppgifter.

Med hänsyn till de situationer, där ett allmänt intresse kan anses motivera att en uppgift lämnas, och med tanke på svårigheterna att i efterhand bevisa riktigheten av vissa påståenden anser kommittén sålunda att man i viss mån bör minska kravet på bevisning om en uppgifts sanningshalt för att straff skall anses uteslutet.

Genom en lättnad i sanningskravet kan man också komma till rätta med vissa problem som föreligger vid bedömning av straffbarheten när det gäller endast fortspridande av en uppgift som i och för sig innefattar förtal. I den diskussion som förekom innan kommittén erhöll sitt utredningsuppdrag har gjorts gällande, att den nuvarande konstruktionen av förtalsbrottet medförde att redan blotta omnämmandet av en i och för sig ärekränkande uppgift om en person föll under förtalsbegreppet även om omnämmandet skett i syfte att dementera uppgiften. Även i ett sådant fall bör möjlighet till straffrihet föreligga.

Utrymme för straffrihet bör också föreligga i sådana fall, då det från allmän synpunkt är motiverat att vissa missförhållanden påtalas, men i samband därmed — till stöd för att utredning i ärendet är angelägen — lämnas detaljuppgifter, som visserligen senare befinnes oriktiga men som uppgiftslämnaren inte haft möjlighet att närmare kontrollera.

Straffrihet bör — förutom i de fall där redan enligt gällande lag straff bortfaller — enligt kommitténs mening inträda jämväl i de fall, där *det, med hänsyn till det sätt på vilket uppgiften framfördes samt övriga omständigheter, kan anses påkallat av ett allmänt intresse att uppgiften lämnades.*

När det i den föreslagna formuleringen sägs, att det skall bedömas från allmän synpunkt huruvida det var påkallat att uppgiften lämnades, utesluter detta inte att även

hänsyn tages till enskildas intressen. Härvid kan hänvisas till uttalandena om innebörden av det på åtskilliga ställen i BrB uppställda villkoret för allmän åklagares åtalsrätt, att åtal skall finnas påkallat ur allmän synpunkt; därvid skall hänsyn bl a tagas till målsägandens inställning till åtalsfrågan. Se t ex Kommentaren till BrB I, 3:e uppl, s 91–92 och 143. Det skall med andra ord enligt kommitténs förslag för straffrihet krävas, att det föreligger ett — allmänt eller enskilt — intresse av sådan styrka att det vid en bedömning från samhällelig synpunkt måste anses, att de intressen — allmänna eller enskilda — som talar mot att uppgiften lämnades får vika.

Kommittén har under 3.4 redogjort för vissa fall som varit föremål för Pressens opinionsnämnds prövning. Kommittén har ansett sig sakna anledning att uttala sig i frågan om opinionsnämndens ställningstaganden i dessa ärenden kan anses befogade eller ej. Men kommittén har ansett ärendena belysande för vilka olika typer av intresseskollisioner som kan föreligga i frågor av hithörande art. I de refererade fallen kan sålunda ärendet 1) sägas innefatta kollision mellan ett allmänt intresse (att motverka narkotikahandeln) och enskilds intresse att inte bli offentligen anklagad för brott, ärendet 2) belyser frågan om gränserna för pressens information i frågor av allmänt medborgerligt intresse och ärendet 3) kan sägas innefatta kollision mellan olika enskilda intressen: å ena sidan hänsynen till en avlidens integritet och å andra sidan en tilltalads intresse av att även i allmänhetens ögon frita sig från misstanke om brott.

I den av kommittén föreslagna formuleringen ligger ett krav på att en uppgift inte får lämnas till vem som helst eller i vilken form som helst. Direkta påståenden om brott bör som regel lämnas till polisen. Vid polisanmälan bör straff för förtal som regel vara uteslutet, men gärningen kan vara straffbar enligt BrB 15:6 eller 15:7. Lämnas uppgiften till annan än behörig myndighet kan straff för förtal bli aktuellt. Situationen kan emellertid vara sådan att ett allmänt intresse kan sägas motivera att uppgiften

lämnades.

I det föregående har omnämnts, att under förarbetena till de nuvarande bestämmelserna om straff för förtal uttalades att möjlighet till straffrihet vid intressekollisioner förelåg även i andra fall än sådana som anges i BrB 5:1 andra stycket. Av redogörelsen för rättspraxis framgår också att domstolarna ansett ett sådant utrymme för straffrihet föreligga. Genom kommitténs förslag kommer domstolarna att vid tillämpning av dylika ytterligare straffrihetsgrunder ha direkt stöd i lagtexten. Kommitténs förslag kan i detta avseende anses innebära ett lagfästande av den utveckling som skett. Genom kommitténs förslag öppnas överhuvud möjlighet att fria från ansvar för förtal i sådana fall där det allmänna intresset av fri opinionsbildning och nyhetsförmedling måste anses väga över den enskildes integritetsskydd. Detta bör enligt kommitténs mening innebära ökade möjligheter att komma till rätta med brister i samhället och fel begångna av dess olika organ.

5.3 Förtal av avlidne

Enligt kommitténs mening föreligger fortfarande behov av straffskydd mot förtal av avlidne. Lika väl som en levande person inte vill utsättas för andras missaktning och utslutas ur gruppgemenskapen, lika litet vill han befara att han efter döden blir föremål för uttalanden som gör att eftervärlden kan börja hysa missaktning mot och nedvärdera hans livsgärning. Skyddet för de avlidnas minne måste vägas mot värdet av yttrandefriheten. Trots att kritikrätten normalt sett får anses vara av större samhällsintresse när det gäller levande människor än då det är fråga om avlidna, bör i vissa fall yttrandefriheten få ta överhand över skyddet för minnet efter de avlidna. Med tanke inte minst på den historiska forskningen måste i åtskilliga fall uttalanden få spridas om en avlidne, även om uttalandena skulle vara sådana som avses i BrB 5:1. Vid avvägningen måste hänsyn tas till den tidsrymd som förflutit sedan den

avlidne var i livet, till den ställning den avlidne under sin livstid intog i samhället m m. Hur en bestämmelse om straff för förtal av avlidne bör utformas är emellertid beroende på vad man avser att skydda genom bestämmelsen.

I gällande rätt har som skyddsobjekt uppställts dels de efterlevandes känslor, dels den frid, som bör tillkomma den avlidne. Lagrådet föreslog 1958 att man inte särskilt skulle nämna den frid som bör tillkomma den avlidne utan inskränka bestämmelsen till att avse de fall, då uttalandet uppenbart är sårande för den dödes närmaste. Detta uttalande föranledde emellertid inte någon ändring i departementsförslaget.

I motsats till lagrådet anser kommittén att det inte främst är de anhörigas känslor som skall skyddas. Givetvis kan en avlidens närmaste anhöriga erfaras obehag av förtal mot den avlidne anförförväntan. Samma obehag måste emellertid också den känna som har en levande släkting som utsätts för förtal. I det fallet ges intet direkt skydd åt de anhöriga. Samma är förhållandet om beskyllningar framställt mot någon under hans levnad och han avlider innan den skyldige fällt till ansvar; i den situationen har de anhöriga inte någon åtalsrätt, och lagen ger inte något skydd för deras känslor.

Kommittén anser att som skyddsobjekt i stället bör anges just det som samhället bör värna om, nämligen den levande medborgarens intresse av att minnet efter honom ej kränkes. Det måste överhuvud anses som ett renlighetsintresse för samhället att i möjligaste mån hindra människor från att utkasta beskyllningar mot en avlidne och på så sätt smutskasta minnet efter honom. Naturligtvis är det här fråga om en allmän rättspolitisk intresseavvägning och idéen om skyddsobjekt är en konstruktion som i och för sig inte har så stor betydelse. Om denna konstruktion emellertid återger bakgrunden till och motivet för själva bestämmelsen, är det enligt kommitténs mening värdefullt. Kommittén har därför ansett att skyddsobjektet bör betecknas som *den avlidnes minne*.

Med hänsyn till den vetenskapliga och framförallt den historiska forskningen kan inte skyddet för minnet efter en avliden utsträckas alltför långt. Rimligt är att skyddsbehovet får anses minska med tiden för att så småningom helt försvinna. Thyren föreslog som ovan nämnts en begränsning till 20 år. Denna tid har också satts som gräns i exempelvis Danmark och Finland. Kommittén finner det emellertid mindre lämpligt med en bestämd tidsgräns. Frågan när yttrandefriheten måste ta över det minskade skyddet för en avlidens minne bör avgöras från fall till fall. Vissa människor har under livstiden framträtt inför offentligheten på sådant sätt att historiska eller andra intressen kräver att friheten att yttra sig om dem är så stor som möjligt redan kort tid efter frånfallet. Andra människor har kanske inte spelat någon politisk, konstnärlig eller annan offentlig roll under sin livstid. Under sådana förhållanden gör sig inte kravet på yttrandefrihet gällande i lika hög grad.

Genom de ändringar kommittén föreslagit i BrB 5:1 kommer kravet på sanningsbevisning också i mål om förtal av avliden att mildras. För att undgå straff för förtal av avliden behöver den tilltalade inte visa att påståendet var sant eller att han hade skälig grund för påståendet. För straffrihet räcker det att omständigheterna var sådana att det — med hänsyn till det sätt på vilket uppgiften framfördes samt övriga förhållanden — från allmän synpunkt kan anses påkallat att uppgiften ifråga lämnades.

Kommittén anser sig inte böra föreslå någon ändring i gällande regler om åtal för förtal av avliden. Kretsen av efterlevande, som bör tillerkännas rätt att tala å brottet, bör såsom i gällande rätt bestämmas till sådana den avlidne närstående som anges i BrB 5:5 andra stycket dvs make, bröstarvinge, fader, moder eller syskon. Åtal bör därjämte liksom hittills kunna väckas av allmän åklagare utan krav på angivelse, om åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt. Den allmänna åtalsrätten är motiverad bland annat för de fall då anhöriga som ingår i målsägandekretsen inte

finns.

En följd av den ändring kommittén föreslår i bestämmelsen om straff för förtal av avliden blir — såsom närmare utvecklas under 5.4 — att de efterlevande, som tillhör den krets som får väcka åtal, inte längre kan föra talan om skadestånd för åsamkat lidande, s k ideellt skadestånd. Från praktisk och principiell synpunkt är detta enligt kommitténs mening en fördel, och denna följd av förslaget har också varit ett väsentligt motiv för den nya konstruktionen. De invändningar, som i den allmänna debatten riktats mot BrB:s stadgande om straff för förtal av avliden, har också främst hänfört sig till de efterlevandes därmed hänfört sig till de efterlevandes befogade intressen anses vara tillräckligt tillgodosedda genom rätten att er- hålla en straffdom i anledning av förtalet.

5.4 Ersättning vid ärekränkning

Ideellt skadestånd anses i allmänhet liksom annat skadestånd ha en viss preventiv effekt förutom att det har en reparativ funktion genom att den som utsatts för lidande får ersättning härför. Framförallt vid tryckfrihetsbrott har det ansetts lämpligt att kombinera böter med skadestånd, eftersom böter som ådöms en ansvarig utgivare inte ensamma utan först i förening med ett skadestånd, som regelmässigt uppgår till högre belopp än själva bötesstraffet, kan verka tillräckligt kännbart för att ha någon avhållande effekt. För skadeståndet svarar dessutom en tidnings ägare solidariskt med ansvarige utgivaren. Även om ersättning för lidande på grund av ärekränkande gärning i Sverige brukar utdömas med jämförelsevis låga belopp i motsats till förhållandet i ett flertal andra länder, framförallt de anglosaxiska, kan skadeståndet alltså komplettera böterna som en reaktionsform vid tryckfrihetsbrott. I sammanhanget bör nämnas att man nu synes kunna märka en tendens hos domstolarna att utdöma högre skadestånd. Möjligen kan de fall, där tidningarna utan rättegång gör upp med den

förfördelade, ha medverkat till denna utveckling.

De nuvarande bestämmelserna om ersättning för lidande genom ärekränkande gärning är emellertid behäftade med vissa olägenheter. Först och främst uppstår naturligtvis svårigheter vid avgörandet av vilket belopp som skall anses utgöra skälig gottgörelse för lidandet. Olika människor känner sig kränkta i olika grad av samma eller liknande uttalanden och erfar i och med detta större eller mindre lidande. Vissa människor har den läggningen att de "står över" allt nedsättande tal, medan andra människor är så känsliga att negativa uttalanden överhuvudtaget medför betydande obehag och lidande. I dagens samhälle ställs också större krav på vissa människor. Det förutsätts att de skall tåla även nedsättande kritik. Så anses en författare böra tåla att utsättas för hård kritik beträffande sina alster utan att förtalsbestämmelsen skall kunna tillämpas. I vissa andra länder utsätts kandidaterna i politiska val för vad som här i landet utan tvekan skulle kunna hänföras under BrB 5:1. Även om förhållandet inte är detsamma här, anses dock en politiker även här böra få finna sig i att exempelvis i en valkampanj utsättas för skarp kritik.

Det är emellertid inte bara det nu nämnda förhållandet som vållar svårigheter vid tillämpningen av bestämmelsen om ersättning för lidande genom ärekränkande gärning. Självklart skall ingen skadelidande ha högre ersättning än som svarar mot den totala skadan (jfr lagrådet i prop. 1972:5 s 644). Finns flera skadevällare, skall i princip i sista hand var och en svara för den skada han förorsakat, även om ersättningsbeloppet utdöms solidariskt. I dessa hänseenden finns allmänna skadeståndsregler om solidariskt ansvar och om regressrätt mellan flera skadeståndsskyldiga inbördes.

När det gäller skadestånd på grund av ärekränkning i tryckt skrift kompliceras emellertid förhållandet av TF:s särskilda ansvarighetssystem och den speciella tryckfrihetsprocessen. I TF 11 kap stadgas solidariskt ansvar för dem som enligt kapitlet är

skadeståndsskyldiga i anledning av tryckfrihetsbrott. På grund av de särskilda reglerna i TF torde det få anses, att solidariskt ansvar inte föreligger utöver vad som sålunda framgår av TF. Den som exempelvis utsatts för samma beskyllning i artiklar i ett flertal tidningar kan sålunda inte få hela sitt lidande ersatt genom att alla tidningarna åläggs solidariskt skadeståndsansvar därför.

Givetvis bör han inte heller kunna få hela sitt lidande ersatt av varje särskild tidning, vilket skulle kunna leda till orimliga resultat. I process mot en tidning kan han få ersättning för det lidande denna tidnings artikel orsakat. Vid bestämmande i en senare rättegång av ytterligare skadestånd för samma beskyllning i en annan tidning, bör domstolen rimligtvis ta i beaktande att flera tidningar medverkat till den totala skadan och att denna åtminstone delvis redan kan ha ersatts, så att inte den som utsatts för ärekränkningen sammanlagt erhåller mer än skäligt.

Vad särskilt gäller frågan om skadeståndsskyldigheten vid förtal av avliden kommer, såsom förut anförts, med den av kommittén föreslagna konstruktionen av detta brott någon rätt för de efterlevande till ideellt skadestånd, dvs för åsamkat lidande, inte längre att föreligga. Ehuru gärningen fortfarande är brottslig, kan det nämligen inte vidare anses att den handlingsnorm, vars åsidosättande konstituerar brottet, har till syfte att skydda de efterlevandes intresse av att inte utsättas för lidande, och de bör med hänsyn därtill inte anses berättigade till ideellt skadestånd.

Det skulle emellertid kunna tänkas att genom förtal av avliden någon efterlevande vållas annan skada än ideell, t ex åsamkas depression eller annan sjukdom. Frågan om skadeståndsrätt föreligger för sådan ekonomisk skada skall bedömas, inte enligt skadeståndslagen 5:1 utan efter de allmänna reglerna om personskada i skadeståndslagen. I detta hänseende krävs som regel endast att den skadevällande gärningen var culpös. Emellertid måste – mot bakgrunden av kommitténs konstruktion av brottet förtal av

avliden — kausaliteten anses mycket uttunad. I vart fall bör enligt kommitténs mening den angivna effekten av gärningen — sjukdomen — även om den skulle kunna sägas ha orsakats av gärningen, inte anses uppfylla kravet på skadadekade kausalitet; den bör inte anses som en sådan beräknelig följd av gärningen att skadeståndsskyldighet bör föreligga. Kommitténs uppfattning är sålunda, att med den nya konstruktionen av brottet förtal av avliden inte heller skyldighet att utge ersättning för ekonomisk skada kommer att föreligga. För den händelse rättsutvecklingen på skadeståndsområdet skulle påkalla att skadeståndsrätt i dylikt fall skulle anses motiverat, bör det ankomma på domstolarna att vid rättstillämpningen ta ståndpunkt till frågan.

I olika uttalanden som gjorts innan kommittén fick sitt uppdrag har understrukits svårigheterna att bestämma ett rimligt skadestånd när flera är berättigade till skadestånd för samma ärekränkning. Denna situation torde med gällande rätt endast kunna uppkomma vid förtal av avliden. Eftersom enligt kommitténs förslag skadeståndsrätt för efterlevande inte längre skall föreligga vid förtal av avliden, blir frågeställningen inte längre aktuell.

De reformfrågor beträffande skadestånd, som efter ett genomförande av kommitténs förslag skulle kunna anses kvarstå, hänför sig väsentligen till ideellt skadestånd över huvud. Rätten till ideellt skadestånd har genom den senaste revisionen av skadeståndsrätten betydligt utvidgats, bl a i fråga om skadestånd för andra integritetskränkningar än ärekränkning. Kommittén, vars uppdrag är begränsat till en översyn av bestämmelserna om skadestånd vid ärekränkning, har ansett att man i detta hänseende bör för närvarande stanna vid de ändringar som innefattas i kommitténs förslag och att, för den händelse ytterligare reformfrågor kvarstår, dessa får lösas vid en mera allmän revision av reglerna om ideellt skadestånd.

5.5 Mortifikation

Som ovan framhållits finns bl a i dansk och norsk rätt ett institut som kallas mortifikation och som innebär att den som utsatts för förtal under vissa omständigheter kan få en förklaring av domstol att en beskyllning är obestyrkt och därför ”död och maktlös”. Detta komplement till bestämmelserna om straff för förtal och om skadestånd har en lång tradition i dessa länder. I Sverige har institutet däremot aldrig vunnit insteg. Kommittén har ansett sig böra överväga om det kan anses motiverat att införa institutet mortifikation i svensk rätt.

Enligt svensk rätt kan den som utsatts för nedsättande omdömen eller uttalanden få upprättelse genom att gärningsmannen fälls till ansvar för förtal eller grovt förtal och åläggs utge skadestånd. Vidare kan han på den skyldiges bekostnad få den dom, varigenom han vunnit upprättelse, publicerad. Dessa möjligheter att få upprättelse beror alltså på om gärningsmannen finnes skyldig till brottet.

I de situationer där yttrandefriheten av en eller annan anledning anses ta över den enskildes rätt till integritet finns ingen möjlighet för den förfördelade att få upprättelse. Det måste emellertid beaktas att yttrandefriheten som regel har denna utökade omfattning endast när det gäller bevisligen grundade uppgifter. Det är även med kommitténs förslag endast i speciella situationer som den tilltalade i ett ärekränkingsmål kan undgå straff utan att ha visat att hans påstående var sant eller att han hade skäligen grund för det. Rätten till skadestånd kan naturligen många gånger vara utan praktisk betydelse; den tilltalade har kanske inte erforderliga tillgångar till gäldande av skadeståndet. I dessa fall kunde det tyckas att en motsvarighet till våra grannländers mortifikationsinstitut skulle ha en funktion att fylla.

Emellertid skall, såsom mortifikationsinstitutet är konstruerat i exempelvis Norge, rätten endast konstatera att uttalandets riktighet inte visats och att beskyllningen därför skall vara död och maktlös. Att den

tilltalade inte kunnat styrka påståendets riktighet betyder inte att påståendet är osant. Framförallt detta gör enligt kommitténs mening mortifikationsinstitutets värde ovisst. Talesättet "ingen rök utan eld" kan efter en sådan förklaring av rätten få ökad aktualitet. En annan synpunkt som man inte kan bortse från är att det inte är möjligt att ha en mortifikationsbestämmelse som går att tillämpa i alla situationer. I Norge blev man 1964 tvungen att av praktiska skäl införa inskränkningar i rätten att begära mortifikation. Genom 1964 års lagstiftning bortogs möjligheterna att få en mortifikationsförklaring i ungefär de situationer som anses privilegierade enligt svensk rätt. Med tanke på att domskälen i en svensk dom brukar vara ganska uttömmande borde de flesta som känner sig kränkta genom förtal kunna nöja sig med uttalandena däri. En formlig förklaring av domstolen att påståendet skall hållas för dött och maktlöst torde inte göra saken bättre.

Det finns emellertid obestridligen situationer där man enligt svensk rätt inte kan få sin ära upprättad genom straffpåföljd, skadestånd och publicering av dom i målet. Det är framförallt i sådana fall där yttrandefriheten anses vara av så stor betydelse att den enskildes intresse att ha sin ära fredad får vika. I dessa fall vore det svårt att tänka sig att den förfördelade i stället skulle kunna få en mortifikationsförklaring. Då således en mortifikationsförklaring enligt kommitténs mening skulle vara av ganska tveklaktigt värde och då några fördelar från processteknisk synpunkt inte kan tänkas föreligga har kommittén inte funnit motiverat att föreslå införande av mortifikationsregler, desto mindre som institutet inte har någon förankring i svensk rätt och något påtagligt behov av sådana bestämmelser inte gjort sig gällande.

6.1 Förtalsbrottet

Såsom framgår av den allmänna motiveringen har kommittén ansett att BrB 5:1 bör kompletteras med ytterligare en bestämmelse om ansvarsfrihet. Någon ändring av ordalydelsen eller uttolkningen av lagrummets första stycke har inte avsetts. För att ansvar för ärekränkning skall kunna följa måste det således – även om kommitténs förslag leder till lagstiftning – vara fråga om ett utpekande av någon annan som brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller att man eljest lämnat uppgift som är ägnad att utsätta den omtalade för andras missaktning. Kommittén har inte heller velat ändra huvudregeln i andra stycket om straffrihet vid intressekollisioner och andra privilegierade situationer. Huvudregeln bör vara att man inte skall kunna undgå straff om man inte varit skyldig att uttala sig eller det eljest varit försvarligt att lämna den kränkande uppgiften och man kan visa att uppgiften var sann eller i vart fall att man hade skäligen grund för densamma.

Enligt gällande lag finns inget undantag från kravet att den som uttalat sig måste styrka sanningshalten i sitt påstående eller visa skäligen grund för detsamma. Detta krav har kommittén funnit alltför strängt. Kommittén har nämligen ansett att man bör undgå straff om det kan anses ha varit påkallat från allmän synpunkt att uppgiften lämnades. Angående innebörden av uttryc-

ket ”påkallat från allmän synpunkt” får kommittén hänvisa till den allmänna motiveringen. Ett allmänt eller enskilt intresse skall alltså ha krävt att uppgiften lämnades och att den lämnades på sätt som skett.

Kommittén har i sitt förslag bland de omständigheter som särskilt skall beaktas vid avgörandet av frågan om straffrihet bör inträda särskilt tryckt på sättet för uppgiftens lämnande. Häri ingår då också ett krav på att uppgiften lämnats till rätt person. Ett påstående om brott skall göras till polisen och inte till ovidkommande personer. Påkallar ett allmänt eller enskilt intresse att uppgiften lämnas eller offentliggörs bör det alltså få ske om uppgiftslämnaren förser uttalandet med erforderliga reservationer. Detta innebär emellertid inte att det under några som helst omständigheter skulle vara tillåtet att lämna medvetet oriktiga eller förvrängda uppgifter om någon. Det kan nämligen aldrig sägas vara påkallat från allmän synpunkt att rena lögners sprids om människor. Att i lagtexten ange alla de situationer då det föreslagna stadgandet kan tillämpas är inte möjligt. Det får överlämnas till rättstillämpningen att i varje särskilt fall pröva om situationen var sådan att uppgiften måste få lämnas och integritetsskyddet vika. Det måste understrykas att under den föreslagna undantagsbestämmelsen inte avsetts att hänföra sådana fall där inte värdet av yttrandefriheten motiverar att straffrihet inträder.

Den av kommittén förordade nya bestäm-

melsen om straffrihet i vissa fall föreslås skola upptagas som ett nytt tredje stycke i BrB 5:1, med följande lydelse: Ändå att fall som avses i andra stycket ej föreligger, skall ej dömas till ansvar om det, med hänsyn till det sätt på vilket uppgiften framfördes samt övriga omständigheter, kan anses påkallat från allmän synpunkt att uppgiften lämnades.

Med denna utformning av den ytterligare straffrihetsgrunden synes knappast föreligga något utrymme för straffrihet i intressekollisioner utöver vad som kan inrymmas under lagstadgandena.

Någon ändring av åtalsbestämmelserna vid straff för förtal föreslås inte av kommittén. Brottet skall sålunda, enligt BrB 5:5, kunna åtalas av målsägande ävensom av åklagare, om målsägande anger brottet till åtal och åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt. Även i sådana fall, då den nya straffrihetsgrunden inte är tillämplig, dvs det inte anses påkallat från allmän synpunkt att uppgiften lämnades, skall alltså åklagaren äga underlåta åtal med hänsyn till att särskilda skäl inte föreligger till sådant åtal.

I TF 7:4 sista stycket anges nu fullständigt de rekvisit som enligt BrB gäller för straff för förtal. Med hänsyn härtill bör den nya straffrihetsgrunden också komma till uttryck i TF. Kommittén föreslår motsvarande ändring av lydelsen av TF 7:4 sista stycket. På grund av hänvisningen i radioansvarighetslagen till TF:s regler om yttrandefrihetsbrott kommer den nya straffrihetsgrunden att utan vidare gälla även beträffande förtal i radio och television. Någon ändring i radioansvarighetslagen är sålunda inte påkallad.

6.2 *Förtal av avliden*

Genom det av kommittén föreslagna tillägget till BrB 5:1 och motsvarande ändring i TF kommer straffrihet att inträda även när det är fråga om en uppgift, som i och för sig skulle innefatta förtal av avliden, om det kan anses att det, med hänsyn till det sätt på vilken uppgiften lämnades och övriga omständigheter, var påkallat från allmän syn-

punkt att uppgiften lämnades. Angående innebörden av denna nya straffrihetsgrund må hänvisas till vad som i det föregående sägs beträffande förtal av levande person. Den nya straffrihetsgrunden torde i fråga om förtal av avliden bli av särskild betydelse för den historiska forskningen. Det bör sålunda vara klart, att straffrihet skall föreligga när det kan anses påkallat att i ett vetenskapligt arbete lämna en, om också obestyrt, uppgift som kan anses kränkande för en avlidens minne, under förutsättning att det anges på vilka källor uppgiften bygger.

Såsom framgår av den allmänna motiveeringen har kommittén inte ansett den nyss angivna ändringen tillfyllest när det gäller förtal av avliden utan funnit sig böra föreslå ändrad utformning av brottsbeskrivningen. Kommittén föreslår sålunda, att BrB 5:4 erhåller följande ändrade lydelse: Förtal av avliden skall medföra ansvar enligt 1 eller 2 §, om gärningen, med beaktande av den tid som förflutit sedan han var i livet och omständigheterna i övrigt, kan anses kränka den avlidnes minne.

Brottskatalogen i TF 7:4 upptar i punkt 15 ärekränkning mot enskild person. Stadgandet får nu anses omfatta också förtal av avliden, och den av kommittén föreslagna ändrade konstruktionen av brottet förtal av avliden torde inte påkalla någon jämkning av stadgandet. I sista stycket av TF 7:4 anges uttryckligen rekvisiten för brottet förtal av avliden. Med hänsyn härtill föreslår kommittén en mot den nya lydelsen av BrB 5:4 svarande ändring i TF 7:4 sista stycket.

Liksom beträffande brottet förtal innebär kommitténs förslag i fråga om förtal av avliden utan särskilt stadgande motsvarande ändring beträffande radio och television.

Kommitténs förslag om ändrad konstruktion av brottet förtal av avliden synes, såvitt gäller straffbarheten, inte innebära någon egentlig ändring av vad nu gäller. Är ett uttalande sårande för de efterlevande, torde det också som regel få anses kränka den avlidnes minne. Däremot medför, såsom i den allmänna motiveringen anförts, den ändrade konstruktionen att de efterlevandes ska-

deståndsrätt måste anses bortfalla.

I fråga om åtalsrätten vid förtal av avliden bör enligt kommitténs mening någon ändring av vad nu gäller inte ske. Åtal bör sålunda, såsom i BrB 5:5 andra stycket sägs, kunna väckas av den avlidnes efterlevande make, bröstarvinge, fader, moder eller syskon samt, om åtal av särskilda skäl finns påkallat ur allmän synpunkt, av åklagare.

6.3 Skadestånd

Den som utsatts för ärekränkning kan enligt skadeståndslagen få den skyldige dömd att betala ersättning inte bara för den ekonomiska skada, som gärningen kan ha förorsakat, utan även, enligt stadgande i 5:1 skadeståndslagen, för det lidande han tillfogats genom gärningen. Kommittén har inte funnit sig böra föreslå någon ändring i de allmänna reglerna i skadeståndslagen såvitt gäller ärekränkning.

I frågan om beräkningen av skadeståndets storlek må erinras om bestämmelsen i TF 1:4 andra stycket, enligt vilken vid bestämmande av påföljd för missbruk av tryckfriheten skall, då meddelad uppgift påkallat rättelse, särskilt beaktas, huruvida sådan på lämpligt sätt bringats till allmänhetens kändedom. Denna bestämmelse tar visserligen främst sikte på utmätningen av straff för tryckfrihetsbrott. Det är emellertid klart, att företagens rättelse även bör beaktas vid bestämmande av skadestånd för brottet. Så har också skett i det förut omnämnda Hammarskjöldsmålet, se under 3.3.2.1.

Till skadeståndsreglerna vid tryckfrihetsbrott an knyter bestämmelsen i TF 7:6 andra stycket att, när fråga är om periodisk skrift, den tilltalade, om han fälls för brott som avses i TF 7:4 punkt 7 (förolämpning mot någon som innehar eller innehaft ämbete eller annan befattning, varmed ämbetsansvar är förenat, eller någon som enligt Konungens förordnande åtnjuter skydd såsom ämbetsman, om missfirmelsen skett i eller för hans befattning) eller punkt 15 (ärekränkning mot enskild person), på yrkande må förordnas att domen skall införas i skriften.

Den angivna bestämmelsen i TF 7:6 bör enligt kommittén kvarstå. Skyldighet att införa domen i den periodiska skriften bör alltså kunna åläggas även med den av kommittén föreslagna nya konstruktionen av brottet förtal av avliden. I TF anges inte vem som är behörig framställa yrkande därom. Enligt kommitténs mening bör stadgandet anses innebära att såväl åklagare i mål om allmänt åtal som efterlevande som är berättigad att åtala brottet skall vara behörig att framställa sådant yrkande.

Nyssnämnda bestämmelse i TF kompletteras av stadgandet i skadeståndslagen 5:1 andra stycket. Enligt detta kan den, som gjort sig skyldig till ärekränkning eller dylik brottslig gärning eller som eljest är skadeståndsskyldig med anledning av sådant brott, på yrkande av den kränkte i mål om gärningen efter omständigheterna åläggas att bekosta tryckning i en eller flera tidningar av dom i målet. Behörig att framställa sådant yrkande är enligt lagtexten endast "den kränkte", vilket innebär att allmän åklagare inte äger framställa sådant yrkande (jfr lagrådet i prop 1972:5 s 644). Denna begränsning – vilken inte förelåg i skadeståndskommitténs förslag – motiverades av departementschefen (prop 1972:5 s 572) med att det enligt hans mening borde tillkomma den kränkte själv att avgöra om domen skulle ges publicitet.

Ehuru, såsom i den allmänna motiveringen utvecklats, vid förtal av avliden de efterlevandes skadeståndsrätt får anses bortfalla med kommitténs förslag, bör de enligt kommitténs mening fortfarande bibehållas vid rätten att få domen tryckt på den skyldiges bekostnad. När det gäller förtal av avliden är allmän åklagares åtalsrätt påkallad bl a av hänsyn till sådana fall då efterlevande saknas. Enligt kommitténs mening bör därför vid förtal av avliden även åklagaren äga framställa yrkande om åläggande för den skyldige att bekosta tryckning av domen. Det torde vara klart att åklagaren, när han bedömer om sådant yrkande skall framställas, även bör beakta de efterlevandes intressen.

I enlighet med det sagda föreslår kommit-

tén att till skadeståndslagen 5:1 fogas ett nytt stycke, enligt vilket, om någon gjort sig skyldig till förtal av avliden, han kan på yrkande av någon som är berättigad föra talan om ansvar därför i mål om sådant ansvar åläggas skyldighet som anges i andra stycket.

Med hänsyn till sambandet mellan bestämmelserna om ärekränkning i BrB och TF bör samtliga de av kommittén föreslagna ändringarna träda i kraft vid samma tidpunkt, nämligen när grundlagsändringen slutligen genomförs.

Kommittén har under sitt utredningsarbete ansett sig kunna konstatera, att den nuvarande utformningen av lagbestämmelserna om straff för förtal inte är tillfredsställande. Den offentliga debatten, särskilt i frågor av samhällelig betydelse, har, sedan nuvarande avvägning mellan yttrandefriheten och den enskildes fredade sektor skedde, undergått en väsentlig utveckling. Den fria kritikrätten, kravet på ökad insyn beträffande inte bara statliga och kommunala angelägenheter utan även enskilda företags förhållanden, kravet på allt snabbare nyhetsförmedling och liknande intressen motiverar att en ny avvägning sker. Kommittén har härvid funnit, att de nu gällande bestämmelserna i 5 kap 1 § brottsbalken (BrB) och 7 kap 4 § sista stycket tryckfrihetsförordningen (TF) bör kompletteras med ytterligare bestämmelser om straffrihet i vissa situationer.

Någon ändring behöver enligt kommitténs mening inte göras i den i BrB 5:1 första stycket upptagna beskrivningen av vad som innefattas i begreppet förtal. För att ansvar för förtal skall kunna följa bör således även i fortsättningen krävas, att det är fråga om ett utpekande av någon som brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller att det eljest om någon lämnas uppgift som är ägnad att utsätta honom för andras missaktning.

Inte heller har kommittén ansett någon ändring erforderlig i BrB 5:1 andra stycket om straffrihet i vissa fall vid intressekollisioner och i andra privilegierade situationer.

Även om kommitténs förslag skulle leda till lagstiftning, skall sålunda såsom huvudregel för ansvarsfrihet gälla att därför fordras, inte bara att den som lämnat den i och för sig kränkande uppgiften skall ha varit skyldig att uttala sig eller att det eljest med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna uppgift i saken, utan också att han kan visa att uppgiften var sann eller att han i allt fall hade skäligen grund för den.

Redan på grundval av den nu gällande lagstiftningen har såväl i förarbetena som i rättstillämpningen uttalats, att den i BrB 5:1 andra stycket upptagna regeln om straffrihet i vissa fall inte täcker alla de fall av intressekollision som bör anses medföra straffrihet. Kommittén har också ansett att ytterligare situationer, som kan medföra straffrihet, bör komma till uttryck i lagtexten. Den utvidgning av de lagen angivna straffrihetsgrunderna, som sålunda bör komma till stånd, tar främst sikte på att i vissa situationer mildra det i andra stycket uppställda kravet på att den som uttalat sig skall kunna styrka att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den. Enligt kommitténs mening kan det i åtskilliga fall vara befogat att offentligt påtala förhållanden även om därigenom lämnas uppgifter som kan vara kränkande för enskild. Det avgörande bör vara, om det vid en prövning från samhällelig synpunkt får anses vara påkallat att uppgiften lämnas. Ett — allmänt eller enskilt — intresse av samhällelig vikt skall med andra

ord kräva att uppgiften lämnades och att den lämnades på sätt som skett.

Bland de omständigheter som skall beaktas vid bedömningen om straffrihet skall föreliggande märkes främst sättet för uppgiftens lämnande. Häri ingår också ett krav på att uppgiften lämnats till rätt instans eller rätt person. Påstående om brott bör exempelvis i regel göras till polisen och inte till ovidkommande personer. Påkallar ett allmänt intresse att vissa obestyrkta uppgifter lämnas eller offentliggörs, bör uttalandet som regel åtföljas av erforderliga reservationer. Under inga omständigheter får det vara tillåtet att lämna medvetet oriktiga eller förvrängda uppgifter om någon; det kan givetvis inte anses påkallat från allmän synpunkt att rena lögn spridas. Den minskning i integritetsskyddet som kommitténs förslag kan anses innebära bör enligt kommitténs mening accepteras med tanke på de fördelar som uppnås beträffande den allmänna yttrandefriheten och särskilt den offentliga debatten.

Att i själva lagtexten i detalj ange alla de situationer, då enligt kommitténs uppfattning straffrihet skall kunna inträda, torde inte vara möjligt. Det får i stället överlämnas till rättstillämpningen att i varje särskilt fall pröva om uppgiften är sådan och lämnats på sådant sätt att den enskildes integritetsskydd bör vika för yttrandefriheten.

I enlighet med det sagda föreslår kommittén, att till BrB 5:1 fogas ett nytt stycke, enligt vilket straffrihet för ett uttalande, som i och för sig skulle utgöra förtal, skall inträda även i sådant fall då det, med hänsyn till det sätt på vilken uppgiften framfördes samt övriga omständigheter, kan anses påkallat från allmän synpunkt att uppgiften lämnades. Ett häremot svarande stadgande föreslås i TF 7:4 sista stycket.

När det i den föreslagna lagtexten talas om en prövning från allmän synpunkt, avses därmed också att enskilds intresse av integritet skall beaktas. Överhuvud bör stadgandet kunna tillämpas, så snart en avvägning erfordras mellan å ena sidan ett — allmänt eller enskilt — intresse som talar för offentliggörande och å andra sidan ett — allmänt eller

enskilt — intresse som talar för att uppgift i saken inte lämnas.

Kommittén har i sin motivering lämnat olika exempel på situationer, i vilka det föreslagna stadgandet kan komma att tillämpas. Här må särskilt framhållas, att förslaget bör innebära ökad trygghet för den historiska forskningen. Det bör sålunda vara klart, att straffrihet skall föreliggande när det kan anses påkallat att i ett vetenskapligt arbete lämna en, om också obestyrkt, uppgift som kan anses kränkande för en nu levande eller avliden person, under förutsättning att det anges på vilka källor uppgiften bygger. Vidare uteslutes genom förslaget den tolkningen av de nuvarande straffbestämmelserna, att även en dementi av en förut offentliggjord ärekränkande uppgift under alla förhållanden skulle medföra straff för förtal.

Genom den av kommittén föreslagna ändringen av BrB 5:1 kommer också det straffbara området för förtal av avliden att inskränkas. Kommittén har emellertid funnit att denna ändring inte är tillfyllest beträffande förtal av avliden.

För att förtal av avliden skall vara straffbart fordras nu, enligt BrB 5:4 och motsvarande stadgande i TF 7:4, att gärningen är sårande för de efterlevande eller att den eljest, med beaktande av den tid som förflutit sedan den avlidne var i livet samt omständigheterna i övrigt, kan anses kränka den frid, som bör tillkomma den avlidne.

Enligt kommitténs mening föreligger fortfarande ett behov av att kunna straffa förtal av avliden. Emellertid bör straffbestämmelsen inte anses motiverad främst av hänsyn till de efterlevandes känslor. Grunden för att en straffbestämmelse bör finnas är enligt kommitténs uppfattning den, att lika väl som en levande person behöver skydd för sin ära under livstiden, bör han också kunna förlita sig på att han inte efter sin död blir föremål för ohämmade ogrundade beskyllningar. Grunden för straffbestämmelsen är sålunda den trygghet beträffande äran efter döden som bör tillkomma medborgarna i ett rättssamhälle.

Kommittén föreslår därför, att BrB 5:4 och motsvarande stadgande i TF 7:4 sista stycket formuleras så, att förtal av avliden skall vara straffbart, om gärningen, med beaktande av den tid som förflutit sedan han var i livet och omständigheterna i övrigt, kan anses kränka den avlidnes minne.

Detta förslag torde, såvitt gäller straffbarheten vid förtal av avliden, inte innebära någon egentlig ändring av vad som nu gäller. Är ett uttalande sårande för de efterlevande, torde det också som regel få anses kränka den avlidnes minne. Åtalsrätten för de efterlevande bibehålles också i kommitténs förslag.

Med kommitténs konstruktion av skyddsobjektet vid förtal av avliden kommer däremot de efterlevandes rätt enligt 5:1 skadeståndslagen till skadestånd för dem genom sådant brott åsamkat lidande att försvinna. Denna följd av förslaget har varit ett väsentligt motiv för den nya konstruktionen. De invändningar som i den allmänna debatten riktats mot straffbestämmelsen om förtal av avliden har också främst hänfört sig till de efterlevandes skadeståndsrätt. Enligt kommitténs mening får de efterlevandes befogade intressen anses vara tillräckligt tillgodosedda genom rätten att erhålla en straffdom på grund av förtalet.

Genom att de efterlevandes rätt till skadestånd för åsamkat lidande upphävs undviker man också de svårigheter som föreligger att bestämma vad som skall vara skälig ersättning i sådana fall och likaså den ovisshet som med gällande rätt kan föreligga beträffande skadeståndsskyldigheten, när förtal av avliden skulle kunna anses kränka den avlidnes frid utan att samtidigt vara sårande för de efterlevande. Med kommitténs förslag uppnår man vidare, att frågan om skadestånd för lidande vid förtal av avliden kommer att behandlas lika som i den situation vid förtal av en levande person, då denne avlider innan skadevällaren har utfäst sig att betala sådan ersättning eller dom på ersättning har fallit; enligt de regler som utbildats i rättspraxis förfaller i sistnämnda fall rätten till ersättning för ideell skada. Kommittén har inte

funnit det motiverat att olika regler skall gälla i detta hänseende.

Den nu gällande regeln att den, som finnes skyldig till förtal av avliden, kan, på yrkande av taleberättigad efterlevande, förpliktas att ersätta kostnad för tryckning av domen i en eller flera tidningar föreslås skola bibehållas genom ett tillägg till stadgandet i 5:1 skadeståndslagen. Även åklagaren föreslås skola äga framställa sådant yrkande.

Slutligen må nämnas att kommittén inte ansett sig böra uppta frågan om lagbestämmelser rörande sk ekonomiskt förtal eller ärekränkning av kollektiv.

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Ämbetsansvaret II, [1]
 Godsbefordran till sjöss, [10]
 Skadestånd IV, [12]
 Revision av vattenlagen, Del 2, [14]
 Grundlagberedningen, 1. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning, [15] 2. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning (Följdförfattningar) [16] 3. Nomineringsförfarande vid riksdagsval • Riksdagen i pressen, [17] 4. Norge och den norska exilregeringen under andra världskriget, [18]
 Domstolsväsendet IV, Skiljedomstol, [22]
 Vägfrakttavtalet II, [24]
 Konsumentköplag, [28]
 Abortfrågan, Remissyttranden, [39]
 Familj och äktenskap I, [41]
 Landskapsvärd genom täktsamverkan, [46]
 Data och integritet, [47]
 Tryckfriheten och reklamen, [49]
 Sjölagens befraktningskapitel, [51]
 Ledningsrättslag, [57]
 Att välja framtid, [59]
 Offentligt stöd till de politiska partierna, [62]
 Kriminalvård, [64]
 Barnavårdsmannafrågan, [65]
 Trafikmålkommittén, 1. Rätten till ratten, Förslag till körkortsreform, Del 1. Allmän motivering, [70] 2. Rätten till ratten, Förslag till körkortsreform, Del 2. Lagtext och specialmotivering, [71] 3. Rätten till ratten, Förslag till körkortsreform, Del 3. Expertutredningar, [72]
 Ersättning för vissa obefogade frihetsinskränkningar, [73]
 Unga lagöverträdare II, [76]
 Kreditupplysning och integritet, [79]
 Årekränkning, [88]

Försvarsdepartementet

Personal för tyg- och intendenturförvaltning, [3]
 1970 års försvarsutredning, 1. Säkerhets- och försvarspolitik, [4] 2. Riksdagen och försvarsplaneringen, [48]
 Forskningen inom försvaret, [8]
 Skyddsrum, [50]
 Handräckningstjänst i försvaret, [53]
 Utredningen rörande systemet för förmåner åt värnpliktiga m. fl. (UFV) 1. Värnpliktsförmåner, [68] 2. Värnpliktigas ekonomiska och sociala situation, Bilaga 5 till UFV betänkande Värnpliktsförmåner, [69]

Socialdepartementet

1968 års barnstugeutredning, 1. Förskolan 1, [26] 2. Förskolan 2, [27]
 Familjestöd, [34]
 Beskattade förmåner vid sjukdom och arbetslöshet m. m., [60]
 Allmän tandvårdsförsäkring, [81]
 Bättre arbetsmiljö, [86]

Kommunikationsdepartementet

CKR, (Centrala körkortsregistret) [5]
 Svävarfartslag, [21]
 Koncession för pipelines, [58]
 Flygarbetstid, [82]

Finansdepartementet

Förenklad löntagarbekattning, [11]
 Vägtrafikbeskattningen, [42]

Reformerad skatteutjämning, [44]
 Decentralisering av statlig verksamhet — ett led i regionalpolitiken, Del 2. Slutrapport, [55]
 Näringslivets försörjning med riskkapital från allmänna pensionsfonden [63]
 Periodiskt understöd m. m. vid beskattningen, [87]

Utbildningsdepartementet

Reklamutredningen, 1. Reklam I, Beskattning av reklamen, [6] 2. Reklam II, Beskrivning och analys, [7]
 Samhället och filmen, [9]
 Uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen, [19]
 1968 års litteraturutredning, 1. Läs- och bokvanor i fem svenska samhällen. Litteraturutredningens läsvanestudier, [20] 2. Försök med bibliotek. Litteraturutredningens biblioteksstudier, [61] 3. En bok om böcker. Litteraturutredningens branschstudier, [80]
 Högre utbildning — regional rekrytering och samhällsekonomiska kalkyler, [23]
 1968 års beredning om stat och kyrka, 1. Samhälle och trossamfund, Slutbetänkande, [36] 2. Samhälle och trossamfund, Bilaga 1—19, [37] 3. Samhälle och trossamfund, Bilaga 20. Andra trossamfunds ekonomi, [38]
 Kulturminnesvård, [45]
 Kulturrådet, 1. Ny kulturpolitik, Del 1. Nuläge och förslag, [66] 2. Ny kulturpolitik, Del 2. Sammanfattning, [67]

Jordbruksdepartementet

Lag om hälso- och miljöfarliga varor, [31]
 Skogsbrukets frö- och plantförsörjning, [35]

Handelsdepartementet

Konsumentupplysning om försäkringar, [29]

Inrikesdepartementet

Kommersiell service i glesbygder, [13]
 Bostadsanpassningsbidrag, [30]
 Förhandlingsrätt för pensionärer, [33]
 Konkurrens i bostadsbyggandet, [40]
 Utredningen rörande den skyddade sysselsättningen, 1. Skyddat arbete, [54] 2. Skyddat arbete, Bilagor, [75]
 Glesbygder och glesbygdspolitik, [56]
 Arbetskraften inom byggnadsverksamheten, [74]
 Låginkomstproblemet, [77]
 Invandrarutredningen 2, [83]
 Utlänningsutredningen, 5. Flyktingskap, [84] 6. Asyl, Svensk praxis i ärenden om politiskt flyktingskap, [85]

Civildepartementet

Kommunalt samlingsstyre eller majoritetsstyre? [32]
 Rapport angående kommunal information m. m., [52]

Industridepartementet

Svensk möbelindustri, [2]
 Naturgas i Sverige, [25]
 Utnyttjande och skydd av havet, [43]
 Företagsservice för utveckling av mindre och medelstora företag, [78]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.

Kronologisk förteckning

1. Ämbetsansvaret II, Ju.
2. Svensk möbelindustri, I.
3. Personal för tyg- och intendenturförvaltning, Fö.
4. Säkerhets- och försvarspolitiken, Fö.
5. CKR (Centrala körkortsregistret) K.
6. Reklam I, Beskattning av reklamen, U.
7. Reklam II, Beskrivning och analys, U.
8. Forskningen inom försvaret, Fö. i, U.
9. Samhället och filmen. Del 2, U.
10. Godsbefordran till sjöss, Ju.
11. Förenklad löntagarbekattning, Fi.
12. Skadestånd IV, Ju.
13. Kommersiell service i glesbygder, In.
14. Revision av vattenlagen, Del 2, Ju.
15. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning, Ju.
16. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning. (Följdförfattningar) Ju.
17. Nomineringsförfarande vid riksdagsval • Riksdagen i pressen, Ju.
18. Norge och den norska exilregeringen under andra världskriget, Ju.
19. Uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen, U.
20. Läs- och bokvanor i fem svenska samhällen. Litteraturutredningens läsvanestudier, U.
21. Svävarfartslag, K.
22. Domstolsväsendet IV, Skiljedomstol, Ju.
23. Högre utbildning — regional rekrytering och samhällsekonomiska kalkyler, U.
24. Vägfrakttavla II, Ju.
25. Naturgas i Sverige, I.
26. Förskolan 1, S.
27. Förskolan 2, S.
28. Konsumentköplag, Ju.
29. Konsumentupplysning om försäkringar, H.
30. Bostadsanpassningsbidrag, In.
31. Lag om hälso- och miljöfarliga varor, Jo.
32. Kommunalt samlingsstyre eller majoritetsstyre? C.
33. Förhandlingsrätt för pensionärer, In.
34. Familjestöd, S.
35. Skogsbrukets frö- och plantförsörjning, Jo.
36. Samhälle och trossamfund, Slutbetänkande, U.
37. Samhälle och trossamfund, Bilaga 1—19, U.
38. Samhälle och trossamfund, Bilaga 20, Andra trossamfunds ekonomi, U.
39. Abortfrågan, Remissyttranden, Ju.
40. Konkurrens i bostadsbyggandet, In.
41. Familj och äktenskap I, Ju.
42. Vägtrafikbeskattningen, Fi.
43. Utnyttjande och skydd av havet, I.
44. Reformerad skatteutjämning, Fi.
45. Kulturminnesvård, U.
46. Landskapsvård genom täktsamverkan, Ju.
47. Data och integritet, Ju.
48. Riksdagen och försvarsplaneringen, Fö.
49. Tryckfriheten och reklamen, Ju.
50. Skyddsrum, Fö.
51. Sjölagens befraktningskapitel, Ju.
52. Rapport angående kommunal information m.m. C.
53. Handräckningstjänst i försvaret, Fö.
54. Skyddat arbete, In.
55. Decentralisering av statlig verksamhet — ett led i regionalpolitiken. Del 2. Slutrapport, Fi.
56. Glesbygder och glesbygdspolitik, In.
57. Ledningsrättslag, Ju.
58. Koncession för pipelines, K.
59. Att välja framtid, Ju.
60. Beskattade förmåner vid sjukdom och arbetslöshet m. m. S.
61. Försök med bibliotek, Litteraturutredningens biblioteksstudier, U.
62. Offentligt stöd till de politiska partierna, Ju.
63. Näringslivets försörjning med riskkapital från allmänna pensionsfonden, Fi.
64. Kriminalvård, Ju.
65. Barnavårdsmannafrågan, Ju.
66. Ny kulturpolitik, Del 1, Nuläge och förslag, U.
67. Ny kulturpolitik, Del 2. Sammanfattning, U.
68. Värnpliktsförmåner, Fö.
69. Värnpliktligas ekonomiska och sociala situation, Bilaga 5 till UFV betänkande Värnpliktsförmåner, Fö.
70. Rätten till ratten, Förslag till körkortsreform. Del 1. Allmän motivering, Ju.
71. Rätten till ratten, Förslag till körkortsreform. Del 2. Lagtext och specialmotivering, Ju.
72. Rätten till ratten, Förslag till körkortsreform. Del 3. Expertutredningar, Ju.
73. Ersättning för vissa obefogade frihetsinskränkningar, Ju.
74. Arbetskraften inom byggnadsverksamheten, In.
75. Skyddat arbete. Bilagor, In.
76. Unga lagöverträdare II, Ju.
77. Låginkomstproblemet, In.
78. Företagsservice för utveckling av mindre och medelstora företag, I.
79. Kreditupplysning och integritet, Ju.
80. En bok om böcker, Litteraturutredningens branschstudier, U.
81. Allmän tandvårdsförsäkring, S.
82. Flygarbetsid, K.
83. Invandrarutredningen 2, In.
84. Flyktingskap, In.
85. Asyl. Svensk praxis i ärenden om politiskt flyktingskap, In.
86. Bättre arbetsmiljö, S.
87. Periodiskt understöd m. m. vid beskattningen, Fi.
88. Ärekränkning, Ju.

Kronologisk förteckning

1. Nordic Cooperation in a European Perspective
2. Forsørgerbegrepets rolle i dagens samfund. Konferens 1972
3. Pressjuridiska lagar i Norden

Botanical Society of America

1. Journal of Ecology
2. Journal of Applied Ecology
3. Journal of Animal Ecology

